

A HARMONIKUS EMBER ESZMÉNYE ÉS AZ IRODALOM

Irta: LUKÁCS GYÖRGY

Ha a harmonikus ember kérdéseivel komolyan akarunk foglalkozni, nem az imperiálista szakasz modern „életművészeinek“ elméletére és gyakorlatára kell gondolnunk. Az ember ama vágya, hogy képességei és erői összhangban legyenek, sohasem hunyt ki egészen. Mennél rutabbá, mennél lelketlenebbé vált az élet a teljesen kifejtett tőkés gazdálkodásban, annál jobban lobogott fel az egyes emberben „éhe a szépnek“, ahogy Ady mondta. De az imperiálista korszak emberénél az összhang vágya gyakran csak gyáva — a legjobb esetben félnék — meghátrálás a környező, ellentmondásos élet nagy problémái előtt. A harmóniát a saját belsőjében úgy akarja föllelni, hogy a társadalom tusái előtt hermetikusan elzárja magát. De az ilyen összhang csak látszólagos, csak felületes lehet, míhelyt ez komoly érintkezésbe kerül a valósággal, azonnal semmibe porlik.

Az ember harmónia-vágyának igazán nagy elméleti hirdetői és költői mindig világosan látták, hogy az egyén összhangja feltételezi a külvilággal való harmónikus együttműködését, a társadalommal való összhangját. A harmónikus ember nagy teoretikusai, a reneszánsztól fogva Winckelmannon át Hegelig, nemcsak megcsodálták a görögökben a harmónikus ember tényleges megvalósítóit, hanem egyre világosabban látták, hogy Görögország klasszikus korszakában az ember harmónikus fejlődésének alapja az antik népképviselő társadalmi és politikai szervezete volt. (Hogy ez a népképviselő viszont rabszolgaságon épült, az többé-kevésbé homályban maradt számukra.)

Hegel azt mondja a görög élet és a görög művészet harmóniájának alapjairól: „A görögök, közvetlen valóságuk szerint, az öntudatos, szubjektív szabadság és az erkölcsi szubsztancia boldog közepén éltek“.

S ezt a gondolatot kifejtve, Hegel a népképviselőt szembeállítja a keleti zsarnoksággal, melyben az egyénnek nincs joga, éppenugy, mint a kialakult munkamegosztás modern társadalmában.

„A görög erkölcsi életben az egyén önálló és szabad volt ugyan, de nem szakadt el a valóságos állam általános érdekeitől. Az erkölcs általánossága és a személy külső és belső elvont szabadsága, a görög élet elve alapján, zavartalan harmóniában van és a politikum önállósága nem áll szemben az attól különböző szubjektív erkölcsiséggel. A szép érzés, ennek a szerencsés összhangnak értelme és lelke, átvonul mindama termékeken, amelyekben a görög szabadság a maga tudatára ébredt és a maga lényegét ábrázolta.“

Hogy mi az alapja az emberi művelődés ez egyedülálló virulásának, ség harmonikus tökéletességét mutatja: ezt Marx fedezte fel. S megmagyarázta azt is, mi az észszerinti magva annak, hogy az emberiség leg-annak, hogy a görög népképviselőt szabad polgára az emberi személyi-

jobb képviselőiben olthatatlan vágy él e soha el nem ért harmónia után. Marx óta tudjuk, miért nem térhet vissza soha többé az emberiség fejlődésének ez a „normális gyermekora“.

De a vágy ennek a harmóniának a visszavívására a renesszánsz óta töretlenül él a haladás legkitünőbb képviselőiben. Az antik gondolkodás, az antik költészet és művészet felébresztésének mindenestre kézzelfogható okai vannak e korszak közvetlen osztályharcaiban. Kétségtelen, hogy a római jog, mint egy aránylag fejlett árugazdaság összefoglaló rendszere, erős fegyver a polgárság kezében a feudalizmus primitív privilégium-rendszerével szemben. Igaz, ezek a harcok illuziókkal vannak összefonódva, de heroikus illuziókkal, amelyek abban a hitben ringatóznak, hogy az antik népképviselőt megújítható a tőkésrend alapján is, kétségtelen azonban, hogy éppen ezekre a heroikus illuziókra szükség volt ahhoz, hogy a középkori lomot forradalmian lehessen félre söpörni.

De ezen túl: az antik világ felújításában (a renesszánsz idején és után is) benne van az az önmagának ellentmondó tendencia, amely már tulmutat a polgári horizont határvonalán. A renesszánsz nagy emberei viharos lelkesedéssel és zseniálításuknak a mi számunkra ma elképzelhetetlen sokoldalúságával dolgoztak valamennyi társadalmi termelő-erő fejlesztésén. Céljuk a társadalmi élet helyi, szűk és bornirt középkori korlátainak szétzúzása volt, olyan társadalmi helyzet létrehozása, amelyben minden emberi képesség, minden lehetőség a természeti erők alapos megismerésére és az ember alárendelésére, felszabadul. S ezek a nagy emberek világosan látták, hogy a termelő-erők tényleges fejlesztése azonos az ember termelő képességeinek fejlesztésével. Szabad emberek uralma a természet fölött, szabad társadalomban: ez a harmónikus ember renesszánsz ideálja. Engels azt mondja az emberiségnek erről a legnagyobb progresszív átalakulásáról: „Azok a férfiak, akik a polgárság modern uralmát megalapították, a legkevésbé sem voltak polgárián korlátozottak“.

De Engels egyszersmind tisztán látja, hogy még a legjelentékenyebb emberek ilyen nagy és sokoldalú fejlődése is csak egy, még fejletlen tőkésrenden belül lehetséges: „Annak az időnek a hőseit még nem nyugtázta rabbá a munkamegosztás, melynek korlátozó, egyoldaluvá tevő hatását olyan gyakran látjuk utódaiknál.“

Mennél jobban kifejlődnek a tőkésrend termelő-erői, annál jobban kifejlődik a tőkésrendi munkamegosztásnak ez a rabságba nyugtázó hatása. Már a manufaktura korszakában a munkás egy munka-féleség szűk és megcsontosodott speciálistájává válik s ennek az időnek államszervezete már kezdi a maga alkalmazottait gondolatlan és lélektelen bürokratákká átgyurni.

A felvilágosodás korának vezető gondolkodói, akik a középkor maradványai ellen még hevesebben küzdöttek, mint a renesszánsz embere, mert becsületes gondolkodók, akik nem hallgatnak el semmit, már jelzik az ellentmondásokat a termelő-erők fejlesztése körül, noha előharcosai ennek a fejlődésnek. Ferguson például így „denunciálja“ a tőkésrendi munkamegosztást, amely szeme előtt folyik: „Sok olyan ipar van, amely tényleg nem kíván szellemi képességet. A munka ezekben akkor sikerül legjobban, ha az érzést és az érzelmet elnyomjuk s ennek a tevékenységnek éppúgy a tudatlanság az anyja, mint a babonának“. S hozzá fűzi még

azt a sötét jóslatot is, hogy ha a fejlődés így megy tovább „rabszolganéppé válunk s nem lesznek szabad polgáraink.“

Ferguson, mint a felvilágosodás minden jelentékeny harcosa, egyrészt ilyen bírálattal illeti a tőkésrendi munkamegosztást, másrészt azonban erélyesen szorgalmazza a termelő-erők fejlesztését s annak feltétlen szükségességét, hogy az akadályok, amiket a társadalom ennek a fejlődésnek elébe vet, eltakarítandók az utból. S ezzel ki van mondva az ujkori polgári gondolkodás dilemmája, amit minden jelentékeny ujkori esztétikában, az élet és művészet összhangjának minden elgondolásában föllelünk. Ellentmondásokkal van kövezve az ut, melyet a 18. és a 19. század jelentékeny gondolkodói két egyformán hamis, de társadalmilag egyformán szükséges véglet közt keresnek.

Az egyik véglet a tőkésrendi termelési erők fejlődését dicsóiti — mert ezt látja az egyetlen lehetőségnek — s egyszersmind szemet huny az ember szétDarabolása, az élet iszonyu rutsága előtt, amit a termelő-erők fejlődése okvetlen és fokozódó mértékben létrehoz.

A másik véglet nem akarja meglátni ennek a fejlődésnek haladó jellegét, mert csak rossz következményeit látja, amit az emberre zudit — s ez alapon a jelenből a multba menekül, el az értelmetlenné vált munka jelenéből, mert ez a munka a gép pusztá alkatrészévé tette az embert, el a középkorba, ahol a kézműves sokoldalú munkája, a Kapital szerint, „még bizonyos korlátolt művészetté fokozódhatott“, s ahol az embernek a munkához még „kedélyes rabsági viszonya“ lehetett. Ez a dilemma: az apologetika, az elvakult dicsóítás és a romantikus reakció dilemmája.

A felvilágosodás korának és a 19. század első felének nagy gondolkodói és esztétikusai még nem esnek bele ebbe a hamis dilemmába. De ők sem képesek a tőkésrendi társadalom ellentmondásait megoldani. — Nagyságuk és merészségük abban áll, hogy nem törődve az ellentmondásokkal, könyörtelenül bírálják a tőkésrendi társadalmat s mégsem adják fel, egyetlen pillanatra sem, a haladás hirdetését.

A német klasszikus korszak költői és gondolkodói, akik a francia forradalom után irnak, különböző utópiás megoldásokat keresnek. A tőkésrendi munkamegosztás felett gyakorolt kritikájuk épp oly éles, mint a francia aufkláristáké, fokozódó élességgel vetik fel az ember szétDarabolásának kérdését. Goethe Meister Vilmosa ezt kérdi: „Mihaszna gyártok jó vasat, ha bensöm salakkal van tele? S mihaszna tartom rendben földbirtokom, ha magammal nem értek egyet?“

S azt is világosan látja, hogy ez a belső diszharmóniája összefügg a polgárság társadalmi helyzetével: „A polgár — mondja — pénzt kereshet és nagynehezen kiképezheti szellemét, de egyénisége elvész, ha akármit csinál is... Nem kérdezheti: „mi vagy?“, csak ezt: „mid van?“, milyen belátásod, milyen tudásod, milyen képességed, mennyi vagytonod ...Egyes képességeit kell gyakorolnia, hogy hasznossá váljon, de már eleve el van döntve, hogy lényegében nem lesz és nem lehet harmónia, mert ahhoz hogy egy bizonyos módon hasznossá válhasson, minden egyebet el kell hanyagolnia.“

A klasszikus német korszak költői és gondolkodói keresik az ember összhangját és a szépséget, amely ezt művészileg kifejezi. De mert már a francia forradalom után élnek, elvesztették a felvilágosodás korának illuzióit. De nem adják fel a harcot a szépség művészi kifejezéséért. S ez

ért nálunk az esztétika tulnyomó s gyakran ideálistikusan tulfeszített jelentőséget kap.

A művészi harmóniában nemcsak a harmónikus ember tükröződését látják, hanem a fő eszközt is arra, hogy az embernek a tőkésrendi munkamegosztás által támadt torzulását és tépettségét bensőleg legyőzze. Ennek következtében le kell mondaniok arról, hogy a tőkésrendi élet diszharmoniója ebben az életben, úgy ahogy ez az élet adott, legyőzhető legyen. Az ember harmóniója és a szépség ezáltal az élettől idegen vonásokat kapnak. Schiller így énekli meg a szépséget:

*Hogyha feljutsz a szépség köréig,
Lent a porban marad a nehézség,
Az anyaggal, amelynek ura,
Nem masszából kinosan kigyurva,
Karcsun, könnyen, mint mi semmiből lett,
All a kép a bűvölt szem előtt.
Minden kétség, minden harc elhallgat
Biztonságában a győzelemnek;
Emberi szükség minden tanuját
El-kidobta fenséges magából.*

Itt a klasszikus filozófia és költészet ideálista oldala jut kifejezésre. Az idealizmus abban is megnyilatkozik, hogy Schiller az esztétikai-tevékenységet túl élesen helyezi szembe az emberi munkával. Igen jelentős történelmi megállapítással az ember esztétikai működését az élőlények erő-főlőslegéből vezeti le. Schiller így nyert „játék“-elméletének meg van ugyan egyrészt az a tendenciája, hogy az ember szétdaraboltságát, amit a tőkésrendi munkamegosztás előidézett, megszüntesse, harcol ugyan az egész, sokoldalú, teljesen kifejlett emberi személyiségért, de, másrészt, ezt a fejlődést, csak korszakának tényleges munkáján kívül látja:

„Mert az ember csak ott játszik, ahol a szó teljes értelmében ember s csak ott egészen ember, ahol játszik.“

Ezeknek az elméleteknek ideálistikus jellege nyilvánvaló. De látnunk kell ugyanakkor, hogy a német klasszikusoknak ez az idealizmusa társadalmi helyzetükből következik. Éppen, mert nem akarják szépitgetni a tőkésrendi fejlődés embertelenségét s mert nem tesznek engedményt a tőkésrend reakciós és romantikus kritikájának sem, de mivel nem látják, hogy a tőkésrendet a szocializmus legyőzheti, kénytelenek ilyen kiutat keresni, ha a harmónikus ember ideáljáról nem akarnak lemondani.

Ez az esztétikai utópia nemcsak a konkrét, valóságos munkától fordul el, hanem általános-társadalmi értelemben is utópikus utakat keres. Goethe és Schiller hisznek abban, hogy kis ember-csoportok megvalósíthatják a harmónikus személyiség ideálját s ezzel létrehozhatják az ideál megvalósulásának a sejtjeit. Körülbelül úgy, ahogy Fourier remélte, hogy egy falanszter megalkotása az egész társadalmat lassanként beleviszi a szocializmusba.

Goethe és Schiller fölvetik az emberi szenvedélyek lehetséges harmóniójának nagy kérdését is. S néhány évtizeddel utóbb ez válik Fourier utópikus rendszerének központjává, Fourier abból indul ki, hogy nincs emberi szenvedély, mely önmagában rossz lenne. Rosszá csak a tőkésrendi munkamegosztás anarchikus és embertelen volta miatt válik. Emel-

lett Fourier kritikájában messze túl megy a francia aufkláristákon és a német klasszikusokon, eljut a társadalmi munkamegosztás alap-problémájáig, például a város és a falu egymástól való elszakadásáig. A szocializmus, amit Fourier elképzelt, céljául tűzi ki az emberben szunnyadó összes tehetségek teljes kifejtését s azt, hogy a különböző egyéniségek harmónikus összeműködése következtében, az egyes ember képességeinek összhangját is biztosítja.

Fourier nagy kortársai, Hegel és Balzac, a tőkésrendi munkamegosztás ellentmondásait sokkal magasabb fokon élik meg, mint Goethe és Schiller. A két nagy német utópiás reményeinek elégikusan lemondó mellékszövegje uralkodó hangzattá változik. A nagy gondolkodó és a nagy realista látják, hogy a tőkésrendi társadalom embertelen s könyörtelenül széttagolja minden emberi harmóniát, minden emberben. A görög élet és művészet esztétikus összhangja Hegel szemében visszavonhatatlanul elveszett: a „világszellem“ elhaladt az esztétikus szféra felett és más célok felé siet. Az embereken a próza uralkodik. S Balzac azt mutatja meg, hogy a tőkésrendi társadalom vas szükségszerűséggel valamennyi emberi életmegnyilvánulás diszharmóniáját és rutságát produkálja s minden emberi törekvést a szép és harmónikus életre kegyetlenül széttipor. Egyes harmónikus emberek kis „szigetei“ fölmerülnek ugyan itt-ott Balzacnál, de ezek nem sejtjei a világ megálmódott megújulásának, hanem „véletlen“ epizódok, véletlen menekültek a tőkésrend vas-patái alól.

A polgári forradalmak legjobb képviselőinek harca a harmónikus emberért elégikus gyásszal végződik, mert végérvényesen elvesztek az emberi képességek összhangjának előfeltételei. S csak ott, ahol a tőkésrendi társadalom bírálata már a nagy ellentét megsejtésébe csap át, csak ott váltja fel ezt a gyászt a szocializmus megalapítóinak utópikus álmólátása.

A polgári esztétika és művészet fejlődésében ugyanakkor, amikor a forradalmi korszak hősieles illúziói, az antik népképviselő felújításának ábrándjai kihunynak, a klasszikusság fogalma lassanként üressé válik. Az így létrejövő, tisztára formális „harmónia“ sem a múltban, sem a jelenben nem gyökerezik, kizárólag „akadémikus“ s csak annyit fejez ki, hogy az önhitt jóllakottság elfordul az élet rutságától.

A polgárság hanyatlási korának művészei és gondolkodói egyre elégedetlenebbek ezzel az üres akadémizmussal. Elfordulásuknak a klasszikus összhang ideáljától mély társadalmi és művészi okai vannak. A komoly realisták a maguk idejének társadalmi életét könyörtelen igazmondással akarják ábrázolni s ezért művészi célkitűzéseikben lemondanak az Emberinek minden harmóniájáról, a harmónikus emberi egyéniség minden szépségéről.

De kérdés: mi lappang e lemondás mögött? s valóban lemond-e ez a lemondás? A szépséget, a harmóniát az akadémizmus üres közömbösségé, pusztán forma-kérdéssé prostituálhatja, de, lényegük szerint a szépség és harmónia sem nem üresek, sem emberileg nem közömbösek. Csak fogalmaik látszanak kiürült hüvelyeknek, azáltal, hogy a tőkésrend nem hagyja megvalósulni őket. S a harmónia vágya a természetben csak akkor teljesülhet és ragadhat magával, ha valóságos, komoly s az emberiség számára haladó irányú élet-törekvések eredménye.

A harmónia álma tehát éppen ellenkezője annak, amit, a klassziku-

sokat állítólag folytató akadémizmus óhajt, éppen az ellenkezője az álteljesedésnek, annak az üres szélhám-harmóniának, amit az akadémizmus prezentál. Az akadémizmus menekülése a tőkésrendi élet rutsága és embertelensége elől: csak harctalan kapituláció.

De ez nem az egyetlen művészi behódolás a tőkésrend művészetellenessége, barbársággá kinőtt embertelensége előtt. Jelentékeny művészek, akik becsülettel hadakoznak a saját koruk ellen, akik lelkes barátai a haladásnak, szintén fejet hajtanak — holott nem is akarják, noha nem is tudják — s éppen, mint művészek hajtanak fejet koruk művészet-ölő törekvései előtt.

S ezen a ponton a Szépség, a Harmónia „régí“ esztétikai kategóriáinak társadalmi és emberi tartalma hatalmas és aktuális jelentőséget nyer, amely messze túl megy az irodalom és művészet határán.

*

Senki oly sötét színekkel nem festi életünk iszonyát, mint Gorkij, mégis: Gorkij másként hat, mint legtöbb kortársa, ideszámítva a legjelentékenyebb írókat is. Mert Gorkij sohasem adja meztelen eredményét annak, ami összefüggéseink közt, összefüggéseink által már elpusztult. Nem: Gorkij azt ábrázolja, ami pusztulóban van, azt mutatja, milyen küzdelemben pusztul el. Az emberi nem legrosszabb példányaiban is azt mutatja, hogy emberi szépség, szerves törekvés él bennük a harmóniára, a gazdag, elnyomott, eltorzított, félrecsavart képességek kifejtésére. S éppen, mert a szépség és harmónia vágyát összefüggéseink szemünk láttára tapossák el, ez adja meg Gorkij vádoló szavának a messzecsengő hangot...

S ezen felül: Gorkij a kiutat művészileg konkrétan mutatja; ez azt jelenti, hogy Gorkij folyamatban ábrázolja, hogy ébreszt a nép magatartása embereket, hogy fejleszti őket, hogy viritja fel belső életüket, hogy ad beléjük öntudatot, erőt, gyengédséget. Gorkijnál nemcsak rendszer áll rendszerrel, nemcsak világnézet világnézettel szemben, hanem a már növekvő új ember is ott van, új életének új tartalmával, konkrét művész ábrázolásban.

S itt a művészi ábrázolás elve a közéleti és társadalmi térre csap át. Egyik kortársánál sem olyan magával ragadó a szembeszállás a régi ellen, az ujnak páthosza, mint Gorkijnál.

A győzelemnek ez a szembeszállása és páthosza, az eleven emberből kiindulóan ábrázolva, azt jelenti, amiről előbb beszéltünk: az író, mint művész ne hódoljon be a tőkésrend előtt! Gorkijnál a művészi és a közéleti valóság együtt van. De, mint mondtam, ez a párhuzam nem minden írónál található. Éppen a művészetében és világnézetében kevésbé megalapozott radikálizmus, amely gyors és széleskörű közvetlen hatást keres, van kitéve annak a veszélynek, hogy közélet és művészet nem olvadnak egységbe.

A széttagosított emberi méltóságnak, az emberség gátlásának ábrázolásában Anatole France radikálisabb és elszántabb Zolánál, (a régebbi) Sinclair Lewis — Upton Sinclairnél, Thomas Mann — Dos Passosnál. S nem véletlen, hogy napjaink legtöbb nagy realistája, — akik azért nagy realisták, mert szembeszállásuk csakugyan mély, mert az ember-ölő principiumot valóban gyűlölik s nem kihalt sémákat cicomáznak fel formalisztikus diszletekkel — művészetükön keresztül megtalálták az utat a

néphez. A leghatározottabban Romain Rolland lépett erre az útra. De Heinrich és Thomas Mann és mások fejlődése is gondolkodóba ejtheti a haladó írókat.

A nagy reálistáknak ez a szembeszállása a legjelentékenyebb tényező napjaink művészetében. A szembeszállás következtében, a művészet számára mostoha korszakban, melynek fővonala a művészet hanyatlását mutatja, jelentős művészi termelés keletkezett. Hogy az igazi realizmus nagy képviselői mennyire függenek össze az elmúlt idők hagyományaival, azt nem az dönti el, hogy mennyire tudatos bennük a hagyományok ápolása. A hagyomány is nagy szerepet játszik — ezt látjuk Romain Rollandnál és Thomas Mannál — de döntő fontosságú az objektív összefüggés, az eddigi emberi fejlődés legnagyobb humanista problémáinak objektív folytatása. De ennek a folytatásnak napjaink aktuális követelményeihez kell kapcsolódnia, tehát azt kell összefüggéseinkben támadnia, ami ellen a nagy művész, művészete védelmében, lázadni kénytelen.

Van egy másik út is. És sok író — s nem okvetlen jelentéktelen író — ezen az úton halad. Radikálisan és határozottan lemond a szépség és harmónia minden „elavult“ ideáljáról; úgy veszi kora embereit és társadalmát, „ahogy vannak“.

A fejlődés folyamán olyan művek jöttek létre, amelyek csak gondolati kvintesszenciák, leíró milió-tanulmányok, amelyek egy olyan világot tartalmaznak, ami még a költői ábrázolásra vár, melyekben az írói megformálás éppen ott végződik, ahol a költői ábrázolásnak kezdődnie kellene.

Ez az irodalom tehát olyan embereket és sorsokat jegyez fel, amelyekben krónikaszerűen egymás mellé rakva, az ember társadalmi pusztulásának legfeltűnőbb vonásai láthatók. De az ilyen emberekkel és soramelyek egy olyan világot tartalmaznak, ami még költői ábrázolásra szai, nem támadhat magával-ragadó, személyesen megkapó részvét; mert az olvasó nem élheti át azt, ami a pusztulással kapcsolatban emberileg elveszett s még kevésbé azt, ami az alakok fejlődésének lényegét teszi. ha ez a fejlődés csak egy elvont program megvalósulásában nyilatkozik meg.

Természetes, hogy az irodalomban nemcsak ez az áramlat észlelhető. Sőt ez az áramlat sem lép fel keresztülvitt tisztasággal. Mert nincs olyan igazi író — bármi is a kimondott programja —, aki a szépségről teljesen lemondhatna. De a szépség számukra az ábrázolt élet-anyagtól teljesen idegen, sőt ellenséges vele szemben. Így már Flaubertnél a szépség a szó kiválasztás retorikai és festői formálásának elvévé válik s ezt az elvet Flaubert mesterségesen kívülről kényszeríti rá arra az élet-anyagra, amely ellenemond ennek a cicomának. A szépségnek ez az élet-től idegen, élet-ölő mivolta Baudelairenél ijesztő, démonikus, vámpirszerű alakká lesz.

A szépség görög ideálját modernre átfestett orientálizmus, vagy a gótikának és a barokknak modernizált dicsőítése váltja fel.

A jó úton haladó irodalom eleven ereje az új életre keltett humanizmus. A Hitler-hívek tudták, mit cselekszenek, amikor fő-filozófusuknak, Alfred Bäumlernak, a „politikai pedagógia professzorának“ ezt az instrukciót

adták: harc a klasszikus humanizmus ellen! Az a humanista szellem, amely Anatole France, Romain Rolland, Thomas és Heinrich Mann műveit áthatja s amely megnyilatkozik a legjobb mai írók műveiben is, egy olyan irodalmat hozott létre, amellyel már ma is méltán büszkélkedhetünk s amely a jövőben meg fogja menteni korunk művészi becsületét. Ez az irodalom az „ár ellen“ uszik. Mert nemcsak a kor barbár nézetei és tényei ellen harcol, hanem az ellen is, hogy ez a kor elpusztítja a nagy művészetet, a nagy realizmust, mert ez a pusztítás a jelen szükségszerű fő-tendenciája.

Hogy a humanizmus egyes jelentős képviselői mennyiben tudják vagy vallják magukat a klasszikus irányzat folytatóinak: nem lényeges. Fontos az, hogy objektíve átvették az eddigi emberi fejlődés legnemesebb hagyományait.

JÓZSEF ATTILA ÉLETE (II.)

Írta: JÓZSEF JOLÁN

Amint a vásárnak vége lett, a mama Etust és engem kivitt a Ferencvárosi pályaudvarra. Megváltotta a jegyünket, felrakott a vonatra és utunk eresztett bennünket Szabadszállás felé, testvéreimhez.

Anyámék öten voltak testvérek: Imre, Sándor, Lajos, Boriska és Mariska. Nagypám, öreg Pócze Imre irástudatlan, magányos, dörmögő öreg volt. A falu végén lakott s a költőien hangzó Muszájkert csősze volt. Még kicsi volt az öt gyerek, amikor nagyanyám elzavarta őt a háztól. A nagymama nagy bűnre akadt, nagypám valami falusi rosszlánynak, a „cemente Perzsának“ hordta a sonkát, szalonnát a padlásról. Így került a Muszájkertbe csősznek. Nagymama egyedül nevelte fel az öt gyereket. Ötvennyolc éves korában halt meg, de még halálos ágyán sem akarta látni a férjét, akivel a kis faluban harminc éven keresztül tartotta a haragot. Szívét és háza ajtaját egyszersmindenkorra bezárta nagypám előtt.

A három fiu turta a földet. Mindegyik szerzett magának egy kis házat a faluban. Csöndes, szorgalmas, józanéletű parasztok voltak, kenyéren és szalonnán éltek, hogy egy-két parasztholdat is a magukénak mondhasanak idővel. Csak legidősebb nagybátyám, Pócze Imre, a legmódosabb közöttük, bomlott meg nagyanyám halála után. Feleségével együtt elitták kis házukat, földjüket és évek múltán már csak annyijuk volt, amennyit napszámmal megkerestek.

A két leánytestvér, anyánk és Mariska nővére, ki tudja miért, nem tudott megmaradni a faluban. A szabadszállási öregasszonyok még emlékeztek a falu két legszebb lányára, akik gögösek és rátartiak voltak, pedig nem volt tán „egy váltás pendelyük“ sem. Nagyanyám Boriskát — anyánkat — tizenöt éves korában férjhez akarta adni. A nem akaródzó lányt előbb szép szóval puhította, amikor ez nem használt, sodrófával úgy helybenhagyta, hogy az tényleg „egy szál pendelyben“ ment világgá a háztól. Pestre került szolgálónak.

Amikor Pócze nagymama meghalt, az öt testvér között meghomlott a béke. Nagyanyám kis házáért folyt a háborúskodás. A két legidősebb fiu,

Imre és Lajos a lányoknak szánta az örökséget, de Sándor felesége nem engedett és óvéké lett a ház. Mama szó nélkül lemondott az őt megillető részről, Mariska pedig a történetek után szó nélkül otthagyta testvéreit, jegyesét, a falut és elment Amerikába.

Nagyapánkhoz, három nagybátyánkhoz küldött most bennünket anyánk, valamelyik majd csak eltart bennünket a nyár folyamán. Három-éves koromban jártam már Szabadszálláson, nagyanyám temetésekor, de nem emlékeztem a rokonokra.

Este lett, mire megérkeztünk. A falu meglehetősen távol feküdt az állomástól, vaksötétben értünk az első házakhoz. A kerítések mögött dühödő kutyák ugattak, nem mertünk sehova benyitni, hogy utbaigazítást kérjünk. Végre a Piac téren egy öreg ember utat mutatott:

— A Pöcze Sándorék, lelkem, ott laknak a laca partján.

Nem tudtam, mi az a laca. Tovább mentünk. Végül egy libausztató partjára értünk. Az egyik udvaron vizet huzott a kutból egy asszony.

— Néni kérem, merre van a laca? — kérdeztem.

— Hát itt az orrotok előtt — mutatott a vízre. — Honnan jöttök, kit kerestek? — kíváncsiskodott. A feleletre elvezetett bennünket Pöcze Sándorékhoz.

Azok bizony már feküdtek. Sándor bácsi, Julcsa néni és két kislányuk csodálkozva keltek ki az ágyból.

— A Borcsa gyerekei vagytok? Hát hogy a csudába jöttetek ide? — faggatott Julcsa néni.

— Vonaton — feleltem röviden s még mindig úgy álltunk az ajtóban, ahogy benyitottunk.

— Ez a Borcsa, ez a Borcsa, hogy annak mi nem jutott az eszébe! Hát mit gondol? Nem tarthatlak én el benneteket, nekem is van két pulyám. No, ettetek-e már valamit? Nem? Már pedig nem maradt a vacsorából semmi. Az új kenyeret kéne megszegni, de ki tudja most, hogy hol a kamra kulcsa. Na, fekdjétek csak le, reggel majd esztek. Lesz ahogy lesz — borult el az arca. — Eredjétek a lányok mellé, de szaporán, mert drága a „petlórjom“, hogy a fene enne le a zsirját annak is, aki kitalálta.

Sándor bácsi nem szólt semmit. Két kislányuk, Eszti és Juli, némán szemlélte a hálótársakat, amíg Julcsa ágyúka el nem fujta a világosságot.

Hagymáslevest ettünk reggelire. Éhesek voltunk nagyon, de Julcsa ángyom örökön kérdeztett bennünket. Azután pergő nyelvvel szentencsiázott:

— Biztosan nem becsülte meg anyátok a sógort. Milyen jó kereső ember volt pedig. Paraszthoz nem akart menni, nem akart kapálni, most aztán megnézheti magát. Mondtam is mindig, nem fér a bőribe ez a Borcsa! Ha nékem is időm volna mindig tiszta kötényt kötni, ugyan hová jutnék? Láttam Pesten anyátokat, nem csinált az egyebet egész délután, csak ült a szobában és olvasott. Abroszt tett az asztalra, mintha itthon nem a tiz körme közül evett volna, mint mi. Aztán örökösen benneteket mosdatott, nem csuda, ha apátok megsokalta. Nem is sajnálom, csak azt kapta, amire rászolgált.

Julcsa néni beszélt, amíg levesét kanalazta. Beszélt, amikor moslékot öntött a malacok elé s kukoricát szórt a csirkéknek. Beszélt hozzánk, a kanálhoz, a malacokhoz, a moslékhoz, a kukoricához, a tyukhoz. Sándor

bácsi ellenben szótlanul fogta be a lovat s felénk se nézett, amikor elhajtott.

Julcsa néni kamrája tele volt. Nagy kerek kenyér terpeszkedett a lisztes ládán, kolbász lógott a gerendán, két zsák krumpli a sarokban. Egy talicskát megrakott almával, zöldséggel, tojással s elindult velünk a piacra.

A piacon találkoztunk Mari nénivel, anyám legidősebb bátyjának, Pöcze Imrének feleségével. A két ányika hadart fejem felett:

— A Borcsa... — szólta Julcsa néni.

— A Boriska... — mondta Mester Mari, akit mindenki leánynevén szólított.

Mari néni pártolta a mamát s piac után elvitt bennünket Zsófi nénihez, Pöcze Lajos feleségéhez. Itt előről kezdődött a tanakodás, vitázás és veszekedés. Julcsa és Zsófi néniből ömlött a szó, mint a vízfolyás, Mester Mari beszéde azonban olyan volt, mint a gyorslábu gejzír, mint a szikláról zúduló, fényben porzó zuhatag, mint az óceánok sós dagálya: maga a locska őselem. A három asszony, mintha elvette volna a férfiak szavát. Lajos bácsi épp oly hallgatag ember volt, mint Sándor bácsi, Imre bácsi nemkülönben.

Mari néni ékesszólása eredményeképpen Etus Zsófi néninél maradt, mi ketten indultunk tovább. Mari néni ment előttem és szidta Sándor bácsiékát a ház miatt. A falu végén azt mondta:

— Gyere fiókám, megnézzük tyatyát, azt a vén tűzrevalót.

A „tyatya“ nagyapám volt. Kis kunyhóban lakott a falu határában. Maga főzött, takarított, mosott, de ez meg is látszott a háza táján. A kis szoba pipafüsttől büzlött, ablakán nem lehetett átlátni a pizsoktól. A konyhában malacok háltak. Két malaca volt és ezeket úgy magához szoktatta, hogy folyton a nyomában voltak a nagy szérún. Ha megállt, a lábához dörzsölöztek, ráhunyorogtak apró szemekkel és vidáman rőfögtek.

— Tyatya, itt az unokája. A Boriska gyereke.

Nagyapám dörmögött valamit a bajuszába. Megállt előttem és megálltak velem a malacok és a lába alatt a kis fekete puli. A szérún legelésző libák hirtelen kiterjesztették szárnyukat és repülve siettek felénk, a kakas összecsofította a tyukokat s valamennyi odagyúlt nagyapám köré. A pislogó malacok, a fejüket felfelé forgató tyukok, a nyakukat kinyújtva papatyizáló libák között szótlanul állt a „tyatya“.

— Hogy hívják a kiskutyát, nagyapa? — kérdeztem végül Mari nénire tekintve.

— Hm, hogyan? Kiskutyának — dörmögte nagyapám.

Pár év múlva Attila ugyanezt kérdezte az öregtől és ugyanezt a feleletet kapta tőle. Ezenkívül ő is csak dörmögni hallotta.

*

Imre bátyámék a szőlőhegyen laktak. A bácsi részes arató volt, kint dolgozott a határban s csak egyszer láttuk napjában, amikor ebédet vittünk neki. Egyedül voltam egész héten át Mari nénivel. Ányika hajnalban kelt, „mint a pékek“ és minden reggel valami nagy munkába fogott. Kimeszelte a kunyhót, felkapálta a kicsiny kertet, három-négy óriási kenyeret dagasztott, sütés után újra meszelte a kemencét. S közben beszélt, beszélt. Reggel jócskán huzott a pálinkás üvegből és nekem is töltött egy kupicával. Tíz órára elkészült az ebéd. Ekkor indultunk, hogy déli

harangszóra az aratókhoz érjünk. Mikor visszajöttünk, ángyika felkapott egy hosszú rudat s körülveregette a ház előtt álló óriási eperfa ágait. Az édes, fehér eper sűrűn esőzött alá a homokos udvarra. Ez az eperfa volt egyetlen keserűségem a jó néni mellett, mert nekem kellett összeszednem egy nagy cseréptálba a rengeteg epret. Pálinkát főztek belőle ősszel.

Cséplés után Imre bácsi hazajött. Előszedte a kamrából halászó szerszámait, szóltanul javitgatta a varsákat s kihordta a szőlőhegyentuli nádasba. Attól kezdve még a macska is csak halat evett.

Bizony, az csak olyan macskának való hal volt, amit kiválogattunk a magunk számára, apró, csupaszálka halacsokák. A nagyját ángyom a piacra hordta, annak árából futotta sóra, gyufára, pipadohányra, néha egy kis zsirnak való szalonnára az örökös krumpli alá. Szegénységüket soha nem panaszták. A kis szoba sarkában nagy fonott üveg állott tele eperpálinkával, ahhoz folyamodtak minden jaj és baj ellen, mint valami jóságos házi szellemhez. Béke volt a háznál. Csak Mari ángyom beszélt, szaporázta a szót, hozzám, Imre bácsihoz, a kezeügyébe eső tárgyakhoz. A bácsi néha, ha ivott egy kortyot vagy unta már a textust, amiből kiindulva Mari néni ékes mondásai és külön életet élő szavai, mindent és mindenkit megforgatva, a világ négy tája felé szétkujtorogtak, szintén megszólalt: No-no! — mondta s már be is fejezte a szónoklatot.

Egy szombat este Imre bácsi elment. Mari néném kint ágyazott meg az eperfa alatt, ott aludtunk. Azaz, hogy csak én aludtam. Ő rám terítette a subát, maga pedig kezeügyébe fektetve a töltött puskát, egész éjjel leste, mikor jön a bácsi haza. Hiába leste, nem jött.

Ángyika másnap ünneplőbe öltözött és elment a bácsit keresni. Délután nagy sebbel-lobbal állított be. Gyorsan ruhát váltott, azután különös dolgokat művelt. A késeket és villákat behajította a kemencébe. A kaszát, kapát, ásót felhordta a padlásra és elrejtette a szalma alá. A puskát kivitte a szőlőbe és elásta a homokba. A bunkós végű dorongot, amivel a cefrét kavargatta, eldugta a tők levelei alá. Most az egyszer mintha néma lett volna. Végül levágott egy nagy darab kenyeret, jókora szalonnát, ezeket kis garabolyba tette. Karjára akasztotta a garabolyt, kezébe vette a gereblyét és így szólt hozzám:

— Fiókám, mindjárt itt lesz Imre bátyád. Kilestem, éppen indult a kocsmából. Már pedig, ha Imre bátyád egyszer-kétszer egy esztendőben a kocsmából igyekszik haza, akkor jobb, ha nyakamba szedem a betyárbutyrot, mert megöl, ha itt ér. Tavaly nem ugrottam meg idejében, majd a kutba fojtott. Te ne félj tőle, olyan jó ember az, hogy a légynek se vét. De már olyan a természete, ha sokat iszik, csak a nyanyát siratja. Hogy mért élek én, ha a nyanya meghalt. Isten nyugosztalja nyanyát, bizony engem sose szívelt. Imre bátyád meg mindenáron utána akar küldeni... Hát te csak ne félj! Jó is lesz, hogy itt vagy, talán nem jön utánam, nem hagy magadra. Itt megyek ezen a kis dűlön. A gereblyét magam után huzom, ne félj, nem leli meg a lábam nyomát. Isten áldjon gyerekem! Majd holnap ide'ések, hogy elment-e már a bónája.

Evvel elsieltett a szőlők közti mesgyén. A gereblyéi hátul a szoknya-korcába akasztotta, a puha homokban egyenletes kis barázdák huzódtak a nyomában.

Egyedül maradtam. Félttem, de Imre bácsi nem jött. Elővettem kis rongybabámat, amit ángyika csinált, magamhoz szoritottam és szólongat-

tam a kiskutyát.

Féltem, mert a nyanya, nagyanyám, engem se szivelt. Halála előtt félévvel anyámmal látogatóban voltam nála. Éjjel leszálltam az ágyról és a sötétben beléptem a kotlós kosárba. Nagyanyám meg akart verni, de mama nem engedte. Ettől kezdve rám se nézett, csak úgy emlegetett, „az a gyönyörű nebántsvirág.“ Emlékszem, egyszer piritott morzsás csipetkét főzött magának. Ahogy ette, vágyó szemmel követtem a kanala útját a tányértól a szájáig, de nem mertem kérni tőle az ételből. Kiszólt az udvarra:

— Te Boris! Vidd innen azt a gyönyörű nebántsvirágot! Ugy néz rám avval a nagy bikaszemeivel, hogy torkomon akad a falat.

Hátha tudja ezt, Imre bácsi.

Este lett. Bementem a szobába. Ahogy ángyikátó! láttam, töltöttem magamnak egy pohárba az eperpálinkából. Le sem vetkőztem, úgy ruhástól aludtam el kábultan a vackomon.

Éjjel Imre bátyám szelid szólóingatására ébredtem:

— Kis hugám, hallod-e, de nagyon elaludtál.

Bódultan ültem fel, rábámultam. Szeliden, könnyes szemekkel nézett rám.

— Kis hugám, ne aludj! Már reggel lesz mindjárt. Mondd csak, merre ment az a beste ángyod? Már az egész határt bejártam utána. Kis hugám, igyál egy korty bort.

Ittam a borból.

— Kis hugám, olyan szemed van, mint a Boriskának. Boriska meg szakasztott olyan, amilyen nyanya volt menyecske korában. Nem tudod te, kis lelkem, milyen derék asszony volt nyanya! Öt gyereket nevelt föl a két keze munkájával. Pulya koromban mindig a szoknyájába kapaszkodtam. Mari vitte a sirba, Mester Mari! Mert tudod-e, Mari ángyod megesett leánykorában. Aztán hogyan, hogyan nem, angyal lett a gyerekből. De meg is vert bennünket az Isten, nem lett nekünk gyerekünk. Akkora se, mint a kisujjam. Nyanya meghótt... Elíttam a házamat, a jó kis földemet! Semminek se hinak!

Csöndes hangon danolgatni kezdett, közben nagy, szőke bajuszára potyogtak a könnyei:

*Édesanyám is vót nékem,
Keservesen nevelt engem...*

Esengő szemekkel nézett rám:

— Te is danolj velem, kis hugám.

Megint töltött a borból, ittunk. Ittunk és énekeltünk. Tudtam ezeket a nótákat, amiket fiatal anyánk hozott a falujából.

Már nem féltem Imre bácsitól. Szelid volt, gyengéd szavu és fájt a szive. Hányszor hallottam Attilától, élete utolsó heteiben, ezt a szót: mama! Imre bácsi is épp így hívogatta részegségében a „nyanyát“. Attila sohasem hallotta tőlem ezt az éjszakai jelenetet, ami bor és nótázás nélkül, harminc év múlva, olyan szívfájdítóan megismétlődött köztünk a hideg novemberi éjszakákon. A bácsi is úgy ült, úgy nézett hulló könnyei ködén keresztül a reménytelen világba, kifejezhetetlen bánata engem is elárasztott. Gyermeki szívem együgyű erőfeszítésével próbáltam megérteni, mi van e férfisirás mögött, mely vigasztalan volt, mint az országos eső. Attila tudta:

*Hull a hajam, nincs kenyerem,
tollam vásik,
halász bátyám így veszett el.
Él így más is.*

Ángyika két nap múlva hazatért és mintha közben mi sem történt volna, folytatódott a régi élet. Azután augusztus végén megrakott egy nagy garabolyt babbal, lebbenstésztaival, egy óriási kenyeret vászonkendőben a hátamra kötött, a garabolyt elől a kendőbe hurkolva nyakamba akasztotta és elindultunk a falu felé az állomásra.

Utközben betértünk nagyapámhoz. Nagyapám malacaival álldogált, a fejét vakargatta zsiros kalapja alatt és dörmögött valamit a gatyája körül topogó pulinak. A puli nyakába szedte a lábát és eliramodott. Pillanatok múlva egy tyukkal a szájában rohant vissza. Azután fogott még egy csirkét. A két tyuk lábát összekötözte ángyika és a kezembe adta.

Illedelmesen kezet akartam csókolni nagyapámnak.

— Nem vagyok én püspök, — kapta el a kezét.

A faluban Lajos bácsiékhoz mentünk Etusért. Zsófi néni őt üres kézzel bocsájtotta utnak, de egy új ruhácskát mégis varrt neki. „Nehogy megszólja őt a Borcsa“. Megnézte Mari néni ajándékait és váltig csodálkozott, hogy tyatya, az a vén zsigori, nem sajnálta azt a két gyönyörű tyukját.

Legutoljára Sándor bácsiékhoz mentünk bucsuzni. Julcsa néni látva, mennyire fel vagyok pakolva, megkockáztatta a kijelentést, hogy ő is adna miegymást, de már nem tudnám hogyan elvinni. „Miegymást még a kis Etus is elbir“ — fogta szaván Mari néni. Igen, csak hogy Sándor bácsi elvitte a petrencével a lajtorját és hogy az istennyilába menjen Julcsa néni a padlásra a szalonnáért, miegymásért. „Majd jövőre, ha gyüttök, küldök anyátoknak egy szép hizott kácsát“ — bucsuzott tőlünk Julcsa néni.

Mari néni sirva ültetett fel bennünket a vonatra. Hosszu darabon szaladt is a vonat mellett, hogy elmondhassa, amit Julcsa néni szapulása miatt elfelejtett: számtalanszor csókoltatja Boriskát.

*

Attila elemi iskolás korában három nyarat töltött halászó nagybátyánk kunyhójában. A bácsi ekkor messze a falutól, a zsembékos halastó partján lakott és varsáit vigyázta a vízben, esténként pedig hálót foltozgatta. Mari néni meszelt, kenyerét dagasztott és — beszélt. A kisfiu nagyon szerette őket, a füstölő vizet, ahol „lóg a káka kókkadón a pusztaságba“. A falu határa, a kis tanyák, puha szántások esővert gerezdjei, a ritkás erdők, a szántón borongó nyárfák, az országuton álló jegenyék, a falusi ebek, busongó boglyák, a kiskun parasztok megszállták szivét és képzeletét. Milyen gyöngédséggel írja: És az országban a törékeny falvak — anyám ott született... A *Holt vidék* az a hely, amelyet Imre bátyánk tanyájáról be lehetett látni. Az *Emlék* Mari ángyikának a szikrázó napsugarakkal ötvözött alakja:

Apró, kemény kontyu ángyom

réz-homlok a fénybe cikkan,

réz-hajlással földet érint,

buzát kötöz csörögve a nyomaink-

ban.

Ángyikám, mint rézből öntött,

áll a zizegő mezőben.

Por lombjai hájladoznak.

Bogár szemén piros villog eltűnőben.

Nagy apánk a Dörmögő:

Avas szalonnán élt, mint az idő. Tudta, nagy nap kél a hegyek mögött.
Telt-múlt naponta, sárgán görbülő szalmát számolt vagy nézte az eget, Hosszan pipált és lassan köpködött.
a csillagokban szíve zizegett. Ha fürgeteg csapkodta, ballagott — zúgó vizárnál ült és hallgatott.

A Magyar Alföld, a Nyár, az Esik, a Határ, a Fák, a Ritkás erdő alatt mind-mind anyánk szülőhelyét idézi a régi nyarakból és a szív legszebb hangjai csendülnek a Falu soraiban:

*...Hallgatom az álmodó falut.
 Szorongó álmok szállnak;
 meg-megrebbentik az elaludt
 árnyu fűszálat.*

*Alszanak az egek, a mezők.
 Ostorok, csizmák, kések.*

*Lombok közt a tiszta, tág közök.
 S a levélrések.*

*Alszanak a nyers, nehéz szavú,
 kiszikkadó parasztok.
 Dombocskán, mint szívükön a bú,
 ülök. Virrasztok.*

*

Harmadik elemibe jártam ezen a őszön. Mama egész nap varrt, de olyan keveset keresett, hogy heteken keresztül nem ettünk egyebet, csak kávé és kenyeret. A háziur felmondott, mert nem tudtuk bért fizetni. Mama eladogatta a butorokat és Bochnicseknéhez költözött a Mártonuccába.

Ide estéknént egy kocsis járogatott fel, aki udvarolt a mamának.

— Ütt a Grün papa — állított be mindig nevetve. — Én leszek a papátok, ha mamátok is úgy akarja. És miért ne akarná? — kedélyeskedett Grün bácsi és a térdére ültette Attilát, aki nagyot rugott a gyomrába és hangtalanul viaskodott vele, hogy eressze el.

Bochnicsekné szívesen látta Grün bácsit, mintha az neki udvarolt volna. Mama rendületlenül varrt tovább, rá se nézett.

— Hopp! hopp! — mondta Grün bácsi és erős kezekkel lefogva lovagoltatni kezdte a térdén Attilát. A kisfiu kivörösödött az erőfeszítéstől, hogy megszabaduljon tőle. Végül tehetetlen dühében leköpte.

— Hagyja békén azt a gyereket — szólt oda anyánk.

Mindhárman valami névtelen ellenszenvet éreztünk Grün bácsival szemben. Ő is érezhette ezt, mert mindenekelőtt bennünket, gyerekeket akart meghódítani. Mi azonban minden kedveskedését utálattal utasítottuk vissza. Talán a mi ellenszenvünk ragadt rá anyánkra is, aki körül féltékenyen állottunk körbe, mihelyt a bácsi megjelent.

Ezen az estén, amikor Grün bácsi elment, Bochnicsekné anyámra támadt. Dühös volt, hogy visszautasítja a kereső ember közeledését, akinek a segítségével könnyebben eltarthatná gyerekeit. Ő maga minduntalan összeállt valakivel, ha megunta, kitette a szűrét és új embert keresett magának. Most addig dohogott, amíg anyám hangja felcsattant: neki ne kommandáljanak senkit! Van neki hites ura, van apja a gyerekeinek, ha százszor is otthagya őket.

A két asszony összeveszett. Anyám sirva borult a varrógépre, mi pedig tehetetlen és szóltan szomorúsággal bujtunk melléje. Attila az ölébe furakodott és a maga módján vigasztalta:

— Ne sirjon mama. Ha nagy leszek, hozok egy zsák aranyat. És úgy, de úgy elverem a papát! Száz zsákkal hozok és a papának nem adok belőle semmit.

Pár nappal e jelenet után, hideg, szeles novemberi estén kenyérért mentem a boltba. Visszajövet a kapualjban feketeszakállas, micisapkás ember állt utamba.

— Jolán, nem ismeresz meg? Én vagyok, a papa.

A hangja apámé volt, de a szakálla, sapkája, hosszu, soha nem látott kabátja idegenné tették. Eppen fél éve mult, hogy nem láttuk, nem hallottunk felőle semmit. Ugy megijedtem tőle, hogy alig tudtam felelni a kérdéseire: Mit csinál a mama? Rosszat beszél-e róla? Mi hogy vagyunk? Végül egy koronát nyomott a kezembe avval, hogy az az enyém, de ne szóljak találkozásunkról a mamának. Azután elsietett.

Futottam haza. A hallottakra a mama abbahagyta a varrást s felalájárt a szobában. Majd leült és szótlanul meredt a koronára.

A papa váratlan jelentkezése anyánk nyugalmát újból teljesen feldúlta. Ismét napokat töltött távol. Kereste, kutatta, látni akarta, beszélni vele. Hiszen itt van a városban. Járt a rendőrségen, a bejelentőhivatalban, az árvaszéken. Felkeresett minden közeli és távoli ismerőst, sorrajárta a gyárakat. Sem ő, sem a rendőrség nem akadt a nyomára. Egy év mulva, Jefta bácsi, a barátja, felkereste anyánkat. Elmondta, amit megtudott apánkról. Craiovában, Romániában dolgozik egy gyárban. A megadott címre anyánk rögtön írni akart, de úgy gondolta, jobb, ha én írok neki. A gyermek együgyű szavai bizonyára utat találnak az apa szívéhez. Levelemre hamarosan megjött a válasz, amely a következő volt:

Kedves gyermekeim Jolánkám a Levelet meg kaptam nagyon megörültem hogy meg nem elfelelted a kedves papát, de bizom nagyon szomorúság van az én szivembe hogy tik mien szegénjek vagytok de mit tehetek én, hogy a kedves mamátok elkergette a tik kedves kenyér kereső apátok, az imrie bácsi és a nagypapát, nagyon iol üsmeri a papátok, hogy hogyanélt.

kedves gyermekeim nagyon sainálom hogy nem tudom adni a kezeitekbe egy falat kenyeret és egy ruhácskát a testetekre, ha a papátok nem bír benetek hozád veni akkor bizom nem lesz kenyeret sem ruhátok de ha kedves papánál lesztek akkor lesz minden amit csak a szivetek fog kíváni, kenyér ruha pénzt föld házod és mindent Tisztelem a nagy papát, Imre Sándor Lajos Bátyát,

és benetek kedves gyermekeim czokoltatlaik benetek és nézetek — minél hamariáb legyetek a papátoknál, Isten veletok, ha nem lesztek a papáiétok — akkor a papátok fog meghalni idegen földbe amérikába.

A Jol Isten viseien gondot rátok

Craiova 1909 Juli 11./VII

Strada Bukovet 53

Jozsef Aron

Ez volt az utolsó életjel, amit adott magáról. Mire anyánk gyermek-tartási keresetének iratait kézbesíteni akarták Craiovában, már nem volt a városban. Soha többé nem hallottunk felőle semmit. Eltűnt, mint a kámfor.

DARVAS SZILÁRD: H A R M I N C

Az emberélet utjának felén egy
nagy, sötétlő erdőbe jutottam...
Dante.

A BÖLCSŐ

*Még akkortájt gondom volt másra,
nem emlékszem az indulásra.*

*Ki élt már akkor és még most se holt,
úgy meséli, hogy minden rendben volt.*

*A két lábamhoz nem volt négy fejem
s bölcsen szunnyadt az ifjú értelem.*

ORSZÁGÚT

*Az ember néha ügyis messze ér,
ha nem segíti hintó, sem szekér.*

*Ki előttem járt, pontnak látva őt,
már régesrégén út árkába dőlt.*

*De számláltam a mérföldköveket
s megelőzött, ki messze követett.*

*Segíts most rajtam, súgj egy szót nekem,
ó három X, ó furcsa rejtelem!*

DICSŐSÉG

*Ha éltem könyvét visszahajtanám,
tollatlan állat voltam hajdanán.*

*De Isten megtiltotta énnekem,
hogy hófehérbe zülljön életem.*

*A mélybe küldött s nem nyújtott kezet,
úgy tett, mint aki elfeledkezett.*

*Nem adott kincset s hozzá rejteket
se palotát, se cifra rendjelet.*

*Nem adott pénzt, se sokat, se kevést,
se megnyugvást, se megelégedést.*

*Sosem volt többem, mint amim ma van,
nem adott nekem semmit, csak magam.*

*Igy vittem sokra életem delén,
földön a legtöbb: ember lettem én!*

A MAGYAROK AZ ŐSI HAZÁBAN

Irta: SZENTMIKLÓS LAJOS

A tulajdon rendjét s az ehhez fűződő elosztási rendszert a termelőerők fejletlensége s ezzel kapcsolatban a termelés társadalmi jellege határozza meg a vadság felső fokán álló társadalmakban. A legfontosabb termelőeszköz, a föld, amelyen a közösség élt, az egész társadalom köztulajdona volt a finnugor és az ugor őskorban, a társadalmilag folytatott termelés alapján. A föld termékei minden nagycsalád rendelkezésére állottak; egyszerű birtokbavételük elismert tulajdonszerzésre vezetett, akár egyszeri fogyasztásra szolgáló termékekről, mint erdei bogyókról, gyökerekről volt szó, akár állandóbb használatra alkalmas tárgyakról, mint fákról, melyekben méhek tanyáztak, akár más természeti előnyökről, mint például kedvező halászhelyekről. Az élelem, melyet a nagycsalád közös munkával termelt, az egész nagycsalád közös tulajdonába jutott, épp úgy, mint a nagycsalád egyes tagjai által külön szerzett élelem is, a nagycsaládban érvényesülő fogyasztási közösség alapján. A rokonságon belül minden préda közös, mondja egy megfigyelőjük, még a 19. század vogul-osztjájairól is. S ugyanígy mindaz, amit a nagycsalád közös munkájával állított elő s egyben közösen is használt: kunyhó és munkaeszközök, mint a csónak, a nagycsalád közös tulajdonát tette. Egyéni tulajdonná csupán az a munkaeszköz s egyéb dolog (ruha, ékszer) vált, amelyet valaki egyéni munkájával készített a közös föld nyújtotta nyersanyagból s egyuttal egyénileg is használt vagy ilyen egyéni tulajdon helyett becserélt. De az egyéni tulajdont is meg kellett a lehetőségig tartani a közösségben, vagyis általában nem volt szabad idegenre átruházni, ha csak nem egyenesen cserre céljára termelték tárgyát.

Számottevő vagyoni és életszínvonalbeli különbségek nem fejlődhetek ki se a nagycsaládok, se ezek tagjai között ilyen viszonyok mellett. Ami vagyon tárgya volt: kunyhó, ruha, durva ékszerek, tartalékélelem, munkaeszköz, már önmagában véve jelentéktelen volt a termelőerők fejletlensége következtében; s ezenkívül minden nagycsalád és minden egyén egyformán hozzájuthatott ezekhez munkájával, mert mindenkinek egyformán rendelkezésére állott forrásuk: a föld, termékeivel. A nagycsalád által termelt élelem pedig rendszerint csak arra volt elegendő, hogy biztosítsa minden tag létfenntartását. Így felosztásánál — s ugyanezen okból az egész közösség által együttesen szerzett zsákmány szétosztásánál is — általánosságban csak az a szempont érvényesülhetett szabályozó elv gyanánt, hogy minden egyes tag megkapja a számára elengedhetetlenül szükséges mennyiséget. Ezenfelül többlet nem igen maradt s a nagycsaládban mindössze azt a megkülönböztetést tehették meg, hogy jobb falatot kaptak azok, akiknek nagyobb érdemük volt a táplálék megszerzésében s egyáltalában az idősebb férfiak, kik tapasztalataik segítségével irányították az élelemszerző munkát. Viszont a szükséges élelmet minden nagycsalád megtermelhette, mert szabadon vadászhatott, halászhatott, gyűjthetett a horda vagy falu közös területén.

Igy a közös földtulajdon s az elosztás rendszere biztosította a társadalom minden tagja számára a megélhetést rendes körülmények között. Amikor pedig véletlenek inségbe sodorták valamelyik nagycsaládot, az

egész közösség, tőle telhetőleg, segítségére volt bajba jutott tagjának, mert a kölcsönös támogatást erkölcsi kötelességnek tekintették ebben a társadalomban, mely tagjai szoros együttműködésén alapult.

Az osztályok oly társadalmi csoportok, melyek a termelőeszközökhöz való viszonyuk alapján, azáltal különböznek, hogy az egyik csoport elsajátíthatja a másik munkáját. Az emberek nem különböztek egymástól a termelőeszközökhöz való viszonyukban a finnugor és az ugor ős társadalomban. A föld, a legfontosabb termelőeszköz, valamennyiük közös vagy egyéni tulajdona volt a közös földtulajdon alapján. S egyrésztük annál kevésbé sajátíthatta el a másik rész munkáját, mert elsajátítható munkatöbblet még egyáltalában nem létezett, a munka csekély termelőerejénél fogva. A munka nem hozott még létre oly felesleget, mely mások fenntartásának is alapjául szolgálhatott volna a munkaerő fenntartásán kívül. Így osztályok sem keletkezhettek s ennek megfelelően a rabszolgaság intézményét sem ismerte még az őstársadalom.

Némely író szerint a vadság állapotában lévő társadalmakban a férfiak uralkodnak a nőkön, gazdaságilag kiáknázzák őket, a nehéz munkákat, mint például a teherhordást, rájuk hárítják és elveszik a gyűjtött élelmiszerek egy részét. A valóság azonban az, hogy a nők sincsenek kizárva ezekben a társadalmakban a föld, a kunyhó, az élelem közös tulajdonából; azok a munkaeszközök, amelyeket ők maguk készítenek és használnak a fennálló élettani munkamegosztás alapján, nekik is egyéni tulajdonuk, épp úgy, mint ruháik, ékszereik; s az ő munkájuk sem termel állandó, tehát állandóan elsajátítható felesleget. Mindez már eleve leszállítja az előbbi megállapítások értékét. Ami pedig ezenfelül fennmarad belőlük egyrészt a tények jelentőségének túlzásából, másrészt pedig ezek téves általánosításából és helytelen értelmezéséből ered.

Az természetes, hogy a kezdetleges társadalmakban, amelyekben az élettani tényezők oly nagy szerepet játszanak, érvényesül a férfi nagyobb testi ereje is a nővel szemben s hogy ennél fogva társadalmi helyzetük teljes egyenlőségéről nem lehet szó itten. Hiszen még a barbárság alsó fokán álló népeknél is, amelyeknél gazdasági és egyéb okokból a nő helyzete igen kedvező, általában sokkal kedvezőbb, mint a civilizált társadalmakban is, a nő házasságtörését kegyetlenül büntetik, ugyanakkor amikor a férfinak joga van a hűtlenségre. Természetes tehát, hogy elsősorban a nő sanyagi meg a vad népeknél azokat az időket is, amelyekben az élelem szűkében van s nem a férfi, aki ilyenkor korlátozza a nő fogyasztását a saját javára, nagyobb erejénél fogva. De közönségesen a nőnek is meg kell kapnia a szükséges élelmiszereket, mert az ő munkaerejének a fenntartása is feltétele a nagycsaládi gazdaság rendes működésének s a szükségesnél több élelmiszer a férfinak sem jut, a vad népeknél. A nő nehéz munkája pedig, mint például a terhek cipelése vándorlások alatt, csupán a férfi és a nő közötti természetes munkamegosztásnak a következménye. A férfi nem hurcolhatja az ingóságokat a vándoruton, mert a megterhelés akadályozná a vadászásban, mely az ő munkakörébe tartozik s ezáltal a nő szükségleteit is fedező zsákmány megszerzésében. Egyébként pedig a nőnek bizonyos védelmet nyújt a férfi tulkapásaival szemben a vadnépeknél már maga a nagycsaládi életközösség is, amely mellett a nő többi nőtársára támaszkodhatik férjével szemben. S a féltelepült társadalmakban egyene-

sen szilárddá teszi a nő helyzetét az a körülmény, hogy a férfiak az év jelentékeny részét házon kívül, vadászaton töltik, aminek következtében a nők a háztartás többé-kevésbé önálló vezetőivé válnak. És a nő, minden esetre, nincs a vad népeknél egész életre hozzáláncolva férjéhez, hanem mindig megszabadulhat a házassági kapcsolattól, ennek laza formája miatt, ha a házasság elviselhetetlenné válik.

Hogy pedig a finnugorok és az ugorok ősi társadalmában sem kell másnak képzelnünk a nő helyzetét, mint amilyenek ez az előbbiekből kitévünk, következik abból is, amit a közelmúlt osztjájainak családi életéről hallunk. Ezeknél lenézték ugyan a nőt, a néprajzi leírások szerint, de azért nem bántak rosszul vele. Pedig az osztjákoknál a család ekkor már az apaági leszármazáson alapult s az apaági családban a nő helyzete szabályszerint rosszabb, mint az anyaági családban, ha másért nem, már a házassági kötelék állandósulásának okából is. S a nők helyzete, mint látjuk, ennek ellenére náluk sem volt még kedvezőtlen.

Minden közös munka irányítást kíván. Az ugor őskorban is volt már a társadalomnak vezető főnöke s valószínű, hogy ennek tisztsége többé-kevésbé örökletes is volt már egy családon belül, ha persze a főnökség nem is apáról-fiúra öröklődhetett, hanem bizonyára anyaági fivérre vagy anyaági nővér fiára szállt, a rokonság anyaági számítása folytán.

Milyen viszonyban állott most már ez a főnök a társadalom többi tagjával? *Hóman Bálint* szerint, akinek érdeméül tudják be, hogy elsőnek vezette vissza a magyar történetet az őskorig, a főnök korlátlan családapai hatalommal uralkodott az egész társadalmon. Már azok alapján is, amiket az ősnép társadalmi szervezetéről eddig megállapíthattunk, teljesen tévesnek kell tartanunk ezt az állítást. A korlátlan, vagy legalább a korlátlanságot megközelítő családapai hatalom apaági rokonsági rendszert és szilárd házassági formát tételez fel. Az ugor őskorban azonban az anyaági rokonsági rendszer uralmát és a párosházasság laza formáját kell feltételeznünk. Ezek mellett pedig a gyermekek az anyát illetik s az anya többnyire előbb-utóbb elhagyja férjét, gyermekeivel együtt. Korlátlan családapai hatalomról természetszerűleg nem lehet szó ilyen viszonyok alapján, hiszen itt még az apa és legközelebbi családjának a kapcsolata is csak ideiglenes jellegű. Sőt, tulajdonképpen családapáról sem beszélhetünk itten, az apa és gyermekei együttélésének csupán átmeneti jellege folytán, hanem csak családanyáról.

És ha a főnök nem tehet szert, ezek szerint, korlátlan hatalomra ezen a fokon, a családapai hatalomnak az egész társadalomra való egyszerű kiterjesztése útján, egy személy „korlátlan“ társadalmi uralmának a feltételei is egyáltalában hiányoznak még a vad népeknél. Az „uralkodó“ uralkodó osztályt tételez fel, melynek érdekében hatalmát gyakorolja. Ilyen társadalmi háttér nélkül az egyén gyenge ahhoz, hogy rákényszerítse uralmát a társadalomra. Korlátlan — legalább formailag többé-kevésbé korlátlan — egyéni hatalom tehát csak osztálytársadalomban fejlődhet ki. Ezen a fokon azonban osztályok még nem jöttek létre.

De *Hóman* álláspontja szöges ellentétben áll mindezek mellett azokkal az adatokkal is, amelyeket a vogulok és az osztjákok hőskölteményeiből és a reájuk vonatkozó néprajzi leírásokból meríthetünk. *Zichy Géza* gróf ellenkezőleg éppen azt állapítja meg az ezekből kibontakozó kép alapján, hogy az ugor ősnépnél „a fejedelmek hatalma és tekintélye igen kor-

látolt lehetett." (Az írók egyrésze következetesen fejedelemnek nézi, vagy legalább címezi az őstársadalom főnökét, akit pedig legfeljebb egy tágabb hatáskörű falusi biróhoz lehetne hasonlítani, mint mindjárt látni fogjuk.)

Hóman felfogása így nem tükröz vissza mást, mint egy elavult történeti elméletet, melynek keletkezésekor, a 19. század elején, az őstörténeti és néprajzi kutatás még gyermekcipőben járt. Ebben az időben még azt hitték, hogy a család legrégebbi alakja az apaági, patriarkális család volt, milyennek az Mózes öt könyvében le van írva; azt képzelték, hogy az ősi társadalom rendje is e család viszonyainak mintájára alakult s feltették ennek megfelelően, hogy a legrégebbi társadalmak élén a korlátlan családapai hatalommal felruházott pátriarka állott. Hóman tényleg Ábrahám-féle zsidó patriarkát állít a magyar őskor társadalmának az élére, nem annyira az őskorig, mint inkább a történeti elmélet őskorába vezetve vissza a magyar történetet.

A főnök a valóságban csupán tisztviselő volt az ugor őskorban, hasonlóan a többi vad nép főnökéhez s tisztsége azoknak a társadalmi tevékenységeknek az irányítására korlátozódott, amelyek egyéni irányításra szorultak természetüknél fogva. Ehhez képest vezette a vadászatot vagy halászatot, amikor az egész közösség kivonult ezekre; intézte ilyenkor a közös zsákmány kiosztását; vándorlásokon vezette a hordát; a közösség képviselőjében más közösségekkel illetve idegenekkel szemben valószínűleg ő bonyolította le a csereforgalmat s egyáltalában ő végezte a szükséges tárgyalásokat; háborúban ő állott a hadbavonultak élén. De ebben a körben is csak annyiban járhatott el saját belátása szerint, amennyiben a szokások nem szabályozták a teendőket, mert az utóbbi esetben köteles volt a szokás szentesítette szabályokat alkalmazni. S ezen a körön kívül semmiféle hatalmat nem gyakorolt, senkitől engedelmisséget nem igényelhetett. Nem uralkodott tehát, ha az ugor eredetű ősi magyar szóval „ur“-nak is nevezték. (Az „ur“ szó mai jelentése nem azt jelzi, hogy az őskorszaki főnöke ur volt, hanem azt, hogy az őskorszaki főnökökből lettek az urak, a társadalmi fejlődés folyamán.) S tisztségét is csak azért szerezte meg átöröklés útján, mert rokonelődei kiváló emberek voltak és a vérrokonság, mely őt hozzájuk fűzte, nemkülönben a családi ismeretek, melyeket tőlük átvett, kezeskedtek a társadalomnak azért, hogy ő is főnökségre termett ember lesz. Ha azonban az örökös nem bizonyult alkalmasnak a főnökség ellátására, más, megfelelőbb személlyel töltötték be helyette ezt a tisztséget.

A közös ügyekben a társadalom összessége, illetve a felnőtt férfiak gyűlése intézkedett, az előbbi körön kívül. A népgyűlés határozott az egész társadalmat érdeklő gazdasági ügyekben, ítélkezett a társadalomban felmerült viták esetében, döntött háborúk tárgyában és a külső viszonyokra tartozó más kérdésekben. Hangadó elemei általában az idősebb férfiak, a tapasztalt „vének“ voltak. A főnök tekintélye, befolyásának mértéke elsősorban személyes tulajdonságaitól függött, de a gyűlésen irányító szerepet játszhatott egy-egy kitűnő harcos vagy vadász, egy-egy jó szónok, ravasz, vagy a régi dolgokban különösen jártas ember, mégha a fiatalabbak közé tartozott is.

A főnöknek módjában állott, hogy tisztsége révén bizonyos külön jövedelmekre tegyen szert. Amikor a közös vadászat alkalmilag feleslegre vezetett, ő kaphatta ennek oroszlánrészét, — például prémekben, —

mintegy sikeres vezetői tevékenysége elismeréséül. S akkor is, amikor a közösség képviselőjében csereügyletet bonyolított le, a cserébe kapott áruk egyrészét megtarthatta fáradozásai jutalmául. Ezek a külön főnöki jövedelmek magyarázzák azt, hogy az ugorkorbéli temetőikben egy-egy, a többinél gazdagabb sírlelet is akad. De lényegesebb vagyoni különbségek a főnök javára sem keletkeztek az előbbi módokon a felesleg ritkasága, a csere jelentéktelensége, egyszóval az általános gazdasági viszonyok fejletlensége mellett. S az a szokás, hogy a halottakkal együtt értékesebb vagyontárgyaikat is eltemették, utját állotta annak is, hogy a vagyon felhalmozódjék a főnöki családban, tiszt és vagyon átöröklése által.

A főnök mellett egy személy emelkedett ki még valamennyire az ősi társadalomból, különleges tevékenysége folytán: a pap vagy varázsló, akit „jvas“nak, „orvos“nak neveztek az ugor korban, a magyar nyelvben ma is élő szavakkal. Ez olyan ember volt, akinek különleges képességet tulajdonítottak a szellemvilág befolyásolására. Elsősorban betegek gyógyításával foglalkozott; elűzte a betegségeket okozó rossz szellemeket, a felidézett jó szellemek segítségével. Valószínű, hogy ez a mesterség is öröklődött meghatározott családon belül, mert a folytatásához szükséges vallásos szertartások ismeretét főleg a családi kapcsolat biztosíthatta. S bizonyára a pap is hozzájutott külön jövedelmekhez, foglalkozása révén, ha ezek még kevésbé módosíthatták is a vagyoneeloszlás általános képét, mint a főnök jövedelmei.

A pap társadalmi helyzete esetenként különböző lehetett. A réki tulajdonított természetfeletti hatalom rettegett és gyűlölt emberré is tehetette, de nagy befolyást is szerezhetett neki a népgyűlésen, a társadalom ügyeinek intézésében. Az utóbbi esetben az elismert képességű főnökkel szemben is érvényesíthette befolyását s ekkor a főnök és a pap között versengés is kialakulhatott a társadalom irányításáért. De megtörténhetett az is, hogy a főnök maga végezte a papi teendőket, akár, mert a főnök sajátította ki ezeket, akár, mert a pap szerezte meg a főnöki tisztséget s a főnöki tekintély ebben az esetben volt a legkevésbé vitatott a társadalomban.

A vallás más szerepet is játszhatott még az ősi társadalom rendjében. A mellett, hogy a papot befolyáshoz és külön jövedelemhez juttathatta, szentesítette, minden valószínűség szerint azokat a szerény anyagi előjogokat is, amelyek ebben a társadalomban egyáltalában lehetségesek voltak. A jobb falatokat a vének részére, a zsákmány alkalmi feleslegének oroszlánrészét a főnök számára a tabu vallásos intézménye biztosíthatta. („Átkoz“, ez az ugor korból származó magyar szó, eredetileg annyit jelentett, mint tabuvá nyilvánít.) A „kiváltságosoknak“ jutó rész tabu lehetett, amelyhez mások nem nyulhattak, félelmes dolgok bekövetkezésének a terhe alatt.

A főnök és pap külön munkaköre a társadalmi munka további megosztását képviselte, amelynek itt már külön jövedelmek feleltek meg. A főnökkel lényegében még mindig csak az anyagi termelésben vált el a vezető tevékenység a végrehajtó tevékenységtől. A pap révén már a szellemi munka került szembe az anyagi munkával. De a munkamegosztás szóbanforgó nemei is még egyaránt csak egészen kezdetleges alakban jelentek meg, mindkettőjükkel kapcsolatban. A főnök még maga is közvetlenül részt vett az anyagi termelő munkában. A pap pedig, amel-

lett, hogy nem kizárólagosan foglalkozott a vallásos tevékenységgel, hanem szintén részt vett az anyagi termelésben is, a társadalomban sem egyedül folytatta az előbbi tevékenységet. Még mindenki önmagának is papja volt, maga is végzett vallási szertartásokat, érintkezett a szellemekkel s a paphoz csak a fontos dolgokban fordultak. Az anyagi munka nem termelt még olyan felesleget, mely akárcsak a főnököt és a papot is felmenthette volna az életszükségletek közvetlen kielégítésére irányuló munkától. S a társadalom és magának a szellemi munkának a köre is túlkicsinyek voltak még ahhoz, hogy a szellemi munka teljesen önállósulhasson.

A közigyék intézésének a módja az őstársadalomban az ősi demokrácia viszonyait tükrözi vissza, amely az őskommunista gazdasági szervezetből folyt. Olyan társadalomban, amelyben a legfontosabb termelőeszköz, a föld, közös és számottevő vagyoni különbségek nincsenek, a társadalom maga intézi ügyeit. A nőknek nem volt ugyan szavuk a népgyűlésen, de nem is voltak közvetlenül érdekelve a gyűlések legfontosabb tárgyaiban, a közös vadászat, halászat, háborúskodás kérdéseiben a nemek közti munkamegosztás mellett. Azonban a természetes különbségek egyébként is szerephez jutottak a közigyék intézésére, a vének és a kiváló egyének irányító befolyása révén. A személyes tulajdonságok, képességek egyenlőtlensége, az osztálytársadalmak politikai rendjével szemben, ép' az ősi demokráciában érvényesülnek a legszabadabban, amely nem rendel még alá az egyéni különbségeket az osztálykülönbségeknek.

Az ősi társadalom nem élt elszigetelt életet. A társadalomközi csere összefűzte más társadalmakkal, még a kor leghaladottabb társadalmával is és ezáltal egy társadalmi össztermelés függő részévé tette, ha ez a függőség tényleg csak hasonló fokon álló társadalmakkal szemben és egészen kis mértékben érvényesült is. Az összeházasodás is kapcsolatot létesített az ősi társadalom és más, hasonló fokú társadalmak között, nemkülönben az a körülmény is, hogy ugyanazon nemzetség tagjai több közösségben voltak képviselve. Az is lehetséges, hogy a nemzetségeknek külön szervezetük is volt külön főnökkel, közös vallási ünnepélyekkel s a tagok kölcsönös védelmi kötelezettségével. Erre számos példát találni azoknál a vad népeknél, amelyeknél a nemzetségek tagjai területileg széjjel szórva élnek. Ebben az esetben az ősnép nemcsak hordákban vagy falvakban volt szervezve, hanem ezek népességének egyes részeit különböző nemzetségek szervezetei is összefoglalták, ha a nemzetségek szervezetének csak alárendelt jelentősége is volt a horda vagy falu gazdasági szervezete mellett. Az pedig egészen bizonyosnak tekinthető, a többi vad nép példájáról ítélve, hogy néhány horda vagy falu közt szövetség és pedig elsősorban katonai jellegű szövetség állott fent.

A vad társadalmak közt gyakoriak a harcok. Ezek célja rendszerint nőrablás, vérbosszú, határsértés megtorlása vagy termékenyebb területek megszerzése. Ezért a társadalmak nemcsak a termelő munka szervezetei, hanem egyúttal katonai szervezetek is, melyeknek feladatai közé tartozik a termelő munka feltételeinek a biztosítása. A társadalom, mint katonai szervezet, magában foglalja valamennyi harcképes férfitagját.

A vogulok és az osztjások hősköteményei leírják azokat a háborukat, amelyek régebben e két nép körében folytak. A győztesek leölték az ellenség foglyul ejtett harcosait, asszonyait elvették s az ellenséget esetleg te-

rületéről is elűzték, a harc céljához képest.

De azért a vad társadalmak közt nem állandó a háborús állapot. Viszonyukat tényleg a harc és a békés érintkezés vegyülete jellemzi. Békés érintkezés pedig cserére vezethet közöttük, ha ennek gazdasági feltételei egyébként adóttak és házassági kapcsolatokat is kifejleszthet. Ha azután a csere és házassági összeköttetések állandósulnak, s az állandósult csere alapján bizonyos mértékű gazdasági függőség jön létre közöttük, a kapcsolatokat szövetség is betöltheti.

Az ilyen horda- vagy faluszövetség főleg a közös védelmet s közös hadjáratok vezetését szolgálja. De kiterjed emellett alkalmilag közös vadászatok és halászatok rendezésére is. A tagtársadalmak önállóságát egyébként nem érinti. Nem igen szokott 5-10 kisebb hordánál, vagy 2-3 falunál s összevissza 600 embernél többet magában foglalni. Szervezete, mely a vadság felső fokán már kialakult, épp oly demokratikus, mint az elemeit alkotó társadalmaké. A legtekintélyesebb horda vagy falu főnöke egyúttal a szövetség főnöke is. A szövetségi főnök tisztje a szövetségi gyűlések összehívására, a közös katonai és gazdasági vállalkozások vezetésére s a szövetség tagtársadalmi között felmerülő viták békéltetés útján való elintézésére szoritkozik. A szövetség határozó szerve — közös ügyekben — a szövetségi gyűlés, melyen a szövetséghez tartozó összes felnőtt férfi résztvesz s amelyen épp úgy a vének és a kiváló emberek játszanak irányító szerepet, mint a hordák vagy a falvak gyűlésein. Az ősnépben belül nem állott fenn magasabbrendű szervezet a horda- vagy faluszövetségnél. S a horda- vagy faluszövetség sem öltethetett tartósabb jellegű, azoknak a gazdasági szálaknak a gyengesége mellett, melyek a tagtársadalmakat összefűzték.

Megesik néha az is, hogy a gyengébb vad társadalom ajándékokkal vásárolja meg a békét az erősebbtől. Ez az első, csiraalakja annak a függőségi viszonynak, mely hatalmi alapon áll fent egyes társadalmak közt. Gyakoribb eset azonban az, hogy magasabbrendű társadalmak egyenesen alávetnek maguknak vad népeket vagy néprészeket. Ez megtörtént a vogulokkal és az osztjákokkal is, akik orosz uralom alá kerültek s valószínűleg előfordult az ősnép azon részeivel kapcsolatban is, amelyek pásztor-társadalmak közelében éltek. Ilyenkor az alávetett vad társadalom már rendszeres adót fizet a hódítónak, az utóbbira nézve értékes termékeiben, ha ez az adó csekély is, termelőerőinek fejletlenségénél fogva. A finnugor és az ugor ősnép esetében bizonyára prémben fizették az adót, amint az osztjákok is prémben adóztak régebben az orosz kormányoknak. Emellett az alávetett társadalom kém- és őrszolgálatot is szokott teljesíteni a hódító számára, amely viszont katonai védelmet nyújt neki. Ez a függőségi viszony azonban épp oly kevésbé módosítja az alávetett társadalom belső szervezetét, mint annak fentebb érintett csiraalakja. Az alávetett társadalom mindkét esetben megtartja saját külön területét s a kialakult függőségi viszony mellett is csupán az a változás következik be, hogy a társadalom életszínvonala valamennyire lesüllyed a reárárt terhek folytán s főnökének munkaköre kibővült az adótermékek beszedésével és beszolgáltatásával és az egyéb előírt szolgálatok intézésével.

Milyen embereket formált az őstársadalom? A néprajz leírja az ősi ugorok késői képviselőit, a közelmúlt voguljait és osztjájait. De adatai

felhasználásánál óvatosan kell eljárni, mert olyan szerzőktől származnak, akik a polgári társadalom viszonyai alapján ítélnék meg ezekkel teljesen ellentétes állapotokat.

A polgári társadalomban tulfeszített munka folyik és a munka szakadatlan folytonossággal ismétlődik meg nap-nap után. Az őstársadalomban, ezzel ellentétben, nem kellett a munkát tulságba hajtani, mert az erő és az egészség megrongálása nélkül is biztosította a létfenntartást. De azért a termelés, a vadászat, a gyűjtés, a teherhordás kemény munkával járt. S ez a munka, főleg a vadászatnál nem volt egyenletes ütemű, hanem az idő megoszlott, az erőkifejtés és a pihenés egymástváltó hosszabb szakai között. Az utazók most már, akik megszokták a polgári társadalom munkaviszonyait, „lustaságot“ vetnek úgy a vogulok, mint az osztjások szemére. Pedig csak arról van szó, hogy munkájuk módja alkalmazkodik termelésük feltételeihez. A vad társadalmakban, a restséggel éppen ellentétben, megvetik a lustákat s elvként állítják fel, hogy aki nem dolgozik, ne is egyék. Ez természetes is olyan társadalomban, amelyben csak az ehetik, a termelő erők fejletlensége miatt, aki dolgozik is, amelyben mások munkája árán senki sem folytathat még henye életmódot. A lustaság vádja itt olyan társadalmat ér, mely a szó legszorosabb értelmében a dolgozók társadalma.

Hasonló alapon nyugvó értékítélettel még többel is találkozunk. Azt halljuk például az osztjásokról, hogy „könnyelműek“, gondtalanul csak a pillanatnak élnek s a holnappal nem törődnek vagy pedig, hogy „élhetetlenek.“ Itt megint a polgári társadalom szempontjai érvényesülnek, — olyan társadalomé, amelyben az embereket törvényszerűen megüli a holnap gondja s amelyben ezek arra vannak utalva, hogy apró *furfangokkal* ravaszkodják ki maguknak a boldogulást, egymás rovására. Az őstársadalomban azonban mindenki holnapja biztosítva volt, a termelőszközök tulajdona révén s itt az emberek egymást támogatva szereztek meg a szükségletkielégítés eszközeit. A könnyelműség és az élhetetlenség iátszata megett tehát az a tény rejlik, hogy az őstársadalom viszonyai mellett az emberek zavartalanul odaadhatják és odaadják magukat a jelennek és képességeikkel az összességet szolgálják.

De a néprajzi leírások is megállapítják a vogulokról, az ilyen, torzító-lencsén át tett megfigyelések között, hogy sorsukkal elégedett emberek, akiket jóindulat és nyílt őszinteség jellemez. Mind a három itt érintett vonás természetesen folyik az őstársadalom viszonyaiból, az elért fokon. A lét fenntartása itt mindenki számára biztosítva van, ennél több senkinek sem juthat osztályrésziül, nem létezik tehát olyan erő, amely elégedetlenséget, változtatásra törő akaratot válthatna ki. Az emberek jóindulatúak is, mert egymáshoz való viszonyuk alapja az együttműködés, kölcsönös segítség. És nem folyamodnak a hazugsághoz sem, mert nem élnek még ellenséges társadalmi hatalmak nyomása alatt, melyekkel szemben rá voltának utalva a hazugságra, a rejtőzésnek, leleplezésnek erre az önvédelmi eszközére.

Vegyük még ide, amit általánosan tanusítanak a források a vad népekről, hogy ezeknél az emberek büszkék, önérzetesek — mert az ur-szol-gaviszonyt, amely alázatossá tesz, még nem ismerik, — s akkor előtűnik az osztálynélküli őstársadalom emberének néhány olyan vonása, ame-

lyekhez viszonyítva az osztálytársadalom embere a lesüllyedés bélyegét viseli magán.

De azok a társadalmi viszonyok, amelyek ilyen emberi vonásokat hoznak létre, itt még a termelőerők alacsony színvonalán nyugsznak. S a termelőerők alacsony színvonala igen szűk korlátok közé szorítja az emberi egyéniség fejlődését és magának a társadalomnak a fejlődését is. A belső ellentéteknek ugyanaz a hiánya, amelynél fogva az őskor apró társadalmi a szabad emberi együttműködés szervei gyanánt jelennek meg, megfosztotta ezeket a társadalmakat attól a belső feszítőerőtől is, amely a termelőerők alacsony színvonalán elengedhetetlen feltétele még ezek kibontakozásának s ezzel fejlődésüket oly lassúvá tette, hogy szinte az évezredek stagnálás képét mutatják. Azonban az ugor őstársadalomban is érlelődtek lassan a termelőerők, a stagnálás látszata alatt, hogy végül is megteremtse az őstársadalom bomlásának, az osztályok kialakulásának s ezáltal saját fejlődésük meggyorsulásának a feltételeit.

F R A N C I A K Ö L T Ö K

Fordította: GEREBLYÉS LÁSZLÓ

PAUL VALÉRY: ERDŐBEN

*Csak tiszta dolgok jártak ott eszünkben
az utak mentén, egymás oldalán,
bolyongván kéz a kézben, jobbadán
setét virág közt, csöndben elmerülten;*

*Óh, jegyesekként mendegéltünk, árván,
a rétek mély, zöldelő éjjelén;
mesés gyümölcsnek osztozánk felén,
kedves a hold, bódultnak könnyű zsákmány.*

*S most azután jómessze, ime, holtan
s mohán, a suttogó erdő ölén
fekszünk sok édes árny közt, te meg én;*

*És fönny, a roppant, tündöklő magosban
egymásra leltünk s könnyünk eleredt,
óh, drága társ, szép volt a csönd, Veled!*

PAUL VALÉRY: AZ ELVESZETT ASZU

*Nemrégiben az Óceánba
(nem is tudom, mily ég alatt alatt)
egy csöpp aszút önték, hiába:
a Semminek volt áldozat...*

Aszú, a veszted ki kívánta?
 kezem tán jósnak engedett?
 talán szívem sugallatára
 öntött csak bort a vér helyett,

A megszokott, áttetsző színe
 elébb fölködött rózsaszínbe,
 majd az özönben elvegyült...

S becsípett tőle mind, a hullám!...
 s a mélyről árny-had föltolulván
 a poshadt légben egybegyült...

TRISTAN DEREME: FÚJD EL A LÁMPÁST!

Fújd el a lámpást! hisz a reggel
 ott reszket már a dombokon;
 s mogorván, kóbor érzelemmel,
 meghajlasz — itt-ott árny oson.

Tárd ki az ajtód! kiűn a kerted
 csak csík, halványzöld, lebegő,
 s ázott fű illatával telt meg
 a fényben oszló levegő.

És tisztább szemmel, csillapultan,
 gyötrelmeidtől messze már,
 az égre nézz, a tág azúrban
 fehér galamb kerengve száll!

MIT JELENT A „MŰVELTSÉG“? „A szó eredeti értelme bizonyos munkát jelöl meg. Ugy vélem, hogy amidőn „szellemi műveltségről“ beszélünk, csak ritkán gondolunk a szónak erre az eredeti értelmére. Többet gondolunk arra, amit már megszereztünk, mint a megszerzés követelményeire. Számomra, épp ellenkezőleg, ebben a cselekvésben, a szellemi erő-kifejtés állhatatosságában rejlik a műveltség legfőbb érdeme és valódi értéke.“ (PAUL VALÉRY)

UTAZÁS AQUINCUMBA

Irta: SÁNDOR JÓZSEF

Ma nagy utra kelek. Hadrianus, Septimus Severus és más, szelid császárok kora vár, a második segédleégió városában ma egy kis ünnepség lesz. Van itt egy csárda a katonaváros romjainak közepén, a hajdani amfiteatrumtól gyenge kőhajításnyira, nyári kirándulóhely, a *Krempel-malom* csárda. Így, őszi időben irgalmatlan, rémregénybeillő hely. Ennek az öreg, állítólag nyolcszázéves épületrésznek egyik kis, dohos, nedvesfalú szobájában, a falon függ egy falitükör nagyságú keret, a keretben Tóth Árpádnak egyik remek verse, az *Aquincumi korcsmában*.

Ugy tudom, Berda József barátomé, a költőé volt az ötlet, hogy Tóth Árpád halálának tizéves évfordulójára ez idekerüljön és emlékeztetőül itt maradjon. Az ötlet megvalósult, az emlékeztető ott függ, szemben az ajtóval, Fery Antal, a zseniális, fiatal grafikus munkája. Egő iniciálékkal, Aquincum köveinek legnemesebb formájú betűivel dobol az időtlenül is fájdalmasan magyar, örökszép szöveg. Néhányszor, alkalommal összejöttünk itt már minden egyéb haszon nélkül, csak ülni itt, ahol a költő, úgy mondják, szeretett pohár bor mellett borongani, mellében fájdalommal, szerelmekkel és tudóvésszel.

Míg várok a villamosra, egy trafikbódé körül ténfergek. Modern intézmény ez a fajta üzlet, dohányárum kívül sokféle ujságot, folyóiratot és könyveket is vehet, akiben éppen felébredt valami ős emlékezés a betűk örömeire. Mindezekből az ujságokból, folyóiratokból és könyvekből a kicsike épület üvegfalain át egy-egy példány szemrehányóan, némelyik szinte követelősen kelleti magát, mintha mondaná: — Na, mi lesz, te elmaradt? — Vegyél már meg!

Ilyen hangon csak a kövérebb, komoly című és rangu, vastagbőrűek mordulnak. Vannak itt más folyóiratok és más könyvek is. Van folyóirat, melyen szinte zátonyra jut a bölcös görög mondás, a „panta rei“ — a minden elfolyik, minden elmúlik igazsága. Mely szinte olyan, mint a megvényt, szakállas hordár, akire már senki nem biz semmit, semmiféle komoly levelet, közlést, küldetést, de ő nem is várja ezt, csupán merő szokásból áll ki a sarokra. Mintha csak arra várna: ugyan mi érhet olyasmi, ami még nem volt! Igen, mint a kivénült hordár. Vagy nem is hordár.

Aztán vannak itt könyvek, amelyekre mindig félve tekintek. Szaporán könyvek, mindig ujak és ujak, verebek, töméntelen sokasággal megujulók, felemelően olcsók, lesújtóan ostobák. Már a címükben mindenféle gyilkosságra, hatlövetűre, cowboyokra, prerikre, hajmeresztő bitangságokra figyelmeztetnek. De nem ezért tekintek félve rájuk, hiszen ezeknél már csak a százszázalékos pornográfia lehet unalmasabb. Hanem mert néha, és mindig sürűbben egy-egy előttem nagyon ismerős név viseli rajtuk a szerzőség sulyos felelősségét. Ismerősök, barátok, akik miután másutt már bebizonyult nagyképűségük, hitetlenségük vagy tehetségtelenségük, hát nem tudták fenékig kihasználni azt a lehetőséget, amit az irodalom nyújt, a lehetőséget, hogy: nem muszáj írni!... Olyanfajta üzlet ez itt, ahol a szellemi nélkülözde alsó és felsőosztályosai alaposan bevásárolhatnak. Én,

egyelőre, egy csomag cigarettát veszek... Aztán beszállok.

— Igen, barátaim, ismerőseim — folytatom magamban — látlak titeket, kávéházban vagy zugolyaitokban, menedékhelyeken, minden elképzelhető helyen, amint angolból és hasból fordítjátok, forgatjátok a hatlővetű regényeket vagy saját termésben méritek. Sajnálalak benneteket, rosszabb lehet, mint a költés. És, természetesen, haszontalanabb. Mert még nem csináltam, azért megértelek benneteket. Lehet, hogy legközelebb én is ajánlkozni fogok ilyesmire. Ő, tudok ennél becstelenebb és jövedelmezőbb dolgokról is az írás körül. De tudjátok meg, hogy csak addig hisztem, hogy a nagy tragédiákat nekem írták, hogy Beethoven nekem hallgatta ki a mindenségéből szimfóniáit, hogy a nap nekem kel és nyugszik, míg becstelenséget nem művelek. Természetesen nem vagyok szerzetes, nem is készülőök annak, tele vagyok közös emberi hibákkal és bűnökkel, szenvedélyekkel. Tele vagyok ki nem élt vágyakkal, sőt förtelmekkel. De ezek benne vannak a tragédiákban és szimfóniákban, határozottan benne vannak. A köpködés, az árulás, emberevés, orientálódás semmiesetre sincsenek benne.

— Na és, barátom, mit érsz el ezzel a magatartással? Gondolj csak sok rossz, kiadatlan írásodra, összetépdesett kézirataidra! Mit érsz el? Süket vagy te barátom és néma maradsz... Ezt gondolom most hirtelen és ijedten. — De mit tegyek hát?

— Persze, persze, semmit, talán már késő is...

— Ugy van, borzasztó, mit tehetnék? És mit tehetnék most, nyakamban egy új, fejlődő, mindig súlyosabb nyavalyával, az üldözési mániával? Teljesen tudatában vagyok, hogy puszta képzelődés minden rémlátásom, és mégis... Különösen írás közben az az érzésem, hogy valahonnan lesnek rám. Hogy mingyárt rámlőnek az ablakon keresztül... Vagy még egy kicsit várnak, későbbre halasztják a dolgot, addig is hadd rettegjek, kínlódjam, megvárnak majd egy sötét kapu alatt és orvul elintéznék. És egészen különös: ha nem írok, sokkal nyugodtabb vagyok. De kár erről beszélni, aki nem érzi, ugyse érti. Gondoltam már, hogy pszichoanalitikushoz megyek, de félek, hogy hiábavaló. Félek, hogy teljesen őszintének kellene lennem és akkor tényeimmel és bizonyítékaimmal — az őrültak megdönthetetlen tényeivel és bizonyítékaival — pozdorjává zuznám rám épített komplexumait és egyéb trükkjeit.

Megy a villamos, belemarja magát a mindig sötétebb tájba, fuj az ősz, reszket az ember. — Mit lehet tenni?... Nemsokára ott vagyunk... Tóth Árpád... Aquincum... Ni, ez is az övé, ezek a sorok:

*Ó, jaj, jaj; kihajolni a magas emeletről
S vak zajjal lezuhanni a zúgó esővel...*

*

A korcsmában senki, akikre számítottam. A ballonhasú korcsmáros snapszlizik, családi körben, egy-két ivó még rajtuk kívül. Órák múltán négyen összejövünk, be-benyitunk a nevezetes kis szobába, de ott részvétlen hideg van. Ki tudja, a többiek hol „tarhálnak“, hol fűrészelnek, hol orientálódnak? Csak annyi ideig vagyunk benn, míg elolvassuk a csaknem kívülről tudott verset:

AQUINCUMI KORCSMÁBAN

Vén sváb, csapláros úr, adj hívös, méla bort,
Mint künn az esti lég, mely bánatokkal ordas.
Most asztalomra vén, nehéz kupákat hordass,
Hadd ülök csöndesen magányos, uri tort!

Ülj mellém és kocints. Apró germán szemed
Mélyén a kék ravaszság szelíden hunyjon el,
Ős testvér, méla sváb, — nem érzed? — sirni kell!
Aquincum sok köve, nézd, minket is temet!

Kocints, igyunk, — kire? — kocints a régi, holt
Leányra, akit itt, e langyos, régi fürdön
Szelíd hullám ölelt s a fénylő, sárga fürdön
Hanyatló Róma bús napfénye haldokolt.

Óh, más táj van-e még, ahol ugy tud a rest
Aranynap haldokolni s hanyatlani dicsőség?
Tudod-e mennyi nép vidám és hetyke őset
Ölelte komoran az Aquincumi est?

Kocints közülük egyre, egy barna, halk lovasra!
Megállt az esti marton, nézte a vérző fákat
S nem tudta mért: szívére rálehelt a bánat,
Mint az alkonyi párák a mellén fénylő vasra.

Körül sátorkupok keltek a köveken,
Nagy, lomha buborékok a népvándorlás árján, —
Elpattantak azóta, nyomtalanul és árván
S az a setét lovas tán őszöm volt nekem...

Kocints vén sváb! — Ragyog az aquincumi este,
Hanyatló napba néz hanyatló nép fia,
Igyunk: örök sor ez, örök komédia,
Uj hajnal vig tüzeit frissebb faj keresse.

Kocints... A bus kupát hajtsuk fel még vigan,
Igyunk az idegen, jövendő, messzi lányra,
Ki majd itt dől le nászra és annyi dőre, árva
Nép sirján gondtalan, boldog sarjat fogan...

*

— Befűtsünk? — kérdezi a jóindulatú korcsmáros.

— Ne, ne!... Ugyse jön már senki, mi pedig megyünk. — Fizetünk.

És most kiderül, hogy a korcsmáros nagyon sajnálja Tóth Árpádot.
Azt mondja: Kár, hogy szegény „Tóth úr“ ilyen késő ősszel halt meg.
Nyáron, az más... akkor sokan jönnének ki! Elyenkor senki se jön... teszi
még hozzá fájdalmasan. — Ja igen, tegnap volt itt valami Borda úr!

— Berda...

— Igen. Nagyon mérges volt, káromkodott.

Kinn nagyot szívok még Aquincumból. Közben rádöbbenek, hogy én nem sajnálom „Tóth urat“. Rájövök, hogy az ember csak azt tudja sajnálni, akinek rosszabb, mint neki... Nem így „Tóth úrnak.“

Ur! Nem ír...

És megyünk vissza azon az uton, amelyiken jöttünk. De Aquincumba nemcsak ez az egy ut vezet. Nagyon, nagyon sok ut vezet Aquincumba.

ÉBREDÉS A XX. SZÁZADBAN

Irta: FEKETE FERENC

*Reggel megnézem magam:
van két kezem még, fülem, lábam —
s ruhám, a létem másik arca,
hová letettem: a szék karján van;*

*nézem a falakat: mind a négy ép,
az ablakra nézek: im töretlen,
levegő tódul a szobába:
nincs benne mérges gáz egy csepp sem!*

*Odamegyek a könyveimhez,
felveszem őket a karomba:
Ó, mily öröm! Meg vannak mind,
nem érte őket éjjel bomba.*

*Kinézek: az ucca álmosan
a tagjait most nyújtogatja,
Messzi földekről megtérőnek
hatódik így s szorul el hangja.*

*Ó, Századom, te örült Század,
amilyen nem volt még soha,
nem tudsz te sem gonoszabb lenni
mint árvához a mostoha,*

*ha elveszed a perc nyugalmát
ha testünk lelkünk kötözöd,
akárhogyan nem is akarnád:
naponta adsz kis örömet.*

*Élve kelni reggel ágyból,
reggel élve nézni szét!
Ó! Század, kinzásod naponta
bizsergeti meg tagjainkba
a feltámadás örömét.*

A MAGYARSÁGKUTATÁS BIRÁLATÁHOZ

Irtta: SZABÓ IMRE

Néhány évvel ezelőtt a tudományos kérdések ifjabb felvetői azt szorgalmazták, hogy maradjon el végre a tudományos szemlélet szokott objektivitása, hidegsége, különállása; a kutató és anyaga között meghittebb kapcsolatot kívántak. Ez az óhaj, hogy ugyanis a kutató ne tartsa tárgyát távol önmagától és ne vizsgálja a kérdéseket szenttelen magatartással, nem jelentett fölösleges szubjektívizmust, csak személyi kapcsolatokkal is megalapozott hidat emelt a kutató és anyaga közé, hogy így elfogadhatóbbá, érthetőbbé és a személyes megélés eszközével meggyőzőbbé tegye a vizsgálat alá vett tárgyat. Ma a nyugodt figyelőknek épp az ellenkezőjét kell követniük. Gondoljunk csak a nemzetek kérdéseivel kapcsolatos vizsgálódásokra: a kutatók olyan szubjektívizmusba estek, nézeteiket annyi személyi indulat, elfogultság, ressentiment állapotba hozta meg és támasztja alá, annyira mellékessé vált a tárgyi igazság és okfejtés e ponton, hogy írásaik nagyrésze többnyire — kihámozva e burokból — alig ad tartalmi értéket. Megkivánt fordulatok, érzelmi aláfestés elengedhetetlen ma e kérdés vizsgálatánál; fanatizmus kell itt, nem pedig józanság. Ha tehát — az ellentéteket és túlzásokat kiegyensúlyozandó — néhány évvel ezelőtt a szemlélő és tárgya közötti személyes kapcsolatot is megkivántuk a munka elmélyítése végett, de semmiesetre sem a tárgyi igazság rovására: ma, épp a nemzetekkel foglalkozó írások kapcsán az ellenkezőjét kell kívánnunk: objektivitást, szinte hideg tárgyilagosságot, az egyéni elfogultságokkal és érzelmi beállításokkal szemben.

A magyarság sorsáról, történelméről, jellegéről, tulajdonságairól ma szívtében-hosszában beszélnek és a nyugodt tárgyilagosság megkísérlése itt elsősorban szükséges. Próbáljuk meg magunkat legalább némileg függetleníteni az áramlattól, mely mindenkit magával sodor: nézzük meg, hol nyílnak esetleg kilátás tárgyi igazságok és megállapítások átmentésére?

Első pillantásra látszik, hogy a magyarságról minden eddigig felülmúló tömegben készülnek értekezések, hangzanak el nyilatkozatok és folynak lényegbevágó kutatások. Egy nép számára az ilyen alapvető önvizsgálat, mint jelenség is rendkívül érdekes. Mi okozta a nagy megélnéskülést, a kérdések előtérbe jutását? A szokott politikai válasz az lenne, hogy egy szomszéd állam faji nekibuzdulása, — ám ezzel igazán csak a felületet érintenők. Bizonyos, hogy egy szomszédos nagy egység hat a mellette élő kisebb nemzetre, — ahogy Németh László mondotta: a magyarság kis edény, mely rendszerint nagyobb edények hevétől forr fel, vagy hűl le azok fagyától. — ám a magyarságról írt és mondott megállapítások közül már eleve kizárhatók azok, amelyek pusztán kívülről jött gondolatok egyszerű másai: még így is nagy anyag marad. A figyelem talán indukálódhatott idegen hatásra; legfeljebb megindított egy folyamatot, de annak előfeltételei meg kellett, hogy legyenek, mert különben érthetetlen lenne a spontán visszhang. Ha ketten teszik is ugyanazt, a lényeg mégis más lehet; más, belső erők feszültek a mélyen és zúdultak elemi erővel ki a talán idegen példa nyomán vágott nyíláson. Mindaz, ami a jelenség körülményeiből látszik, arra mutat, hogy sajátos erők feszítettek szélessé a magyarság-problémát.

A kérdés felvetése mai mivoltában a szociográfusoktól ered. E nemzedék majdnem kizárólag a parasztságból nőtt ki és első generáció volt, mely a népből kikerülve, társadalmi szerepet, sulyt kapott, hangjának

megbecsülést szerzett; a megtett ut, a középosztály és a nép között tátongó szörnyű szakadék megpillantása után első felismerései a nép felé fordították vissza: az anyagot szemlélték, ahonnan talán kiszakadtak. E nemzedék kutatásai, irodalma objektív értékei mellett saját szubjektív világképének, országáról és néperől vallott nézeteinek kiépítésére szolgált. A belső fejlődésből, mely végeredményben egy eddig szerepet nem vitt társadalmi osztály legjavának első egyetemes közösségi eszmélkedése, a magyarságnak, a közösség összekötő kapcsainak kutatásához kellett eljutni. Hogy e kérdések bolygatásánál izgatón hatott az általános európai helyzet, mely a kis népek fojtogató szorongatottságát festi kiábrándító jövőként a szemlélő elé, az természetes, de önmagában még mindig kevés a sorskérdés felvetéséhez. A magyar élet külső adottságainak elszomorító vizsgálata fordította a sorskérdések felé a korábbi kiváltakkal és máshonnan jött rokonlelkűekkel felduzzadt első paraszteredetű generációt, a magyar nép élet-halálharca, melyet bévül viv, a szörnyű elosztású társadalmi helyzet, mely már-már szinte megállíthatatlanul taszítja az egyedül veszélyes belső pusztulásba a letargikussá lett népet. A sorskérdés szorosan kapcsolódik a társadalmi kérdéshez.

Egy generáció öneszmélését éljük itt meg, ha a szociográfiától kiindulva együtt haladunk a szemlélődőkkel; egy generációét, mely végre a népet képviseli. A külső társadalmi felmérés sorskérdésekhez vezetett; előtűnt a nemzet egysége, előtűntek mögöttük a magyarok, az emberek. *Ilyés Gyula* írja le könyvében találkozását *Beszédes* bácsival, aki már keresztezésénél is segédkezett; hátborzongató az idegenség, mely közöttük áll, a zárkózottság, a mozdulatlanság, a kiábrándultság, fásult magábaforduultság *Beszédes* bácsinál; áthidalható-e mindez, gyógyítható-e még e nép, mi a sorsa, mi van lelkében, mit jelent ez a képlet, ez a *Beszédes* bácsi nevét megcáfoló hallgatag rejtélyességében: itt van a kérdések sora, a társadalmi sorskérdésen keresztül a magyarság-mivoltig, — így mélyült el a legjobbaknál.

A magyarság-kérdéskörnek még nincs kialakult elméleti alapja. Épp ezért ahány ember, annyi oldalról nyúl hozzá. *Prohászka Lajos* (*A vándor és a bujdosó*) metafizikus, a szellemtudomány eszközeivel vizsgálja a tüneteket, okait azonban nem, sem éltető szabályaikat, — gyökértelen, légüres síkban építi fel a lelki jelenségek összefüggéseit és következteti egymásból a szerinte magyar tulajdonságokat. Amit ő magyar sajátjának tekint, talán tényleg megvan, szemlélete azonban túl elvont ahhoz, hogy elfogadható képet adjon; végeredményben metafizikus magyar adottsághoz, „sors“-hoz jut. *Németh László* számára az irodalom a tükrökép, melyben a sajátos magyar lelki tartalom megmutatja magát; e lelki tartalomról csak nyit mond, hogy az: „komor, realista gondolkozó erő“ (*Kisebbségben*). *Karácsony Sándor* (*A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja*) a nyelvet nézi mint formáját egy valószínű lelki tartalomnak és így következtet vissza rejtett tulajdonságokra. Talán a legteljesebb — a költő biztos ítéletű szemével és mindent átfogó megérzéseivel — *Ilyés Gyula* szemontja (*Magyarok*): a magyar életet nézi a maga konkrétumaiban, az élet jelenségeit, társadalmi összefüggéseket és a magyarság dinamikáját mozgató tulajdonságokat fed fel. E négy könyv egyuttal a négy legjelentősebb munka is szerintünk e tárgyról; ha formájuk különböző is — tudományos igényű műtől essayig, „emberi kinyilatkoztatás“-ig — egyről vallanak, egyet kutatnak.

A kérdés lényegében kettős: ki a magyar és mi a magyar?

Az első kérdésre a felelet aránylag egységes. Leszámítva *Németh László* affektív megkülönböztetését a jött-, hig- és mély-magyarságról,

általában tárgyilagos megállapításokat hallhatunk e kérdésnél. „A magyarrá lételnek egyetlenegy előfeltétele van s az nem materiális, nem a történelem előtti turáni lovas környezetiktálta átöröklött adottsága, de nem is a mai magyar élet külső körülményeinek egyéniségformáló ereje, hanem egyesegyedül az a tény, hogy aki közénk került, élő tagjává vált-e életközösségünknek, vagy megtartotta eredeti közösségét s onnan kapott feladatok imperativusainak engedelmeskedik“. (Karácsony, 222 o.) — A magyar egység nem a faj, a származás egysége, nem vérségi összetétel, hanem magatartás. „A magyarságot attól fogva számíthatom magyarnak, amitől fogva viselkedésében rendszert látok, amikortól egyforma érintésekre egyforma mozdulatokkal reagál“. (Illyés Gyula, 264. o.). Egy nép a környező népek között bizonyos szerepre kényszerül, vagy kevésbé teleológikusan: bizonyos időben is jól megválasztott cselekedetekre; a tér- és időbeli adottságok felfogása és azok szerint való cselekvés: a vállalkozás, melynek jól, vagy rosszul megoldásától függ a nép sorsa. „Mert mindig a vállalkozás parancsol, sohasem a földrajz és történelem, — tehát a vállalkozás tér- és idővonatkozása“. (Karácsony, 222. o.). Aki e vállalkozást magáévá téve a maga egyéni sorsát a közösséggel egybe tudja hangolni, aki e helyzet minden adottságát vállalja, az magyar, tekintet nélkül származására. A felület tehát nem külső jeleket emel ki, hanem belső szemléleti egységet vesz alapul és az arra egységes reakciót, cselekedetet teszi meg közös nevezőül. Az magyar tehát, akinek közösségi viszonylatban mutatkozó arca egységes belső beállítottságra enged következtetni; e belső világ, e társaslelki közösség az elvégzendő feladatokat illetően változhat tartalmában, végeredményben tehát dinamikus összefüggésekben megmutatkozó.

E szemlélet feltétlen szolid határokat szab a magyarság külső mivoltának, objektív szempontot a közösség számszerű megméréséhez, de dinamizmusában már a másikat, tartalmi kérdés megválaszolásához is megadja a mértéket és irányelvet. Mi a magyar — mi az a nehezen megfogható belső tartalom, mely egy embercsoport jellegzetes közös nevezője, hajtóereje lehet? A feleletek lényeges eltéréseket mutatnak; e vizsgálódások még kezdeténél állanak a kérdésnek. Mi lehet a célja ennek a magyarságvizsgálatnak? Kétségteljesen épp legjobb művelői után és a kérdés felvetődéséből ítélve, a magára eszmélő magyar népi társadalom akarja mibenlétét, állagát megtudni. A feladat tehát kifejezetten annak megállapítása, hogy mi *van*, nem pedig annak, hogy mi *kell*? A vizsgálódók nagyrésze viszont magyar bűnökéről, hibákról beszél, értékes kiemelendő tulajdonságokról és pusztulásra való vétkekről. A magyar társaslelki képlet megállapítása a feladat s itt szalmaláng, patópáloskodás, passzív ellenállás, — mind tulajdonságok — ha ugyan hitelesen megállapítható létezésük és általános tulajdonság-voltuk, — mindez se jó, se rossz. Hanem együtt a magyarság mivolta. A tények pontos megmérésére épülhet csak a társadalmi, vagy — ha ugyan ilyesmirel szó lehet — néplélektani változtatni akarás szándéka. A „mi a magyar“ — kérdés megválaszolása tehát csak pszichoszociológiai felmérés eredménye lehet.

Finitizmus, affektivitás, objektívség, primitívség, bősziultság, realiztikus hajlam, passzív rezisztencia, lovagiasság — a vizsgálódók a legkülönbözőbb tulajdonságokból építik meg fikciójukat. Az első nehézség mindjárt az, hogy nehezen lehet a különböző csoportokat egységes jellegűeknek mondani. Prohászka Lajos például jellemző magyar sajátságának tartja a magyar állameszmét, a Szent-korona fogalmat, mint szakrális magyar állam- és nemzetfelfogást, a jogi formalizmust, a középnemesség ius resistendi-jét — vajjon mi köze volt mindehhez a magyar parasztság-nak, melynek nem is lehetett átfogó állam-szemlélete, vagy csak igen rit-

kán, a nagy veszélyek idején s mely az állam ügyei iránt alig érdeklődhetett? Pedig hát a nyelvet nézve például „evidens, hogy a parasztbember nyelve a tulajdonképpeni magyar nyelv, mert hát: nincs is alkalma megromolnia“. (Karácsony, 114. o.). Illyés Gyula írja: „A nincstelen tömeget tekintem elsősorban magyarnak, vagyis olyanak, akik mindenekelőtt támogatásra, fényre, döntésre: nemzeti dicsőségre jogosult itt; nemcsak azért tekintem annak, mert történelmünk különös alakulása eredményeül épp ez a réteg a legmagyarabb, nyelvileg s ha kell fajilag is, hanem azért, mert ez a legmegbízhatóbban magyar: nincs mása, mint a magyarsága“. (366. o.). A magyar tulajdonságok hordozója elsősorban a nép, számszerűségénél és az erőket helyesen értékelő társadalmi szempontnál fogva, életformájában és lelki világában egyaránt; ehhez képest kell a magyarságkutatást is végezni és szemlélni. „Népiesség annyi, mint magyarság“ — mondja Illyés Gyula.

Szabad-e ilyen kicsinyesen szétszedni a magyarságkutatást, szabad-e részletekbe kapaszkodni, mikor egy nép sorsáról, életmegnyilatkozásáról, rejtélyének megfejtéséről van szó? Feltétlenül. A társadalom buzgó magyarságkutatásba merül, de ennek kapcsán származást kutat, ellenséges szellem, főlős kiválasztgatás hatja át az életet. Új misztika támad, melyben a nemzeti-faji jegyek döntő jelentőségűvé nőnek: központi, alapvető értékelő szemponttá válik, ami legfeljebb regisztrálható tulajdonság. *Féja Géza* *Móricz Zsigmondról* írt új könyve tele a magyar fajta kitérő jegyeinek kutatásával; olyanokat emel ki és tart hangsúlyozandónak, ami Móricz minden írásában feltétlenül benne van, hiszen ő szilárdan áll a közösségben, érzi annak erejét, sajátosságait, mégse emeli ezeket külön ki. A furcsa és gyanús épp az, hogy írók, kutatók szigorú szándékkal utnak munkájukhoz: adott, előre felvázolt magyar jelleget keresnek történelemben, jogban, művészetben, társas életben: az eredmény megelőzi a kutatást; a módszer főlőslegesen általánosító; ez költőnél talán megengedett, de alapos kutatónál semmiképp. Az általánosításnak részletekbe menő kutatás, vizsgálódás után kell bekövetkeznie. Ismernünk kell történelmünket, nyelvünket, jogrendünket, társadalmunkat, irodalmunkat; mindezek előítélet nélküli megismerése után jöhet a kérdés: mi a magyar, helyesebben van-e s ha igen, e részletkutatásokból miben mutatkozik meg az egységes magyar társasulki magatartás. Csak hideg fővel juthatunk a kérdés tárgyilagos, valószerű megválaszolásához. A magyar mivoltának túlzott, apriorisztikus kihangsúlyozása helytelen, hibás, olykor szinte nevetséges. A kitűnő Karácsony írja könyvében a szofokrácia rossz, fordításnyelvéről szólva, hogy mennyivel megfelelőbb, magyarabb lenne például, ha a „menetrend“ fordításze helyébe, mondjuk, a népies kifejezést használnók; a bécsi repülőjárat indulására talán azt mondanók, hogy „7 órakor eresztik a bécsi sárkányt“. A kifejezés nem adekvát volta nyilvánvaló, mert a képszerű kifejezést nem mindig lehet a hétköznapi hivataltal, tárgyilagos nyelvezetbe bevinni.

Mégis, miben áll hát a magyarság lényege, merül fel bennünk a kínzó kérdés: mi a magyar? Eredménythozó, tárgyilagos feleletet csak Karácsony hoz erre a kérdésre, induktív módszerrel közelítve meg a társasulki mibenléteket. Általánosítások helyett alulról kezdi. „Az egyetlen egészen bizonyosan magyar valami, amit ismerünk és elismerünk, a magyar nyelv. A magyar nyelvet kétségkívül belső adottságaiban élő sajátos magyar kultúra ereje feszítette olyan formává, amilyenné éppen fejlődött. Ha tehát ezekre a kulturtartalmakra a siker reményében akarunk vadászni, egyféleképpen cselekedhetjük: a magyar nyelv sajátosságaiból következtetve vissza a sajátos magyar kulturtartalomra.“ (I. m. 135. o.) Karácsony hát a nyelv sajátosságait vizsgálja és annak alapvető tulajdonsá-

gaiból: az egységes artikulációs bázisból, a viszonyításból, mellérendelésből és a képies kifejezőmódra törésből. E nyelvi alapvető tulajdonságok objektív és primitív életszemléletre vallanak. „Az objektív szemlélet primitíven egymás mellé rendeli az Ent és nem-Ent“ (202. o.). Ez az objektivitás: „Az objektív természetj hangok és képek, az időben egymást követő s egymást rangban felül nem muló képzetek, kapcsolások és képzetkapcsolások parataxisa és az emberi beszéd tagozódásában a természeti időt és ismétlődést minden mesterkedés nélkül tükröző, s magának a beszédnek időbeliségét sem kendőző izometrikus sorok és élőbeszédbeni hanglejtés. Objektíve ez településföldrajzi és történelmi szempontból egyaránt azt jelenti, hogy inkább keleti, mint nyugati, még mindig valamicskét ázsiai. Pontosan primitív, de úgy primitív, hogy mindenre kész és képes. Alkalmazkodóan ázsiai“ (190. o.). A nemzet egész társaslelki magatartásában akkor él magyar módon, „ha joga, művészete, nyelve, társadalma és vallása tartalmában objektív formájában primitív és vállalkozása, amely ezt a lelki magatartást idegezte be nála és váltja ki belőle, mégsem Ázsia, hanem Euramerika“. (223. o.) „Földrajzi és történelmi sikon tehát a magyarság: európai tartalomnak ázsiai formákban kifejezése. Itt élet csak európai kulturtartalommal lehetséges, de csak objektíven és primitíven, tehát ázsiai formában“. (290. o.) A magyar, objektív és primitív társaslelkiiséget csak a nép őrzi, mely megrekedt XVI-XVII. századbeli állagában; a felsőosztály, a szofokrácia, gyökereitől elszakadt, előrefutott Európába. A feladat, a magyar társaslelki egyensúly helyreállítása: a nép találja meg a kapcsolatot a korszerű európai tartalommal élő felsőosztállyal. A közvetítés a középosztály dolga; e harmónia helyreállítása mentheti csak meg a magyarságot és teremthet a magyar társaslelki tartalomnak és formának megfelelő életet.

Karácsony e roppant tetszetős, találó példákkal bizonyított elméletéhez két oldalról lehet kritikai megjegyzéseket fűzni. Bár szinte egyedülálló módszerben, ahogyan egy részletjelenségből akar az egészre mutató tanulságokat levonni; egyedülálló, mint józan és eredményeket elérő kutató, mégis, amit oly nagyszerűen fejt ki a nyelvről szólva, az nem feltétlenül érvényes a magyarság teljes társaslelki tartalmára. Ami bizonyítottan igaz a nyelvre, mint formára, nem feltétlenül helytálló a tartalomra nézve. Még távolról sincs tisztázva az út, melyet a társaslelki tartalomnak meg kell tennie kifejeződéséig, nem ismertek, csak sejtettek az akadályok, melyek a nyílegyenes megnyilatkozási szándékot eltérítik. A nyelv csak *egy* bizonyíték; Karácsony ez egyetlen bizonyítéktól a valószínű tartalomig az analógia hidján jut el, következtetéseiinek alátámasztása tehát lehet helyes is, de helytelen is. Azután pedig már a fentiekből következik, hogy e társaslelki tartalom állandóan változó, alakuló; a kutató e változások szelétől elragadtatva maga is további változtató feladatokat tűz ki, ennek kapcsán pedig értékel. A „mi a magyar“-kérdés így a „van“-síkjáról megint csak a „kell“-síkjára tolódik visszavonhatatlanul. Talán az idő nem alkalmas nyugodt szemlélődésre talán az anyag rendkívüli mozgékonyasága, a frissesség, mely a magyar társaslelki tartalomban valószínűként mutatkozik, a fiatal, még mindent konkrét képekben látó nép állandó alakulása: tény az, hogy a magyar szemlélő előbb-utóbb kilendül hidegségéből, a leírásból és cselekedni akar, vagy cselekvésre buzdít.

Jól is van ez így. Olyan kort élünk, amidőn egy új nemzeti enciklopédizmus most már a legszélesebb osztály átfogó szemszögéből fogja át a nemzetet és teremt egységes képet és feladatkört magának. A külső körülményektől csak felfokozott viharos időkben tettvágytól ég a szemlélő keze. Mi a magyar? Illyés Gyula egész könyvével felel reá: a legteljesebben ezer baj, hiány, hiba — ezer feladat. Féja írja említett

könyvében: „Móricz Zsigmond emberi vizsgálódásai nem egyszer kiderítették, hogy társadalmi jellegű dologról van szó ottan, ahol zagyva szellemek, ősi faji vonást szimatolnak“. (172. o.) A társadalmi kérdés indította lényegében az egész vizsgálódást; a sivár társadalmi helyzet ejti kétségbe a szemlélőt és ingerli mentésre. Ki tudja még, e vészes időben, a vajudás korában, hogy melyik tulajdonság minek következménye, mennyiben jelentős, vagy jelentéktelen — ki tudja, mi állandó és mi változó, mi lényeges, mi elhanyagolható? Illyés Gyula írja hogy egy francia barátja úgy jellemzi a magyarokat, mint akik külföldön is csak azt nézik, mit vihetnének haza; talán még nem jött el a hideg szemlélés ideje, még ezernyi sürgős tennivaló, beszerezni való van, még fiatal az eszmélkedés, még nem elvont, hanem a valósághoz kötött és azt változtatni akaró. Az írások e tárgyról „emberi kinyilatkoztatások“, társadalommozdító buzdítások. Ez a pozitívuma a nemesebb vágású magyarkutató írásoknak.

B E S S Z A R Á B I A I K É P E K

Irta: GEO BOGZA

Önálló fejezetek a kitűnő román író *Țări de piatră, de foc și de pământ* című most megjelent könyvéből.

LIPNÍK-ATÁKI

A román államvasutakra maradt ez a kincs. Lehet, hogy a Lipnik-Átáki vasuti szakasz a legszebb egész széles Beszarábiában, de a legfurcsább is az egész tartományban, annyi bizonyos. A sínpár a Dnyeszterhez igyekezik, utját azonban rengeteg óriási gödör állja el. Hidak nincsenek, a vasut úgy csuszik, furakodik e szakadékok között, mint a kigyó.

Kanyarog a földlyukak peremén, halad néhány kilométert, aztán visszatér szinte ugyanarra a helyre, ahonnan kiindult, csak hogy a gödör másik oldalán; majd jobbra fordul, balra csavarodik, ide, oda, úgy ahogy csak egy folyó tud a világon: a Prut. A furcsa az, hogy a vonat szerpentin-utat követ, de nem valami hegyoldalon — a sík mezőn. Az a néhány személyszállító bárka, amely a szerelvényt alkotja, szakadatlanul ring, a töltésvonal menetét követve. Olyan a vonat, mint a kutya, amely forog maga körül és mindegyre a farkához kap.

Végül ennek a játéknak is vége. A vonat nemsokára állomásra ér. Ez Átáki, holtpont. De nem Átáki kedvéért építették ezt a vasutvonalat. Régesrégen ez a sínpár volt Oroszország minden összeköttetése Nyugattal, Csernoviccal. Aztán a Dnyeszter-hidat levegőbe röpitették és a Lipnik-Átáki vasuti szakasz úgy maradt, mint a letépett kar. Mégis ennek a vasuti szakasznak értéke van, külön jelentősége. Nem kereskedelmi — hadászati jelentősége. Nem úgy hadászati, ahogy a katonák értik, hanem hadászati a természettel szemben, mostohaságaival, alkalmatlankodásaival szemben, amelyeket sikerült legyőznie.

Az eddigi kigyóút csak a mű nyitánya. Most igazolódna be fotóriporter barátom szavai, aki szerint az utas, aki Lipnik és Átáki között halad, Svájcban érezheti magát. Csakugyan, ki hitte volna, hogy Beszarábiában hegyek is vannak? Természetesen miniátürhegyek, de hegyek. A Lipnik-Átáki vasuti szakasz természeti látványok valóságos ékszerdo-

boza. Az utas meglepődik. Azt hitte, hogy Beszarábia fensík. Amikor aztán elér a Dnyeszterhez hegycsúcson találja magát, anélkül, hogy akár egy centiméternyit is hágott volna hegyre. Az eddig sík föld egyszerre süllyedni, omlani kezd, barlangosodik, üregesedik, völgyeket alkot. A vonat tartja magát egy ideig, aztán ott, ahol a völgyvonulatok útja tisztul, maga is lassan, óvatosan ereszkedni kezd a kialakult egyetlen mély és széles völgybe. Kétszáz méter után: állomás. Állomás, kőépület, tátongó szakadék szélén. A völgymélyben, mintha az égből esett volna le oda, falu. Az állomás és falu között nincs, aki jöjjön-menjen. Állomásfőnök sincs.

Régen, egyszer volt az is. De egy éjszaka onnan, a Dnyeszter tulsó feléről emberek jöttek át és megölték. Sirja ott domborul régi hivatalahelye, az állomás balján. Sirja előtt fekete márványkereszt. A nevet őrző jel előtt pedig, közvetlen közel: a szakadék.

A vonat csikorgó fékekkel megindul le a meredeken. Balfelől, északi irányban mészkőhegyek sora nyílik. Ráncosak, néhol világító fehérek, zsúfoltak és köralakúak és minél lejjebb ér a vonat, annál nagyobbra nőnek.

Valószínűleg, hogy egész Beszarábiában, természetesen a Dunadelta kivételével, ez az északi táj Lipnik és Átáki között az egyetlen, amely megfelel a szabályszerű és a szabályokhoz ragaszkodó turisták igényeinek, azoknak, akik a szó megszokott értelmében kívánnak érdekeset látni. Azok számára, akikre az utazási irodák létüket alapozzák, azoknak, akik szeretik a tájképes mintaplakátokat, lehetne ilyen rajzos, színes utazásra ingerlő propaganda-ragaszképet készíteni a Lipnik-Átáki szakasról is. Itt a kirándulóknak elég alkalma nyílna arra, hogy elragadtatásukat hangosan nyilvánítsák, hogy használják messzelátóikat és fényképezzenek.

A Dnyeszter néhol valószínűtlen módon kiszélesedik, úgy, hogy az első pillanatban hegyek közé ékelt tónak hinné az ember. A vonat a folyam partján lassan lefelé ereszkedik. Ahogy leérkezik a magasból és a víz vonalához alkalmazkodva vízszintes helyzetbe kerül, a vonat olyan mozdulatot tesz, mint a repülőgépek, amikor földet érnek. Ezután a vasút. Átákiig, a lejtős terepen végig, a folyam mellett halad. A hegy nagy fala és a folyam morajló vize között az út, ha nem is oly megdöbbenő, mint eddig, de azért az érdekességnek sincs híjján. Az út mellett folyik a Dnyeszter vize és azon túl, alig néhány méterrel az már Oroszország. A lóra, amely az uton halad, a folyamhoz inni jött, libára feszült érdeklődéssel tekint mindenki. A ló is, a liba is a Szovjetből való.

Az ut a Dnyeszter és a Szovjetunió mentén nem tart többet egy félóránál. Ez a beszarábiai vasútvonal egyetlen Oroszországgal szomszédos szakasza. Nemsokára a sínpár mezőre fut. Balra fordul és egyenesen a Dnyeszternek tart. De megáll, megakad, nem mehet át a vizen. A hidat felrobbantották. A Románia felé eső rész a vízbe zuhant. A vasgerendákat meghajlította, összetörte, forgácsokra zúzta a dinamitrobbanás. A szovjet föld felé eső hidrészt sértetlen. Ugy maradt a levegőben, mint a kinyújtott kéz.

*

A dolog úgy áll, hogy ez az Átáki nevezetű helység, amelynek földjére most először léptem életemben, akkor lett önálló vásárhely, amikor

Besarábia visszatért az anyaházához. Azelőtt a vizen-tuli nagy városnak, Mogilewnek volt a külvárosa. Amikor a hidat felrobbantották és a Dnyeszter két homlokegyenest ellenkező világ elválasztója lett, ezek az átáki emberek úgy maradtak itt, mint a tó halai, ha a víz elfolyt felőlük valahova. Vergődnek, csapkodnak, egyik oldalukról a másikra fordulnak és mindennap meghal egy-egy közülük. Mogilewben keresték kenyerüket, onnan kapták a jó fizetést, az volt nekik a megélés lehetősége, az a vizen-tuli város. De Mogilewvel megszakadt minden összeköttetés. És Átáki, a nyomoruságos mehala azóta haldoklik.

Huszonnégy órát akartam maradni Átákiban, hogy megmosdjam, megpihenjek és hogy véget vessek bőröm rettenetes megpróbáltatásainak. Néhány éjszakát férges kozsokokon töltöttem beszarábiai falvakban, világvégen. Átáki ezzel a pihenéssel szemben, amelyről egész uton álmokat szőttem, az első pillanattól kezdve elutasító magatartást tanusított. A vonat lepra-marta, agyaggal vakolt, málásnak indult, dülőfélben levő házak előtt állott meg. Minden olyan rettenetesen csúf volt, oly szegényesen sivár, hogy elhagyott a kedvem, nem kívántam se élni, se almodni, se pihenni térni.

Ahogy leléptem a vasuti kocsi lépcsőjéről, egy szakállas öreg sietett hozzám: — Uram, nincs szüksége szállodára? — Szállodára? Csak arra volt szükségem.

— Szállodát akarok igen, de aztán a legjobb legyen Átákiban!

Az öreg vizenyős, ámuló, riadt tekintete összejárta arcomat. — A legjobb, uram, azt mondja? — Valami indulat lett urrá rajta, elszorult a szive. — Itt van jó szálloda. De legjobb az nincs.

Remegő keze felöltöm és bőröndöm után kapott. Elővigyázatosan elvontam előle. Magam akartam szálloda után nézni, lássam, melyik a legjobb. Utolsó éjszakáim önzővé és követelőzővé tettek. Az utat kérdeztem az öregtől, merre mehetek be a városba. Megmutatta. Elindultam a szennyes, gödrös uton.

Néhány lépés után éreztem, hogy az öreg nyomon követ. Követett, úgy nézett utánam, mint ahogy a kóbor eb tekint arra, aki talán gazdája lesz.

Megálltam, megvártam. Ez az öreg nem volt olyan akármilyen ember. Kifogástalanul volt öltözve, a legjobban öltözött ember volt egész Átákiban. Fekete bársonygalléros, dohány színű szalonkabát volt rajta, nadrágja vasalt, gummisarku cipője kifényesített, kalapjaszőre megkefélt. De volt valami gyászosan komor ebben a kifogástalanságban, valami panoptikumbavaló merev, viaszos élettelenség. A ruhákról leritt, hogy évtizedesek, ódonak, (egy régi ruha, amit megkimélnék, gondosan, becézve tisztitanak szivszoritóbb, mint egy régi piszkos ruha; egy öreg koldusra jobb lett volna nézni, mint erre a kimért választékossággal öltözött urra, aki — jól lehetett látni — esett össze az éhségtől.) Láttam rajta: azért öltözött így ki, hogy az állomásra jöjjön vendéget várni. Minden ruháján abját úgy öltötte fel, hogy minél jobb benyomást tegyen arra az idegenre, akit a jó szerencse Átákiba hoz. Ennek az öregurnak az alázatossága és szomorusága, melyből mégsem hiányzott a reménykedés, szivbemarkoló volt. Megvártam az öregurat. Amikor mellém lépett, újra megkérdezte: csakugyan nem akarok szobát fogadni a szállodájában? Azt feleltem: — Magam sem tudom, meggondoltam a dolgot, nagyon le-

hetséges, hogy nem maradok Átákiban.

A választ ez a lelke mélyén most már véglegesen reményevesztett, bánatában szinte fuldokló öreg szó nélkül, méltósággal fogadta. Láthatta rajtam, nem vagyok egy hiten, talán attól félt kigúnyolom. Csak amikor megkérdeztem: nagyon rosszul megy-e a sora, akkor bölintott olyan elkéserevéssel, mintha rögtön vége lenne a világnak.

Mentünk egymás mellett, aztán mégis csak megkérdeztem: — Hol az Ön szállodája, uram? — Előttünk, az ucca másik oldalán nagy ház állt, üveges folyosóval. Fejével mutatta. Magánház volt, felirat, cégábla nélkül. Arra néztem. Idegenszerű, álombavaló látványban volt részem.

A folyosó uccárayiló üvegtáblái mögött ott szorongott, érkezésünket lesve az öreg szállodás *egész* családja. Az első pillanatban már rádöbbenem, hogy itt mi történik. Lépteim vesztettek határozottságukból. A dohányszínű kabátos öregur családja látott jönni minket, egymás mellett — én bőrönddel és felöltővel — (igy jön minden idegen) joggal hihette, hogy vágyuk megvalósult: vendég érkezett!

Milyen fontos lehetett nekik a gondosan kiöltözött, kikefált család-fő reggeli kivonulása az állomáshoz! Hogy sürgethették, siettethették a konyhai vén keltőóra rozsdás mutatóját, hogy legyen már vonatérkezés! Biztosan úgy volt, hogy a legfiatalabb, legtürelmetlenebb fiu kiült az ablakba örködni. Jönnék! Kellett, hogy ezt kiáltsa örömeiben. Ez akkor történhetett, amikor megpillantotta az öregurat a felöltős, bőröndös idegenel. Kiáltására az egész család az ablakba rohant.

Ez a család ott a folyosó üvegfala mögött olyan volt, mint egy fészek fecskefióka. Így tátják ki csőrüket, így várnak, kis szívük dobogását is visszafojtva, a pelyhes madárkák, ha feltűnik az ég azon kis körében, amely szemükbe belefér, a hazatérő, kenyérkereső öreg fecske.

Öten voltak: két kamasz fiu, két süldő lány és borzas anyjuk. Rettenetesen éheseknek látszottak, olyan nyomorultul éheseknek, hogy ki sem tudják várni, meg sem érik azt a pillanatot, amikor megszállok náluk, kiveszem a szobát és fizetek. És én tudtam, hogy nem szállok meg náluk. Lassítottam, kinosan igyekeztem kitolni azt a percet, amikor ellépek előttük és tovább megyek. Az oldalamon az öreg még mindig hallgatott. Aztán mikor a háza elé értünk, mégegyszer intett: — Ez az, ide jöhet, ha mégis hozzám akarna szállni.

De nem álltam meg.

Az az elszörnyedés az öt arcon! Az a rettenetes csalódás! Az öreg porigsujtva bement a házba. A fiuk szeme kidagadt, mint azoké, akik gáztól hálnak meg. Fél pere múlva, amikor félve, lopva visszatekintetem, még mindig ott állottak, az üvegfal keretében, megdermedten, mintha valami szerencsétlenség történt volna velük, robbanás, pusztulás, kaktalizma. Valami, amit sohasem lehet elfelejteni.

Légüres térben jártam.

Kocsiba vágtam magam és a Dnyeszter mentén elmenekültem Szoroka felé.

SIMAN LÁJZER

Hotinban még nincs hangos mozi. De Siman Lájzer pótolja. Ő nem mozi. Ember. A mozi az más, az egy barak. De nem hangos. Egész Hotinban csak Siman Lájzer hangos és ő hasonlít egyedül a mozihoz. Ha nem

láttam volna Hotinban a saját szememmel egy rádiókészüléket azt mondanám Siman Lájzer az egyetlen rádió is. Mert Siman Lájzer ahhoz is hasonlít. De rádiókészülékek vannak. Ugy, hogy amit Siman Lájzerről mondhatunk, mindössze ennyi: ő az egyetlen hangos mozi Hotinban.

Siman Lájzer toroka elromlott hangszóró. Szakadatlan hörgés, a garat, a gége örök reszelő gurgulázása hallik nemcsak szavai között, hanem szavain keresztül, szavai felett is, akárcsak a rádió élősdierei: hörr, hrr, krszk, lszk, hrr, hörr. Ha Lájzer kérdez és választ várva visszafojtja lélekzetét, gégejében kisebbfajta vihar szabadul el. Mintegy hangfogó mögött, szordinóban, izzik, keveredik, zuhog, villámcsattanás, mennydörgés, ezer más hasonló lármahang és együtt létrehozza azt a hörgést, fújást, recsegést, dudolást, mely az elhasznált, ósdi gépezetekkel dolgozó hangosmozik, vagy az élősdizajokkal telt rádióadások kísérőzenéje.

Ha Siman Lájzer beszél ajkairól eltorzulva kelnek a szavak. A szótágok között furcsa új keletkezik, minden mássalhangzó után ilyen hangfélével: höö? A külvárosi ripacsok, ha valamilyen zsidót kell alakítaniok, ilyen hanghordozással és beszédmodorral igyekeznek jókedvre deríteni a szolgáló-publikumot. Siman Lájzer beszédén rajta van Galicia stigmája. Egy faj és egy északkeleti tartomány megbélyegző jele.

Hotin közepén egy karót vertek a földbe. A karóra kis láda-szekrényt aggattak. A ládába fényképeket helyeztek. Hotinban legelőször e fényképes láda előtt állok meg. Siman Lájzer a másik oldalról meglát és felém somfordál. Félméternyire tőlem megáll és úgy tesz, mintha valami érdekeset látna rajtam s azt figyelni elszántan, merőn. Odafordulok. Siman Lájzer heheg, hörög. Mond valamit nekem oroszul.

Ráförmedek:

— Hé, te, nem tudok oroszul.

Lájzer értelmetlenül néz. Ismétlem: — Nem tudok oroszul.

— Hogy maga nem tud oroszul? Höö? Maga és nem tud oroszul?

Hát lehet ez? Nem lehet.

— Te, nem tudok.

— Maga? Oroszul? Nem tud? Höö? Maga tud.

— Nem tudok. Te tudsz románul?

— Én? Románul? Igen.

Hallgat néhány percig, mintha csakugyan nem tudna. Siman Lájzer fején sapka, lábán csizma. Néhány szőke szál nőtt ki pihésen álla jobb s bal felén. Ruhadarabjaira, de főként arcára vastag szennyréteg rakódott. Nincs több huszonötévesnél.

A társalgás újra megindul. Lájzer végignéz újból tetőtől talpig, érzem, hogy kerül meg s tekint meg hátul is gondolatban. Várok.

— Uraság. Mennyit marad, maga Hotinban?

— Holnapig.

— Holnapig?

— Igen, holnapig.

— Uraság mit csinál maga itt Hotinban?

— Semmit. Jöttem én is sétálni egy kicsit.

— Sétálni? Jaj, uraság. Az jó, mikor sétál valaki? Az jó?

— Nagyon jó?

— Mikor jó?

— Mindig. Most is, amikor veled beszélgetek.

— Hőö? Mikor velem beszélget? Velem, Lájzerrel?

— Igen, Lájzer.

— Ó, uraság...

És Lájzer belesüllyeszti ujjait a hajába és szomjasan, boldogan vakargatja feje-tetejét a rövid ellenzős fekete sapkája alatt, amely szökdel minden mozdulatára. Megyek az uton, ő jön utánam vakarózva.

Lájzer csábos szavakkal festi le előttem Hotin szépségeit. Váratlanul azt ajánlja, hogy elvisz engem egy vendéglátó ismerőséhez. Valakihez, aki lányokat tart.

— Egy jó lány, egy szép lány, higgyen nekem. És csak tizenöt lej. Hotinban jó.

Ő nem tudhatja, hogy Hotinban nem jó. Ő nem tudhatja, hogy egy más városból ezek közé a satnya, földdel vakolt, nyomorék házak közé jött idegen belehalna Hotinba. Lájzernek jó. Vajjon mikor jó Lájzernek? Ha egy tizenötletes vendége akad. És akkor, ha marják a tetvek és ő vakaróznak. Ez a boldogság legnagyobb foka, amelyet ember elérhet Hotinban. Hogy az embert egyék a tetvek és akkor legyen az embernek két derék, szabad marka, amellyel vakarhatja magát boldogan, uj meg uj kéjekre éhesen, jól belemélyesztve a körmöket a husba. Akkor, amikor Lájzerrel összehozott a sors még nem tudtam, hogy milyen nagyon tele vannak tetvekkel Beszarábia kis vásárhelyei.

Siman Lájzer előjel volt. Ment mellettem és láttam az arcát, ahogy összenódott a kellemes érzés görcsében, amikor inge alá bujtatta kezeit.

Megálltam: — Lájzer, nem megyek.

— MÉR nem már meg maga?

— Félek, nehogy valami tetüt szedjek fel attól a lánytól.

— Hőö? Tetüt? Tetüt? Maga fél a tetütől? Hőö? Maga fél a tetütől? — fakadt ki szinte ordítva, csodálkozó izgalomban.

— Nem, Lájzer. Csak attól félek, hogy a tetvek nagyobb örömet okoznának nekem, mint az a lány.

Megértette Lájzer? Nem tudom. De megfordultunk. Ott nagyon leverte a váratlan fordulat, már egy csepp bizalma se volt irántam, újra kerülgethetett, mustrálgathatott magában, mint megismerkedésünkkor.

Mint a rádiókészülék, mely elhallgat, de csak addig a néhány pillanatig, amíg más állomásra váltják, Siman Lájzer rövid pihenés után újra recsegni, ropogni, hörögni kezd:

— Uraság, hova megy maga Hotinból?

— Lipkányba, Lájzer.

— Ó, uraság... Lipkány! Lipkány! Micsoda lányok vannak ottan!

— Jó Lipkányban, Lájzer?

— Jó, uraság, nagyon jó. Ó, de milyen jó! Ember, ha nem voltál Lipkányban, nem mondhatod, hogy éltél, — jelenti ki hirtelen, mint valami szentenciát, maga elé a levegőbe.

— Jól van, Lájzer, elmegyek Lipkányba.

— Maga sétál, magának jó, mikor indul, maga?

— Holnap, Lájzer, keresnem kell kocsit.

— Hőö? Kocsit? Maga kocsival megy Lipkányba? — fakad ki megint Lájzer, újra izgalma rabjaként. Egyszerre csak aztán felszökik a le-

vegőbe, egy lápon ugrál, veri az öklével a mellét és valósággal a szemembe süviti:

— Én! Én kocsis vagyok! Nekem van kocsim! Én elviszem magát! Holnap megyünk! Hohó, Lipkány! Micsoda szép lányok vannak ottan? Majd meglátja... Kocsi? Höö? Kocsi? Nekem van kocsi! Én elviszem magát. Milyet kocsikázunk! Hohó, Lipkány az valami nagyon jó!

— Jól van, Lájzer, hány lej?

— Hány lej, hány lej? Höö? Hány lej? Jó kocsi, jó hely, én elviszem magát Lipkányba. Az valami nagyon jó. Ötvenet adjon, ötven lejt.

— Jól van, Lájzer, ötven lej. De a Dnyeszter partján.

— A parton, a parton megyünk, ahol maga akarja, én jó kocsis vagyok, megállunk, maga megfürdik, az is jó.

— Jól van, Lájzer, holnap délben indulunk.

— Megyünk, megyünk. De... maga... jön? Nem... tréfál?

— Nem tréfálok, hé! Megyünk.

— Megyünk? Akkor adjon előleget.

— Mennyi előleget, Lájzer?

— Egy előleget. Öt lej előleget.

Öt lejjel a kezében Lájzer újra veri öklével a mellét:

— Előleg, előleg, én magától elfogadtam előleget. Most már jöhet és ajálhat... száz lejt, én nem fogadom el, én megyek magával, én magától elfogadtam előleget, előleget, előleget...

Másnap reggel, amikor kiléptek az Európa-Hotel kapuján, mely házimint a többi házak Hotinban, ki jön elélem, ki fogad mély meghajlással? Az én Lájzerem. Szennyfoltos, szürke markában egy csomó cseresznyét tartogat. Nekem őrizte, várt vele. Nyújtja felém.

— Na, hogy aludt Hotinban? Tizkor jöttem a hotelba, hogy menjünk. Mondom magamban: az uraság alszik. És visszavittem a kocsi. Jól aludt Hotinban?

— Jól aludtam, Lájzer. Indulunk tizenkettőkor?

— Tizenkettőkor? Höö? Hogy tizenkettőkor indulunk-e? Indulunk.

— Csakugyan indulunk?

— Csakugyan indulunk. Adjon még egy kevés előleget.

Kap még három lejt. Tizenkettőkor Lájzer tanácsolja, végezzek gyorsan az ebéddel, mert a kocsi mindjárt itt lesz. Egykor a kocsi még nem jött meg, de Lájzernek van egy jó hire a számomra.

— A kocsi jön. Most jön. Elküldtem egy kisasszonyért. Egy szép kisasszonyért. Ő is vendégem. Ő is Lipkányba megy. Megy az urasággal. Majd megfürödnek a Dnyeszterben. Hehe, ketten, a Dnyeszterben...

Félóra mulva a kocsi a kisasszonnyal még nem jött meg. Lájzer türelemre int és azt tanácsolja, menjek vissza a hotelbe. Öt perc és biztos jön. Se öt, se tíz perc mulva nem jött. Délután négy órakor se jött, amikor felébredtem álmomból. Megriadva az alkonytól, amelyet a láthatáron leboruló nap közelebb ért, új kocsis után néztem. Lájzer némán követett boldogtalanul, hogy csak így elhagyom minden komolyabb ok nélkül. Néhány kocsisra leltem:

— Lájzerrel akart menni? Hásze annak nincs kocsija, csak egy árva lova, az is ki tudja hol...

Lájzernek ezt végig kell hallgatnia.

— Hé, Lájzer, igaz, hogy csak egy lovad van?

— Én nekem? Igen csak egy lovam van. De azért én elviszem magát Lipkányba. Megyünk holnap. Találok én még egy lovat, meg egy kocsit holnapig. Én elviszem magát Lipkányba. Előleget vettem el magától. Hogyha elvettem az előleget el is kell vigyem magát. Előleget adott...

Lájzer mélységesen hitt abban, amit mondott. Ő hitt abban, hogy holnapra talál egy kocsit és még egy lovat. Ha nem holnap, holnapután. Csak én várjak. Ő elvisz engem. Ő előleget vett el tőlem...

Mikor elhagytam Hotint, ő földbegyökerezett lábbal állott az uton és hosszú ideig nézett a kocsim után. Arca szelid volt, szomorú, kicsit kiábrándult, mint a gyereké, akinek szertefoszlottak álmái.

(Fordította: Salamon Ernő)

**HANS SACHS:
EGY VÉN ANYÓKA IMÁJA DYONIZUS TIRANNUSÉRT**

Fordította: FALUDY GYÖRGY

*Midőn Dyonizusz tirannisával
(Plutarchosz mondja) sok vért önte el,
a nép, megunva s félve őt, kívánta,
hogy bárha lenne halála közel,
egy ájtatos, vén anyókat kivéve,
ki nagy hangon s nyilván fohászkodék
az oltárnál: hogy óvna bár az ég
a zsarnok életét és baj őt ne érje.*

*A zsarnok, a vén anyókéért küldve,
igy szólt: „Mondd, mit rimánkodszt éltémért?
mikor mindenki holtomat kívánja
és fél, ahogy urat még sohse félt?”
S a vén anyó: „Gyermekségem korában
egy zsarnok élt, csúf s ádáz módfelett,
s midőn bunkóval agyonveretett,
egy még bitangabb zsarnok jött utána.*

*S amikor ez is lakolt gonosz halállal,
a te tirannusod szakadt reánk.
Békétlenségben ádázabb vagy náluk
és országlásod mindent sárba ránt.
Bizony mondom: halandó hüvelyedre
az istentől áldást ezért könyörgök.
Félek: egy napon észrevesz az ördög
és még bitangabb zsarnok ül helyedre.“*

A Z A N G O L H A D I F L O T T A

Irta: SZALAY ISTVÁN

A világháború után kiadott új angol katonai szolgálati szabályzatban egy helyen a következők olvashatók: „A brit világbirodalom messze szétszórt részei között a tenger a legfontosabb összekötőkapocs. Ezért háborúban a tengeri utak uralása a fő. A hadsereg mindenképp arra használendő föl, hogy a tengeri vállalkozásokhoz szükséges kijáratokat elfoglalja vagy megvédje. A tenger tökéletes uralása teszi lehetővé a hadsereg szükség szerinti felhasználását a hedszintereken“.

Ezekből a megállapításokból minden további nélkül kiderül az angol hadiflotta elsősége a hadsereggel szemben.

A hadiflotta hivatása a tengeri kereskedelem biztosítása s az angol anyaország megóvása az inváziótól. Az invázió félelme u. i. állandóan fellemerül Angliában, sőt Anglia sohasem érezte tökéletes biztonságban magát erős flotta nélkül.

Hadtörténelmi tanulság, hogy az angol flotta veresége nélkül elképzelhetetlen invázió. Ezért a flotta bizonyos értelemben Anglia első védelmi vonala. Csak ennek a védelme alatt szállíthatók csapatok a Birodalom más részeibe. Brit expedíciós seregek az európai kontinensre való vetése is csak a hadiflotta fedezete alatt történhet meg.

A repülőgéptechnika hatalmas fejlődése óta a légifegyver is az első védelmi vonalba került. Feladata a világbirodalom életközpontjának a légi támadások előli védelme s a légiháború átvitele az ellenség országa fölé. Ám mindaddig, míg a repülőgép hatókörzete korlátolt, a légifegyver tevékenysége elsősorban a partvidékre szorítkozik. A nyílt tengeren a repülőgép nem pótolhatja a hadihajót.

*

Anglia állandóan törekedett győzelmes háborúi után takarékoskodni hajóival. Kereskedelmi érdekekből nem egyszer állott elő az a helyzet, hogy háborús konfliktusok alkalmával eleinte vereségek érték, amiket csak a háború további folyamán ütött helyre. Hadiflottát u. i. nem lehet improvizálni s jóllehet, Anglia ezt az igazságot sohse tévesztette szem elől, gyakran mégis mellőzte. Mindenesetre Anglia mindig gyorsabban növelhette hadiflottáját, mint a többi hatalmak. Mindig több tengerész és egyéb ehhez való állottak rendelkezésére, mint a többieknek — nem egyszer — együttvéve.

Régi angol hagyomány az európai vizeken annyi tengeri erőt összpontosítani, hogy Anglia bármilyen hatalmi csoportosulással felvehesse a versenyt. Ebből adódott a 18. és 19. század folyamán az ugynevezett „háromhatalmi standard“, ami azt jelentette, hogy Anglia igyekezett erősebb lenni, mint a három legerősebb tengeri hatalom együttvéve. A 19. század során Anglia kétségtelenül kivívta uralkodó helyét ebben a vonatkozásban. Trafalgar után száz évre biztosította magát a brit tengeri uralom. Franciaországnak egy egész emberöltőre volt szüksége tengeri ereje újbóli felépítéséhez. Az angol fölény kritikus helyzetbe ismét csak a gőzhajózás bevezetése után került. A gőzhajó minden eddigi erőviszonyt megbontani látszott. Különösen Franciaország részéről, amelynek eszes konstruktőrjei a gőzhajó építésben próbáltak előnyös helyzetet te-

remteni. 1840-ben az angol flotta tengerészeinek száma 37.665, a franciáé 33.107. A következő években a francia tengeri haderő méginkább megközelítette az angolt. A fokozódó feszültség egész nyíltan felvetette egy francia partraszállás lehetőségét Angliában. A franciák igen sokat vártak ebben a vonatkozásban a gőzhajó feltalálásától, mert különben az angolok tengeri fölényét minden vonatkozásban elismerték. A francia tengeri haderő állásáról írott brosúrájában Louis Philippe harmadik fia, Joinville herceg sorhajókapitány 1844-ben többek közt a következőket mondja: „Emberveszteséget a francia hadiflotta sokkal nehezebben visel el, mint az angol. Franciaország csak a legnagyobb fáradtsággal tud előteremteni tengerészeket, míg Anglia kereskedelmi flottája révén kimeríthetetlen embertartalékkal rendelkezik.“ Ez kétségtelenül igaz volt, mert 1845 nyarán Angliában a kereskedelmi flotta 200.000 tengerészt tartott nyilván.

Jóllehet a politikai feszültség következménye az angol flotta megerősödése lett, mégis Anglia ezentul meglegedett a „kéthatalmi standarddel“, ami szerint csak a két legnagyobb európai flottánál kellett erősebbnek lennie. A császári Németország által életrehívott német hadiflotta újabb revízióra kényszerítette Anglia magatartását. Röviddel a világháború előtt Angliának be kellett érnie az „egyhatalmi standarddel“, amennyiben elviselhető viszonyban akart élni Németországgal. Az ilyen fajta erőviszonynak a visszautasítása végső soron egyik oka a világháborúnak.

Amikor a német flotta alámerült Scapa Flow-i nedves sirjába, ezzel elintézte Anglia Északi-tengeri ellenfelét, viszont két új versenytársra bukkant, Amerikára és Japánra, amelyek flottája a világháború alatt gyorsan megnövekedett. 1922-ben a washingtoni flottakonferencia alkalmával alapvető fordulat állott be a világ tengeri haderőinek eloszlásában. A háború által legyöngült Anglia kénytelen volt az amerikai nyomásnak engedni s elismerni az USA teljes paritását. Ugyanaz az Anglia, amely úgy vélte, hogy kénytelen visszautasítani a Németországgal szembeni 16:10 arányt, most kénytelen volt elismerni Amerika egyenlőségét. Természetesen a két angolszász hatalmat az Atlanti-Oceán választja el egymástól, vagyis flottáik nem állnak olyan közel egymáshoz, mint a német és az angol az Északi-tengeren. Amerika további követelését azáltal teljesítette Anglia, hogy feladta Japánnal kötött szövetségi szerződését.

A washingtoni konferencián megállapított öt tengeri nagyhatalom közti erőviszony a következő kulcsszámokban jutott kifejezésre: Anglia 5, Amerika 5, Japán 3, Franciaország 1.75, Olaszország 1.75.

Az első pillantásra úgy tűnik, mintha Anglia elvesztette volna tengeri fölényét. A dolog azonban nem egészen így áll. A hagyomány és a flotta haditapasztalata révén Anglia flottája még mindig az élen áll, mint ahogy támaszpontjai nagy száma is nagyobb mozgási szabadságot és átütőerőt biztosít számára. Cirkálói száma is magasabb maradt, tekintettel a kiterjedt kereskedelmi védőfeladatokra. Az egyenlőség elvét csak a nagy csatahajókat illetően vitték keresztül a gyakorlatban s e szerint Amerika és Anglia 15-15 csatahajót tarthat szolgálatban, Japán pedig 9-et. 1939 derekáig ez az arány nem is változott. Az erőviszonyok csak azokkal az újabb építményekkel változnak, amelyeket 1940 tavaszára kontempláltak vizrebocsátani — egy olyan időpontban, amikor még nem

indult meg a mostani nyugati háború.

A washingtoni konferencia további fontos eredményei azok az előírások, amelyek az egyes hajóosztályok nagyságára és ágyui erejére vonatkoznak (maximális értelemben.) Jóllehet Anglia, tekintettel számos támaszpontjára, a kisebb, de ezzel szemben a nagyobb számú hajókat szorgalmazta, ezt az elvet nem tudta keresztül vinni. A hajónagyságokat nagyjában az amerikai javaslatok alapján állapították meg. Így csatahajókra a 35.000 tonnát, 40,6 cm. nagyságú ágyúkkal. Mivel a legtöbb kikötés közben elesett, főleg a konferencia idevonatkozó további részleteibe belemenni. Csak egy típust említünk még, amely nevét a konferencia után kapta, az u. n. „Washington-cirkálót.“ Ez a cirkáló nehéz típusu cirkáló, 20,3 cm. nagyságú ágyúkkal s 10.000 tonna ürtartalommal. Ebből Angliának 15-öt, Amerikának 18-at, Japánnak pedig 12-öt engedélyeztek. Ezzel szemben Anglia könnyű cirkálói számára magasabb tonna egységet kapott kiegyenlítésül.

Említettük, hogy 1939 derekáig a tengeri erőviszonyok eloszlásában kevés lényeges változás történt, mivel a hadihajó építés igen hosszú időt igényel. Mi volt tehát az angol hadiflotta állománya 1939 elején?

Kezdjük a csatahajókkal, amelyek ma a repülőgép fanatikusainak minden feltevése ellenére ismét minden flotta gerincét teszik. A 15 angol csatahajó közül 3 gyorsjáratú csatahajó áll, az élén a „Hood“-dal, amely 42.000 tonna ürtartalmával jelenleg a világ legnagyobb hadihajója. Erős fegyverzetével és gyorsaságával lehetővé teszi, hogy cirkálókkal együttesen a legerősebb ellenfelet is megsemmisítse u. n. kereskedelmi háborúban. A tengeri ütközetben különösen alkalmas, valamint az ellenféllel való taktikázásra.

A „Nelson“ és a „Rodney“ nevű csatahajók még ma is a világ legerősebb hajói. A mai fogalmak szerinti 23,5 csomó sebességükkel kétségtelenül kissé lassuak. Jelenleg az angol flottának ezek az egyetlen háború utáni sorhajói. A többiek valamennyien a világháború idejéből valók és jórészt részt vettek a skagerraki csatában. A „Queen Elisabeth“ osztály hajói akkoriban Evan Thomas admirális vezetése alatt a cirkálók bevezető ütközetében igen fontos szerepet játszottak. Ezeket azóta nagy költséggel többszörösen átépítették s így ellenére életkoruknak, nagy katonai erőt képviselnek. A „Nelson“ és a „Rodney“ kivételével, amelyek 9-9 40,6 cm. forgatható tornyozatú ágyúkkal rendelkeznek, a többi csatahajók ágyuinak legmagasabb kalibere 38 cm.

1937 óta Anglia ismét újabb csatahajókat épített, hosszú szünet után. A „King George“ osztály 5 hajója még a washingtoni egyezmény alapján 35.000 ürtartalommal és 15-15 35,6 cm. nagyságú ágyúval készült. Hogy nem a legmagasabb kalibert választották, azt elsősorban súlyviszonyok magyarázzák. Ezenkívül úgy vélik, hogy a 35,6 cm. kaliberű lövegekben olyan ágyúkkal rendelkeznek, amelyek hordképessége az Északi-tenger korlátolt látási viszonyai mellett elégségesek. Azonkívül abban is reménykedtek az angolok, hogy a többi tengeri hatalmak már pénzügyi okokból is ehhez a nagysághoz igazodnak. Mivel azonban Japán vonakodott hajóépítési tervei közlésétől, azzal kellett számolnia, hogy Japán nem tartja magát a washingtoni korlátozásokhoz. Annál is inkább, mert közben, 1936-ban a washingtoni egyezmény lejárt s a londoni flottakonferenciát Japán 1936-ban elhagyta, mert az nem honorálta

paritásigényeit. Erre a londoni flottaegyezmény aláírói, Anglia, Amerika és Franciaország 1938 június 30.-án kelt határozatukban a csatahajók maximális tonnage nagyságát 45.000 tonnában állapították meg. Az eddig érvényben volt legmagasabb kaliber (40.6 cm.) változatlanul fennmaradt. Ehhez az egyezményhez Németország is csatlakozott. Az akkori angol tengerészetügyi miniszter, Duff Cooper egyidejűleg kijelentette az angol alsóházban, hogy Angliának egyelőre nincs szándékában 40.000 tonnánál nagyobb hajók építése. Így az 1938-ban kelt építési program csatahajói nem haladták meg a 40.000 tonnát, ezzel szemben 40.6 cm. kaliberű ágyukkal szerelték fel valamennyit. Ezek szerint Angliának 1939 elején 7 csatahajója állott építés alatt, további három pedig tervezésben.

Angliának 6 repülőgépanyahajója volt 1939 nyarán, 14-22 ezer tonnatartalommal; további öt pedig építés alatt, úgy hogy Anglia rövidesen 11 repülőgépanyahajóval rendelkezik. Ez a hajótípus, mint azt a nyugati háború eddigi eseményei is bizonyították, rendkívüli mód sebezhető s ezért katonai értéke problematikus. Egész könnyű lövés a felületén vagy az oldalán, már elégséges az egész hajó ütközeten kívüli kerülséhez. Az angol tengerészet azonban ezt a hajótípust is kereskedelme védelmére akarja felhasználni s repülőgépei segítségével a kereskedelmi hajókra vadászó cirkálókat igyekszik kifürkészni és elsüllyeszteni. Különösen nagy volt minden időben az angol cirkáló flotta. Hatvan egységével ma is a legnagyobb a világon, ha kisebb is jelenleg, mint a világháború előtt. A szakemberek kritikája igen különös mértékben összpontosult az angol cirkálókra. A kormánynak nem csupán azt vetették a szemére, hogy nagyon keveset épített ebből a nemből, hanem azt is, hogy az egyes cirkálók gyöngébbek és lassubbak, mint a hasonló nagyságú külföldi cirkálók. Kétségtelenül: az angol cirkálók általában lassubbak a többi hadiflották, főleg a francia és olasz hadiflotta cirkálóinál. A fegyverzetük is gyöngébb valamivel. Téves lenne azonban ebből arra következtetni, hogy ezért az angol cirkálók rosszabbak. Mivel ezek a cirkálók tulnyomóan a kereskedelmi érdekek védelmét szolgálják, nincs is szükség túlságosan nagy sebességre, ahogy ez a középtengerek haditengerészeténél szokásos. A cirkálóknak nem elfutni kell, hanem azokat a hajókat védeni a támadóval szemben, amelyeket kísérnek. A helytállásuk a fő és ebben a vonatkozásban a brit admirális többre becsüli az értéküket, mint a hasonló külföldi hadihajókét. Az angolok úgy tapasztalták a világháború folyamán, hogy a Tirpitz-féle helytállási- és süllyesztés-biztosság elv a helyes. Az a körülmény, hogy a többi haditengerészetek feladták a magas sebesség elvét a cirkálók építésében, az angol álláspontot látszik igazolni. Az 1939 elején érvényben volt tervek szerint 17 további cirkáló állt építés alatt.

Ugyanazok az ellenvetések, amelyeket a cirkálók ellen felhoztak, érvényesek, angol megítélés szerint, a torpedórombolókkal és vezérhajókkal szemben is, amelyekből Anglia 163-al rendelkezik, 40 pedig építés alatt. Ezek is valamivel kisebbek és lassubbak, mint a külföldiek, ezért azonban bizonyára korántsem gyöngébbek. Azok a viszonyok, amelyek közt az angol hadihajók dolgozni kénytelenek, egyéb eltéréseket is eredményeznek a konstrukcióban. A középtengereken kihasználható magas sebesség az Atlanti-Óceán zord légkörében tarthatatlan. A torpedórombolók

igen nagy szerepet játszanak az u. n. kísérőszolgálatban. Mindenekelőtt rajtuk nyugszik a tengeralattjárók elleni küzdelem. Az ugynevezett „néptörzs osztály“ (mivel az idetartozó hajók a világbirodalom egyes néptörzseinek nevét viselik) 16 torpedórombolója nagy haladást jelent a nagyság és a fegyverzet tekintetében.

Megfelelően a más stratégiai feladatoknak az angol hadiflottának csak 52 tengeralattjárója van (s 18 építés alatt.) Anglia a háboru utáni konferenciákon állandóan a tengeralattjárók tökéletes leépítése mellett kardoskodott, nem egyszer támogatva ebben Némeország által. Javaslati azonban Franciaország és Japán ellenállásán mindig meghiusultak. Franciaország az utóbbi években kiépítette a világ legnagyobb tengeralattjáró flottáját, amely a kitűnő Atlanti-óceáni kikötőkből igen komolyan fenyegetik (természetesen csak elvileg) az angol hajózási utvonalakot. Csak legújabbán kezdi az olasz tengeralattjáró flotta a franciát első helyéről leszorítani. A világháborúbéli tapasztalatok alapján a tengeralattjáró Angliában igen kevés rokonszenvvel találkozik. A tengeralattjárók elleni védekezés különben ma is egyike a legfontosabb stratégiai problémáknak Anglia számára.

A legutolsó időben egy új hajótípus, a „kísérő-hajó“ típus (Escort vessels) fejlődött ki, amelynek feladata a kereskedelmi hajók kísérete és megvédése repülőgép és tengeralattjárók támadásával szemben. Előreláthatólag, mint ahogy ezt a nyugati tengeri háború eseményei is igazolják, erre a hajótípusra igen jelentős szerep vár.

Hasonlóképpen új hajótípus az u. n. repülőgépelhárító cirkáló. Már 1917-ben építettek két olyan kisebb cirkálót (Coventry és Curlew), amelyek régi típusu fegyverzetét léghárító ágyúkkal pótolták. Ezeknek a hajóknak egyedüli feladatuk a flotta kísérete és repülőgép támadás elleni megvédése, de támogatják a kikötők légi védelmét is, ha a flotta lehorgonyzott. Hasonló átépítését tervezik további cirkálóknak is. Ezekhez a hajókhöz csatlakoznak természetesen még más kisebb, másodrendű harci hajók, mint pl. a torpedó- és ágyúnaszádok, az aknakutatók és az anyaghajók.

Jóllehet az angol haditengerészet az egyes dominiumok védelmét is szolgálja, a dominiumok egyik-másika maga is saját kis flottát épített ki, amely komoly esetben az angol hadiflottába illeszkedik. Így Ausztráliának van 4 cirkálója, egy repülőgép anyahajója, 5 torpedórombolója és pár anyaghajója. New Zeeland ezideig csupán aknakutató hajókkal rendelkezik, míg Kanadának van 4 torpedórombolója, Indiának pedig pár ágyúnaszádja. Amint látható, komolyan csak Ausztrália flottájáról lehet beszélni.

Az angol hadiflotta bemutatásakor nem szabad megfeledkezni a haditengerészet repülő egységeiről, amit hosszú vita után a haditengerészet parancsnoksága alá helyeztek, miután azelőtt a légvédelmi parancsnokság alá tartozott. A repülőgépanyahajókon legfeljebb 52 repülőgép helyezkedhet el, az építés alatt álló konstrukciókon azonban már 70. Ezenkívül szinte minden nagyobb csatahajó két-három repülőgéppel rendelkezik fedélzetén. Közvetlenül a flottán található repülőgépeken kívül van még számos parti, felderítő repülőgép osztály, illetve állomás Angliában és a különböző támaszpontokon. 1939 legelején Anglia állítólag összesen 1000, a flotta parancsnoksága alá tartozó repülőgéppel rendelkezett.

T Ö R T É N E T B R U N Ó R Ó L

Irta: REMENYIK ZSIGMOND

Lassan esteledett a folyó felett és az ablakból, ahol Brunó állt, látni lehetett az Állatkert bokrai között a rácsok mögé zárt állatokat. Madarak rikácsolása töltötte meg ezt a Bronx-i környéket. Valahol tűz is lehetett a környéken, mert éles sivitással rohantak át az uccán kocsijukon a tüzoltók. A fák koronái fölött pedig lassan kelt, mozdulatlanul és mégis emelkedve, a teli hold.

— Ahogy így látlak, világosan érzem, hogy nem lesz belőled soha semmi, — mondotta Kornélia, aki a fényképezési műterem közepén állt, és a fekete terítőt éppen ráborította az öreg, rozoga készülékre. — Egész nap hiábavaló dolgok után szaladgálsz, mezítlábas embereket, madarakat, árnyékokat és felhőket fotografálsz. Már több, mint egy hete, hogy nem kerestél a műteremben senkisémet. Micsoda rövidlátás! Azonkívül a környéken is rossz híred van. Nem hívnak esküvőkre, hogy lefényképezd a házasulandókat, mert mindenki holdkórosnak tart. Pedig a házasulandók fizetnek, nem pedig a futó felhők, az árnyékok és a madarak.

— Jól tudom, hogy igazad van, Kornélia, — válaszolta szomorúan Brunó, — kár is rá vesztegetni a szót. Igérem, hogy felhagyok ezekkel az álmodozásokkal. Ezentul kizárólag naspárokat, baráti összejöveteleket és ezüstlakodalmásokat fogok fotografálni, még ha meg is szakad a szívem. Tudom jól, hogy élni kell és az is igaz, hogy a madarak és a futó felhők nem fizetnek. Szeretném, ha boldogan élnél és engem szeretnél, Kornélia.

Kornélia nem válaszolt, csak sóhajtott, és átment a műteremből a másik szobába. Már egészen besötétedett és hűvös szél csapott be a nyitott ablakon.

— Ha enni akarsz, menj le a fűszereshez és hozzál valami ennivalót, — szolt át a másik szobából Kornélia és meggyújtotta a villanyt az ágy fölött. — Hogy el ne felejtsem, — tette még hozzá, — számlákkal kerestek, itt volt a háziúr és itt voltak a fűszerestől, a tejestől, már igazán majd elsüllyedek szegyenletemben. Tóni is kérte a pénzt, azt mondotta, hogy ez az utolsó hét és nem dolgozik tovább. Az egész házban nincs egy cent sem, igazán megáll az eszem. Legjobban tennéd, ha elmennél a te híres Durand barátodhoz, hogy segítsen ki még egyszer, utoljára.

— Durandhoz nem szívesen megyek, — válaszolt Brunó és elgondolkodott. Kellemtelen volt még neki maga a gondolat is, hogy ismét Durandhoz menjen. Megállt és kissé összeráncolta homlokát. — Tudom jól, mint ahogy te is tudod, Kornélia, hogy Durand téged mindig nagyon kerülgetett. Nem mondom, szívesen állt rendelkezésemre, de ilyen áron! — mondotta elgondolkodva és becsukta a nyitott ablakot.

— Pedig azt hiszem, hogy valahonnan pénzt kell szerezned sürgősen, Brunó, — mondotta Kornélia. — Ami pedig Durandot illeti, igazán nem lehet ellene semmi kifogásunk. Ha új életet akarunk kezdeni, pénzre van szükségünk, hogy rendezzük ezeket a zavaros dolgainkat. Durand egyébként is tudja, hogy velem kapcsolatban nem lehetnek semmiféle sánszai.

Brunó megköszönte a torkát, de nem válaszolt. Még néhány pillanatig várt, majd kinyitotta a ruhásszekrény ajtaját és leemelte a fogastról a kabátot és a kalapot. Szomorú volt és levert.

— Hát, ha nincs más tennivaló, felkeresem Durandot, — mondotta

és megállt az ajtóban, bizonytalanul és határozatlanul. — Durand jó barát, ami igaz, az igaz. Ha elgondolom az életet, Kornélia, rájövök, hogy nem állok azért egészen egyedül. Itt vagy te, akit szeretek és aki engem szintén szeret, itt van egy jó barát, Durand, itt van egy hű tanítvány, a Tóni, kívánhatok-e még egyebet az élettől. Azt is hihetem, hogy az emberek általánosságban szeretnek, hirtelenében nem is tudom, hogy vannak-e ellenségeim. Nincsenek ellenségeim! — kiáltotta örömmel és bizakodással. — Meglátod, rendbe jön az életünk, Kornélia, mostantól kezdve másképpen kezelem az életet és meglátod, rendbe fog jönni minden, hamarosan.

Még megcsókolta Kornéliát és kezében a kalappal, elhagyta a lakást. Kint az uccán hideg szél fujt és az égen, az Állatkert fölött ragyogott a hold.

*

Két éve mult csak, hogy Brunó elvette Kornéliát. Ebben az időben örökölt néhány száz dollárt, hirtelen és váratlanul elhalálozott testvérbátyjától, akinek egy kis drogstórja volt a Vermont állambeli Burlingtonban. Ez a néhány száz dollárnyi örökség tette lehetővé, hogy házasságra lépjen Kornéliával és berendezzen egy kis fényképészeti műtermet Bronxban, az Állatkert közvetlen szomszédságában.

Kornéliával való szerelme már ezt az időt megelőzőleg évekig tartott. Nem mintha mondani lehetett volna Kornéliára bármit is, mert Kornélia kitartó volt és állhatatos. Fiatal korában került Newyorkba, Browningvilleből, ahol az apja annakidején postamester volt. Mint feltűnően szép lány, mindig könnyen jutott munkához. Brunót megelőzőleg két nőlegénye is volt, mindketten feltűnően alacsony növésű fiatal emberek. Mindkettővel szakított, mert az egyik részegesnek bizonyult, a másik pedig sikkasztott és így börtönbe került.

Az első időben, New-Yorkba való költözése után minden évben hazatért néhány hónapra és otthon töltötte a nyarat. Apja halála után azonban végleg New-Yorkban maradt. Néhány távoli rokona élt csak még Connecticutban, azokkal azonban alig érintkezett. Mint feltűnően szép lány, ha nem is sikerült kívánságait kielégíteni, nagyravágyó volt, szeretne volna élvezni az életet. Barátnók hijján, mert nehezen barátkozott, meglehetősen egyedül élt, minek következtében bizonytalanná vált viselkedésében.

Valami kielégítetlenség azonban kezdettől fogva rombolta, és ez a kielégítetlenség alkalomról-alkalomra és évről-évre mindjebban növekedett. Brunóval való házassága is csak kényszerültségből született. Amidőn Brunót megismerte, éppen betegeskedett. Talán csábította is a néhány száz dollár, az újonnan berendezett fényképészeti műterem, amelyekben lehetőségét látta egy biztosított életnek. Nem utolsó sorban Brunóval egyidőben ismerte meg Durandot, akinek — és ezt jól érezte, — igen szívesen tartózkodott társaságában.

De Durand soha nem jutott túl a szokványos szerelmi ajánlatokon. Kornélia pedig férjhez akart menni, tehát titkolt meggyőződése ellenére is Brunó mellett határozott. A házasság meglehetősen csalódást hozott részére, amit várt, jobb módot, kevesebb munkát és könnyebben elviselhető terheket, a házasság nem hozta részére. Durand is elmaradt társaságukból, különösen, hogy Brunó kénytelen volt szívesességét nem egyszer igénybe venni. Durand néhány évvel idősebb volt Brunónál és telekspekulációval, pénzkölcsönzéssel foglalkozott. Alacsony, zömök ember volt és haja oldalt erősen fehéredett.

*

Fuj a szél az uccán és ez a szél sodorja Brunót Durand lakása felé.

Nem jelzik nyilak az irányt, amerre Durand lakik, de mindenki, aki őt keresi, könnyen megtalálhatja. A folyó partján lakik, egy lebontásra ítélt régi házban, a háznak az udvarra nyíló részén, közvetlenül a tetőre helyezett galambkalitkák alatt. Mert a háztetőn galambkalitkák állanak, tele csapkodó galambokkal. Nehogy félrevezessen bárkit is a régi ház, nehogy bárkit is félrevezessenek a csapkodó galambok, a folyópart és a ház fölött elvonuló fellegek, Durand egyáltalán nem érzelmes ember, igazán nem való hozzá a környezet. Durand pénzt helyez ki magas kamatra, telkeket vesz és elad, egyébként pedig szürke keménykalapot hord és szivarozik. Már kétszer volt letartóztatásban, de szerencséje volt s becsületére legyen mondva, tisztességesen uszta meg a letartóztatást.

Durand éppen levelet diktál öccsének, amint Brunó megjelenik. Hello, Hello, foglaljon helyet, — Durand nyájas mosolyra huzza a száját és int öccsének, hogy menjen a pokolba. Durand öccse szuszogva összerámolja az írásokat, bátyja elé rakja egymásután a leírt leveleket, aki mindegyikre ügyesen alákanyarintja a nevét. Az öccs benyit a szomszédos szobába, egyet füttyent, megjelenik a küszöbön egy lompos öreg kutya, nagyot ásít és fáradtan elindult az öccs után. Az öccs hatalmas erővel berántja az ajtót maga mögött.

— Azt hiszem, abba hagyom az egészet, — mondja Durand és kezét fog Brunóval. — Döglött az egész város. Ha így mennek a dolgok tovább, bezárom a boltot és elmegyek kutyákat idomítani.

Brunó kezében tartja a kalapot és hallgat. Csak nézi a falakat és ül meglehetősen gyámoltalanul, tehetetlenül és ügyetlenül. Lóversenyt ábrázoló kép lóg vele szemben a falon, akadályokat könnyedén átugró lovakkal. Bruno megemberli magát.

— Szeretném rendbehozni a műtermemet, Durand, — mondja bizonytalanul. — Azonkívül az életemet is. Egyszersmindenkorra és végérvényesen.

— Nehéz, nagyon nehéz, — sóhajtja Durand.

— Ha egyedül lennék, nem sokat törődnék az egész ügylettel, — mondja Brunó, — hagynék csapat, papot, én is beállanék a többi közé. Gyerekem, igaz, az nincs. De van feleségem. Nem szeretném elveszíteni.

Most Durand hallgat, csak néz maga elé a földre s kulcsait csörgeti egyenletesen zsebében.

— Semmi panaszom egyébként az életre, — mondja Brunó, — még azt is mondhatnám, hogy boldog vagyok. Ismerhet, Durand, tudja, hogy nem voltam nagyravágyó soha. Végeredményben nem tegnap ismertük meg egymást. Ha jobban utána nézünk a dolgoknak, láthatjuk, hogy nincs okom a panaszkodásra. Van feleségem, aki szeret és akit én is szeretek, van egy hű tanítványom, a Tóni, vannak derék szomszédaim, és ha megengedi, itt van nem utolsósorban maga, aki kipróbált, jó barát. Csunyaság lenne tőlem, ha csak egy szóval is panaszkodnék. Nem is panaszkodom, Durand, — mondja és egy pillanat szünetet tart. Majd mély lélekzettel: — Sejtí, hogy miért jöttem, Durand. Segíteni kell rajtam. Szeretném rendbehozni dolgaimat.

Durand felemeli a földről a szemét. Nézi, nézi Brunót, mint valami furesza állatot. Külön nézi nyakkendőjét, gallérját, szürke ruháját, barna cipőjét, csikos ingét, kezét, lábát, nyakát, fülét és szemét. Majd feláll, kinyitja az ajtót és int Brunónak. Lépcsőn állanak, közvetlenül az ajtó előtt. Fölöttük magasan a csillagos ég. Durand felemeli kezét és a csillagos égre mutat.

— Látja ott azt a csillagot? — kérdezi és egyik kezét még mindig emeli a csillagok felé. — Ez a csillagos ég az enyém. Nem csak enyém, de mindannyiunké. Viszont itt a földön mi hasznát veszem a csillagok-

nak?

— Ezt nagyon jól tudom, — válaszolja Brunó kényszeredetten, — akárcsak azt is tudom, hogy a barátság ezen a földön mire kötelez.

— Én pénzzel dolgozom, mások pénzével, mások telkével, egyszóval mások értékeivel. Keresem a szavakat, — mondja Durand lassan és megfontoltan, — nehogy félreértse szándékomat. Más az üzlet és más a barátság, — mondja körülményesen. — Nem mondom, ha pár dollárról lenne szó, nem kívánnék fedezetet. Viszont, ha felesége nevét írná alá a kötelezvényre, az megkönnyitené az ügyletet.

Mindezeket már íróasztala előtt mondja Durand, amelyre két hatalmas kezével rátámaszkodik. Üres váltólapok, kötelezvényblanketták, tervezetek és prospektusok borítják vastag rétegben az asztalt, akár őszi erdőt a falevelek. Durand mutatoujjával turkál közöttük, jobb kezét zsebébe mélyesztve.

— Természetesen, — válaszolja Brunó, — ha ez a föltétel, ennek semmi akadályja. Pénz az pénz és hitel az hitel, — mondja. — Ezen még csak vitatkozni sem érdemes.

— Természetesen eféle biztosítékon kívül még szükséges, hogy lekössük ügyfelem megnyugtatására a műtermi berendezést is. Ez a két biztosíték megítélésem szerint megér három, négyszáz dollárt. Mondanom sem kell talán külön, hogy ez aféle személyi hitel, amit a megbeszélt biztosítékokon kívül én is garantálok. Nem akarom ezt éppen kihangsúlyozni, de ha már kimondtam... — mondja Durand, és rövidre nyírt, őszes fejét lassu mozdulattal végigsimítja.

— Kár volt eddig juttatni a dolgokat, — mondja még, ezuttal szinte alig hallhatóan, szinte gyengéden és melegen. — Ha már ilyen az élet, legtanácsosabb, ha az ember védekezik. Ha már az ember farkasok között él, az egyetlen mód, ha hosszúra növeszti körmeit. Telket venni és eladni, pénzt adni ingatlanra, istenem, bizony elég utolsó dolog. Szébb dolog kint feküdni a pálmák alatt, zenét hallgatni és lesni a galambokat.

Miközben beszél, Durand egymásután adja át Brunónak az aláírásra kész váltót és nyilatkozatokat. Szájában szivarral, ingujját felgyűrve áll Durand az íróasztal mögött és beszél, beszél. A Hudson folyó felől, messziről bug egy hajó. Durand szomorúan szemléli az aláírásokat, közöttük Kornélia aláírását is, amelyen még nem száradt meg a tinta. Közben állhatatosan beszél, állhatatosan és fáradtan és közben Kornéliára gondol. Miről beszél Durand? Házberről, az élet apró kellemetlenségeiről, minden hájjal megkent adósokról, szemfüles ügynökökről, gyanakvó pénzkölcsönzőkről, és közben mégis mindig Kornéliára gondol. Még akkor is beszél, amidőn számolja a pénzt, csupa tizes bankjegyekben, ujját minduntalan nyálazgatva.

Brunó zsebredugja a pénzt. Minden rendben van arca mosolygós, szemé hálával teli. Ő a legboldogabb ember a világon. Szivarral kínálja Durand, Brunó nem szivarozik, de zsebredug egy szivart. Magasan fejük fölött, talán a szomszédos házban gramofon szól, halkan és érzelmesen. Durand megöleli Brunót és lassan kinyitja előtte az ajtót. De rögtön a távozás után becsukja az ablakot és leereszti a függönyöket.

Alighogy Brunó kiér az uccára, szemben találja magát egy sovány alakkal, akinek a lábánál fekszik egy kutya. Első pillanatban meg sem ismeri Brunó a sovány alakot, csak amikor megszólal, ismeri meg, hogy Durand öccse a sovány alak. Kopott ruha van Durand öccsén, inge piszkos és keze is reszket a hidegben. Nincs felső kabátja. Szomorú és fáradt fény lobog a szemében. Rekedt hangon egy cigarettát kér Brunótól, aki zsebébe nyúl és ad neki.

— Ebben a kutyában több becsület van, mint a bátyámban, — mondja.

Durand öccse és hosszan köhög, ahogy rágyújt a cigarettára. — Vigyázz tőle, akármit is mondjon, egy szava sem igaz. Nézz rám, — mondja és szétnyitja inge fölött a kabátot. Az ing rongyos és piszkos és az egész ember szaga kibírhatatlan. — Így tart, amióta visszajöttem Ohióból. Engem is kizsarol, ingyen dolgoztat, minden piszkos dolgát velem végezteti el. Hát csak erre akartalak figyelmeztetni, — mondja és mélyet sziv a cigarettából.

A kutya is morog, fáradtan és szemét lehunyva. Brunó nem tud a dologhoz mit szólni, mégis csak illenék, hogy barátja pártjára álljon, de különös helyzet nagyon különös, nem jön ki száján a szó. Anélkül, hogy még csak válaszolna is, megindul a szélben és befordul az első uccán a közeli villamos megálló felé.

*

Egy éjszaka tompa kopogásra ébredt Brunó. Kornélia már magára kapott egy pongyolát, lábát éppen papucsba bujtatta, hogy menjen és megnézzé, hogy ki kopog az ajtón. De Brunó megelőzte és az ajtóhoz sietett. Kornélia a hálószobából lesett utána.

Amint Brunó kinyitotta az ajtót, látta, hogy egy középkorú, magas ember áll a folyosón, kis kofferral a kezében. Az ember ruhája meglehetősen kopottas volt, kalapja gyűrött, cipői elnyúttak. Fél szeme hiányzott, fekete rongy fedte a hiányzó szem helyét. Haja őszes volt és homlokába lógott a kalap alól. Nagy, csontos kezét zsebében tartotta és mosolyogva állt Brunó előtt.

— Meg sem ismeresz, — mondotta, — így elmulik felettünk az idő. Bill vagyok, a bácsikád. Most érkeztem Kanadából.

Brunó meglepetten intett a félszemű embernek, hogy jöjjön be a szobába. Bill bácsi lassan belépett az ajtón, letette kofferrját az ajtó mellé és leült egy székre a szoba közepén. Kornélia az ajtóban állt és onnan leste a magas, félszemű öreget.

— Kanadából jövök — mondotta Bill bácsi és szemén a fekete rongyot megigazitotta. — Sok minden történt velem, nem is csodálom, hogy nem ismertek rám. Ez az asszony talán a feleséged? — kérdezte és felállt, hogy kezet fogjon Kornéliával.

— Sok minden történt velem, — folytatta, — bele is untam a dolgokba, gondoltam, felkeresem anyádat, meg a többi testvéreket. De már mindenki meghalt, az Isten fáját! Ha volna helyed számomra, egyideig itt maradnék, hogy kipihenjem magam.

Kornélia enni hozott Bill bácsinak, ágyat vetett, fürdőt készített, gondosan és előzékenyen. Bill bácsi evett, megfürdött, közben beszélt, beszélt. Elmondotta életét attól a naptól fogva, hogy távozott Brunó anyjának házából, akinek testvére volt.

— Első időben délen csavarogtam, — mondotta, — onnan feljutottam a nyugati partra, Oregonba, onnan Montanába és Dakotába. Dolgoztam bányákban, farmokon, üzletekben és gyárakban, de meguntam ezt a reménytelen életet. Ekkor kerültem először hidegre, — mondotta Bill bácsi és hamiskásan kacintott egyet, jelezve, hogy amiről szó van, azt miképpen kell érteni. — A szememet Kanadában szurták ki, egy verekedés alkalmából, tette ekkor még hozzá, mert észrevette, hogy Kornélia mereven nézte a hiányzó szemet fedő fekete rongydarabot. — Azért mégsem mondhatom, hogy nem szerettek volna az asszonyok. Különösen az özvegyasszonyok, — tette hozzá jelentőségteljesen és ismét mosolygott huncutul és fél szemével kacintva.

Kint lassan derengett már, amidőn Bill bácsi még mindig mesélt, mesélt. Brunó és Kornélia félig álomban hallgatták a csodálatos történeteket. halászatokról, korcsmai verekedésekről, özvegyasszonyokról, az élet

ezer és egy kalandos vonatkozásáról, amikbe Bill bácsi élete folyamán került. Szép történetek voltak ezek, hősi és kalandos történetek, amelyek mind azt bizonyították, hogy Bill bácsi kitűnő fickó, tele étellel és energiával.

— Ez volt az én életem, — mondotta Bill bácsi, — nem mondom, kisé beléfáradtam ebbe az életbe, ha tudtok adni helyet, egy időre itt is maradok. Tudhatod, hogy anyád legkedvesebb testvére voltam, anyád biztosan megölelt volna, megcsókolt volna, ha így meglát annyi idő multán. Hát ti is tehettek valamit értem, ennyi amit akarok mondani, — mondotta Bill bácsi és lehuzta cipőit, megveregette Brunó vállát, megcirógatta Kornélia arcát és bement a fürdőszobába.

Brunó és Kornélia még sokáig beszélgettek szobájukban. A csukott ajtón át hallották a víz csobogását, később Bill bácsi hangos sóhajtozását, nyögését és horkolását.

— Félek ettől az embertől, — mondotta Brunó aggodalmasan. — Ne felejtjük el, miféle dolgokon ment keresztül ez az öreg. Amellett, ha jól emlékezem, és ha igazak a hírek, amiket róla meséltek, még az anyját is meglopta, anyámat is nem egyszer becsapta, börtönben is ült, ki tudja, nem szokik-e most a csendőrség elől. Sohasem lehet tudni pontosan az eféle dolgokat. Mi nyugodtan élünk, tisztességesen és becsületesen, — mondotta, — nem hozzánk való ember ő, ez azután holtbizonyos. Az az érzésem, hogy nagy bajokat hoz még a nyakunkra.

— Főlöszleg ez az aggodalmaskodás, — válaszolta Kornélia és feje alatt összefonta karjait, — én meg azt mondom, bárcsak benned lenne annyi életrevalóság, élelmesség és elszántság, mint ebben az emberben. Istenem, ha te is ilyen lennél, bizony másmilyen lenne az életünk!

Valóban, attól a pillanattól fogva, hogy a félszemű Bill bácsi megjelent, mintha a végzet sötét keze nyult volna be Brunó életébe. Szó se róla, valóban varázslónak bizonyult Bill bácsi, méghozzá csodálatos, nagy varázslónak. Néhány nap alatt tökéletesen hatalmába kerítette a lakást, ismeretséget kötött a szomszédokkal és virágokkal lepte meg Kornéliát. Brunót meglehetősen félvállról kezelte, semmibevetőleg és lenézőleg. Gyakran eltűnt, olykor kora reggel és ilyenkor mindig bejelentés nélkül és váratlan időkben érkezett haza. Megtörtént, hogy barátokkal érkezett, meglehetősen gyanus barátokkal. Brunó otthonában a bizonytalanság és a züllés vert tanyát.

Egy este, amidőn Brunó éppen Perth Amboyból hazaérkezett, ahol valami farmer esküvőt fotografált, üresen találta a lakást. Brunó fáradt volt és éhes, tehát evett és ledült a diványra, ahol elnyomta az álom. Hangos kiáltásra ébredt, Bill bácsi jött Kornéliával. Mindketten részegek voltak, Kornélia alig állt a lábán és Bill bácsi támogatta. Egy vágottképű, aranyfogú fickó is volt társaságukban, bizonyos Anderson nevezetű, Bill bácsi állítólagos régi barátja. Brunó karonfogta Kornéliát, ágyba fektette és leült melléje az ágy szélére.

— Hol vannak a barátaim? — kérdezte Kornélia, ahogy felült az ágyban és erőszakkal át akart menni a másik szobába. — Együtt akarok lenni a barátaimmal.

Brunó az ágy szélén ült, amíg Kornéliát el nem nyomta az álom. Besötétítette a szobát és átment a műterembe, ahol a sezlonon hevert Bill bácsi, félig levetkőzve, mély álomban. Anderson a mély karosszékekben ült és vigyorgott. Szájából lógott a cigaretta és kis ollójával körmeit pucolgatta. Amidőn meglátta Brunó komoly arcát, felemelkedett, zsebredugta az ollót és kalapját megpöccentve kiment a szobából.

Ezt az éjszakát, kora estétől hajnalig Kornélia Bill bácsi társaságá-

ban töltötte. Tudták, hogy Brunó csak későn érkezik haza Perth Amboyból, Bill bácsi tehát azzal a tervvel állt elő, hogy menjenek és nézzék meg együtt a várost. Gyalog indultak, közben Bill karonfogta Kornéliát és beszélt, beszélt. Uj, szabad életről beszélt Bill bácsi Kornéliának, utazásokról, kalandokról, dicsérve Kornélia szépségét és kedvességét. Közben Brunót csipkedte, igen semmibevevően és lekicsinylőleg. Később taxiba ültek és áthaladtak Harlem Riveren. A hidon sokáig kellett várniok. Bill bácsi kezébe fogta Kornélia kezét és hosszasan simogatta. Majd, hogy elindult velük a kocsi, erősen magához huzta és megcsókolta a nyakát.

— Ha eszed lenne... — mondotta Billi bácsi és megigazitotta szemén a fekete kötést. Ujra megcsókolta Kornéliát, ezuttal a száján és átölelte a derekát. Kornélia alig huzódzott. Első pillanattól fogva várta ezt, ahogy megpillantotta Bill bácsit, érezte, hogy számára ez az ember valamit jelent. Most már, hogy ismerte nagyjából életét, kalandjait és csavargását, úgy érezte, hogy szinte hozzá tartozik.

— Ha eszed lenne... — ismételte Bill bácsi és egészen magához szorította Kornéliát. — Mit tudnánk mi ketten, ha együtt lehetnénk! Nem való vagy te ebbe a környezetbe, — mondotta lassan és tagoltan, minden szót külön kihangsúlyozva. — Ha itthagynád ezt az embert és jönnél velem. Ez egy holdkóros, mellette nem lesz belőled semmimem.

— Ha eljönnél velem, elmennénk New-Orleansba, onnan meg menénk tovább. Azért, mert ősz vagyok és most egy kicsit le is vagyok törve, ennél a bolondnál jobban ismerem az életet. Voltam már rosszabb helyzetben is, — mondotta — és mégis felverekedtem magam. Itthagynád és elvinnék magammal, pénzt szereznél, érvényesülnél.

A belvárosban kiszálltak az autóból és először egy moziba mentek. Kornélia nyugtalan volt, a kép közepén felállt és kiment. Bill bácsi egy ideig várakozott, de ahogy látta, hogy Kornélia nem jön vissza, ő is felemelkedett. Kinn találta Kornéliát az előcsarnokban.

— Menjünk haza? — kérdezte Kornélia.

— Szó se róla, ha ezt nem szereted, majd máshová megyünk. Ma este mulatni fogunk. Enni fogunk és inni, táncolni is, ha akarod. Van pénzem, ne félj. Ha nincs pénzem, csak telefonálok Andersonnak, ha akarod, hívok más barátokat is. Ma este felfordítjuk a világot, már csak azért is, hogy meglássad, ki vagyok én.

Ezen az estén történt meg Kornéliával először az életben, hogy elveszítette az eszét. Nem bírta az italt, úgyhogy amire Anderson és még néhány más fickó megérkezett, már félig részeg volt. Most látta világosan a különbséget élete és álmai között. Most látta, innen, erről a tetőterraszról, a csillagos ég és a fogyó hold alól, a város fölött magasan lebegve a lengedező szélben, hogyha itt marad, elpusztul, elvész. Bill bácsit látta a kavargó füstön keresztül, amint egy ládába helyezett törpe pálma alatt az asztalra könyököl vele szemben és nézi szótlanul.

— Hamarosan megint utnak indulok, fiu, — mondotta Bill bácsi és cigarettával kínálta Andersont és a többi barátokat. — New-Orleansba megyek, ha ugyan még nem süllyedt a tengerbe New-Orleans. Lehet, hogy átmegyek, Havannába vagy Mexikóba is. Emlékeztek még Stewensre, aki kiszurta a fél szememet? Noshát, úgy hallottam, hogy Stewens is Kubában van vagy Mexikó-Cityben, megyek, mert találkozni akarok vele.

Kornélia a későbbi eseményekre már alig emlékezett. Csak úgy tűnt előtte, hogy a tetőterraszról lementek még egy bárba a Madison Avenuen, ott valami miatt szétbomlott a társaság. Mintha verekedés is lett volna a barátok között, őt mindenesetre félrehúzták és kivezették. Csak Bill bácsi hangját hallotta, meg egy ismeretlen fickó rekedt ordítását. Bill bácsi mindenesetre hamarosan újból megjelent, nyugodtan és kabát-

ját huzogatva, Anderson kíséretében. Ismét autóba szálltak és végighajtottak a parkon. Kornélia Anderson és Bill bácsi között foglalt helyet és érezte derekán Bill bácsi csontos kezének erős szorítását.

Valóban, most érezte, hogy semmi köze elmúlt életéhez. Minden inkább, mint egész életen át Bronx, az Állatkert és a műterem. Semmi kapcsolatot nem érzett Brunóhoz, semmi szánalmat nem érzett iránta, szerelmet vagy hálát. Több kapcsolatot érzett a cinikusan mosolygó, vágottképi Andersonhoz vagy akármelyik fickóhoz, akikkel az este összekerült, mint elmúlt életéhez.

— Segíts ki ebből a nyomorult Bronxból, — mondotta halkán és sutogva Bill bácsihoz simulva Kornélia. — Meglátod, nem csalódsz bennem. Utálom ezt az életet. Veled akarok menni, mert fiatal vagyok és élni akarok.

Bill bácsi magához szorította Kornéliát.

*

A következő napokon titokban elrendezett Kornélia mindent, készülődött a szokásra Bill bácsival. Brunó egész nap dolgai után loholt, így volt éppen elég ideje, hogy használható holmijait összeszedje és a lakásból apránként elvigye. Így történt, hogy egy hétre rá, hogy Bill bácsi Brunóhoz megérkezett, rokoni öleléssel és barátságos kézfogással, már el is tűnt, akár a kámfor. Néhány kopott ruhadarab maradt csak utána, meg néhány kifizetetlen számla a környékbeli üzletekben és egy rendőrségi idézési cédula, melyet éppen aznap kézbesítettek, hogy Kornéliával elutazott. Ez az idézési cédula a verekedéssel volt kapcsolatos, a jelek szerint nem volt jelentékeny ügy, mégis bosszanthatta Bill bácsit, mert a cédula a műterem közepén hevert, összegyűrve. A lakás egyébként érintetlen volt, csak a ruhásszekrényben őrzött maradék pénz hiányzott.

Délután öt óra lehetett, hogy Brunó vállán a készülékekkel hazaérkezett. A kikötőben volt, egy érkező hajó utasait fotografálta, meglehetősen eredménnyel. Amidőn benyitott az ajtón, azonnal látta, hogy valami nircsen rendjén. Kezében egy csomag édességgel, amit Kornélia részére hozott, lassan áthaladt a szobán. A műterem ajtaja nyitva volt és a nyitott ajtón át látta tanítványát és segédjét, Tónit, amint éppen a nagy, műtermi készülékkel bajlódott. Tóni a nagy gépet már leszerelte az állványról és egy ládába helyezte éppen.

— Mi történt? — kérdezte Brunó és lassan közeledett az ajtóhoz.

— Semmi. — Válaszolta Tóni és guggoló helyzetéből felemelkedett. A terem közepén állt, zöldes fényben, kissé meggörnyedve a guggolástól. Hirtelen szőke, szeplős fiatalember volt, alattomos szemekkel, hosszú kezekkel és lábakkal. Lábaik állandóan váltogatta. Most sem tekintett Brunóra, hanem a földre szegezte szemét.

— Hol van Kornélia? — kérdezte Brunó.

Tóni újból leguggolt a nyitott láda mellé, anélkül, hogy válaszolt volna. Csak sunyi szemeit forgatta összeszorított szájjal és alattomosan. Brunó leemelte válláról a gépet és végigsétált a szobákon, Kornéliát hívogatva. A hálósobában tárva-nyitva találta a szekrények ajtaját, felcsizitva a fiókokat és eltolva helyéről az asztalt és a székeket. A konyhában a nyitott csapból egyenletesen csepegett a víz. A kamrában égett a villany, a mosatlan tányérokkal fedett konyhaasztal fölött. A fürdőszobában a kád teli volt kihűlt, habos vízzel és a nyitott ablak függönyét ide-oda lobogtatta az enyhe szél.

— Hol van Kornélia? — kiáltott Brunó és átsietett ismét a műterembe.

— Mi ez itt? — kiáltotta és felkapta a terem közepén heverő idézőlapot.

— Ki forgatta fel a lakást? — kiáltotta. — Ki nyitogatta fel a szekrényeket? Szaladj azonnal rendőrért, Tóni itt valami rettenetes dolgok történtek velünk.

Tóni meg sem mozdult guggoló helyzetéből, mintha süket és vak lett volna, még csak fel sem emelte szemét. Brunó az asztalig rohant, mert most vette észre, hogy a lámpaernyőbe tűzve egy cédula van az asztalon. Néhány sor volt ez Kornéliától, idegesen és kuszán papírra vetett néhány sor, egy blokkból kitépett papírlapon. Brunó az ablakhoz futott a cédulával, mert alig látott, szédült és émelygett a bele. Ugy érezte, hogy két kemény és csontos kézbe került, amely forgatja, forgatja, izgalmatlanul.

„Nem tudom elviselni tovább ezt az életet. Bocsáss meg, ha vétettem ellened. Isten veled, Kornélia.“ — csak ennyi állt a lámpaernyőbe tűzött papírlapon, széthuzott, nagy és bizonytalan betűkkel. Brunó, hogy el ne szédüljön, kinyitotta az ablakot. Anélkül, hogy tudta volna, hogy mit csinál, átment a másik szobába, becsukta maga után az ajtót és leült a fal mellé állított ágy szélére. Hosszu árnyéka végigfutott a falon, mert a konyhában égett a villany és a csapból irtózatossággal csöpögött a víz.

Órákig ült az ágyon Brunó, közben beesteledett. Jött egy környékbeli asszony, kézenfogva egy kövér kis lánykát, hogy lefényképeztesse. Brunó elküldte az asszonyt és megmondotta Tóninak, hogyha bárki is jön, csak küldje el, ne engedje be a lakásba. Tóni a műteremben ácsorgott, földresütött szemekkel, látszott rajta, hogy töri a fejét valamin. Este nyolc óra lehetett, hogy csengett a telefon. Durand jelentkezett, névnapját ünnepelte, hívta Brunót és Kornéliát, hogy töltsék vele az estét egy étteremben. Durand barátságos volt, nagyhangú és vidám. Bruno a telefonba fáradtan válaszolt. Azt mondotta, Kornélia nincs a lakásban, egyébként is rosszul érzi magát, nem hiszi, hogy Duranddal tudnának tartani. Majd letette a kagylót, anélkül, hogy a beszélgetést befejezte volna, mert Durand még mindig beszélt, beszélt.

Lassan átment a műterembe, és megállt az ajtóban. Kint éppen harangoztak és a felettük való lakásban valaki éppen felnyitotta a rádiót. Hangos kolompolással vonult végig az uccán egy tűzoltókocsi. A műteremben kopottan, egymás mellett és egymásnak dütve állottak a diszletek.

— Hát akkor én is megyek, — mondotta Tóni, aki egy imitált főtörzsnek támaszkodva egy francia kastélyt és a viharzó tengert ábrázoló diszlet között. — Kilépek a munkából, — tette még hozzá anélkül, hogy felemelte volna a földről a szemét.

— Hogy-hogy kilépsz a munkából, — kérdezte Brunó alig hallhatóan és leült egy székbe, az ajtó mellé.

— Elegendem van a bolonditgatásból, — válaszolta Tóni. — Egyebet se hallok a barátaimtól, mint ezt, meg azt, amerre csak megyek, mindenki nevet rajtam és azt mondják, hogy elment az eszem. Ingyen dolgozni és madarakat fotografálni, igazuk is van, nem is csinálom tovább. Több, mint hat hete nem fizetett bért, elviszem hát a nagy gépet magammal, — mondotta és néhány lépést előre tett, fejére helyezve kalapját, ami eddig a falnak támasztott zongorán feküdt.

Most értette meg csak Brunó, hogy min szorgoskodott Tóni, amidőn ő hazaérkezett. A nagy gép valóban ládába csomagolva hevert, közvetlenül a folyosóra vezető ajtó mellett, leterítve valami színes, török fátyollal.

— Ezt a fátyolt is elviszem, — mondotta Tóni és lehajolt, hogy összesavarja és zsebredugja a fátyolt.

— Tedd le azt a fátyolt, — mondotta rövid szünet után Brunó, anél-

kül, hogy az ajtóból elmozdult volna.

— A fátvolt és a gépet magammal viszem, sőt még ezt a reflektort is, — válaszolta elszántan Tóni és valóban a láda mögül előkotort egy törpe reflektort, hosszú zsinórral. — Elvégre is biztosítani kell magamat, ha nem fizeti ki a béremet. Nekem ezekből a marhaságokból elegendem van, azt is bánom, hogy betettem ide a lábamat.

Brunó kétségbeesetten az ajtóba állt és a kilincsre rátette a kezét.

— Alávaló fickó vagy, Tóni, — mondotta keserűen Brunó. — Ugy látom, már elfelejtetted, hogy meddig könyörögtél, amíg felvettelek. A piszokból kapartalak ki, hónapokig semmi hasznodat nem vettem, kitanítottalak és munkát adtam neked, úgy látszik, mindent elfelejtettél. Tönkre akarsz tenni egészen, Tóni? — kiáltotta Brunó és kétségbeesetten a nyurga, szeplős fiatalember elé állt, keresztbevetett lábakkal, kezével megragadva a kilincset.

Tóni nyugodtan lehajolt, hóna alá vette a lábát és vállára vetve a színes sálát, ellökte Brunót az ajtóból. Brunó nekiesett a falnak, de újra Tóni elé ugrott és megragadta karjánál fogva a fickót.

— Engedjen el, ha nem akarja, hogy megússem, hagyja abba ezt az ugrándozást, — mondotta Tóni és újból visszalökte Brunót a falig. Brunó most Tónira vetette magát, úgyhogy a szeplős, hosszú fiatalember kicsit valóban megingott, de azután összeszedte magát. Szemében gyűlölködő pillantással, fél kezét felemelve, addig ütötte Brunót hatalmas öklével, míg az nekidült a falnak, vérző szájjal és félig megszedülve. Vékony sávban csurgott Brunó szájából és orrából a vér, ruhája elszakadt és inge kigombolódott. Tóni kinyitotta az ajtót és hóna alatt a kis ládával, reflektorral és színes sállal megindult az előszoba felé.

— Legjobban teszi, ha befogja a száját, — szólt még vissza Tóni és megvetően végigmérte Brunót. — Igaza volt a feleségének, hogy itthagytá és ellógott azzal a félszemű vén csirkefogóval. Az is hülye, aki kitart ilyen félkegyelmű mellett, mint maga, — mondotta Tóni és könyökével kinyitva maga előtt az ajtót, hóna alatt a ládával és a reflektorral, megindult a lépcsőn lefelé.

*

Brunó lassan az ajtóhoz ment és kitekintett a lépcsőre. Tóni már eltűnt, a lépcső alján ült csak két gyerek és szótlanul játszott. Ételiszag töltötte meg a házat, zsir és főzelékszag. A felette való emeleten hangosan bömbölt a rádió, egy lakás ajtaja nyitva volt, onnan jött ez a bömbölés. Egy fiatal lány haladt a felső emeletről lefelé, hóna alatt kékításkájával, kalapját igazgatva. Fejbőlintással üdvözölte Brunót, aki alig fogadta ezt a köszöntést, egészen zavart volt és szédült. A lány egy pillanatra megállt, megdöbbenve végigmérte Brunót, de nem szólt, haladt a lépcsőn felfelé tovább. Brunó hirtelen magára eszmélt, visszahuzódott a lakásba és bezárta maga mögött az ajtót. Kendőjével végigtörölte arcát és száját, amelyből lassan csepegett még mindig a vér. Lefeküdt az ágyra, anélkül, hogy levetkőzött volna és azonnal elnyomta az álom.

Hirtelen nagy dörömbölésre ébredt. Alig egy órát aludt, igen nyugtalanul, mert nem lehetett több, mint kilenc óra. A szomszédos lakásban vadul csengett a telefon és a lift lassu zümmögéssel haladt felfelé. A folyosó felől ismét dörömböltek az ajtón. Brunó áthaladt a műtermen, felgyújtotta az előszobában a villanyt és kinyitotta az ajtót. Nagy társaság állt a folyosón az ajtó előtt, közöttük mindjárt legelől mosolyogva és határozottan Durand. Szájában cigaretta lógott és gomblukában hatalmas krizantén virított.

— Ha Mohamed nem megy el a hegyhez, a hegy megy el Mohamedhez, — mondotta széles mosollyal és megölelte Brunót. — Ezt az ünnepet

még sem tarthatom meg maguk nélkül, kedves barátom. Ezer éve nem láttam Kornéliát, ma azután igazán nem engedem, hogy meghívásom elől kitérjenek, — mondotta Durand és Brunó karjába kapaszkodva belépett az előszobába. — Ezek itt a barátaim, diszes társaság, — kiáltotta. — Be sem megyünk, öltözzenek, szedjenek magukra valami ruhát, senn várnak a kocsik és megyünk. Kornélia, Kornélia! — kiáltotta Durand vidáman és Brunót karjánál fogva huzva maga után, belépett a műterembe és onnan a hálósobába. Ott megállt, szétnézett és gyanakodva elkomolyodott.

— Kornélia nincs a lakásban, — mondotta Brunó és lehajtotta a fejét. — Nem akarom titkolni a dolgot, Durand, — folytatta Brunó akadózva és kivonta karját Durand karjából, — ezelőtt néhány órával itthagytott Kornélia. Azért nem válaszoltam a telefonba, úgy ahogy illett volna, ha megérti, bocsássza is meg. Ocsmányság történt velem, Kornélia itthagytott csunyán, még ki is fosztott, elvitte a pénzt. Tanítványom is itthagytott, nyomorultul és utolsó módon. Még meg is ütött, lássa, lássa, — és megszegyenülten vágigsimította a homlokát.

Durand egy szót sem szólt, csak arca eltorzult, látszott rajta, hogy alig tudja türtöztetni magát. Ugy érezte, hogy benne is egy világ omlik össze, amelyet eddig, ha titokban is és ha csak reménykedve is és bizonytalanul, de építgetett, építgetett. Ugy érezte, hogy ő is álnok félrevezetés áldozata lett, talán még jobban, mint Brunó, óh, sokkal jobban és sokkal alávalóbban. Miért is nem fogta meg annakidején Kornélia kezét, így érezte, hisz tudta és nyilvánvaló is volt, hogyha csak egy szót is szólt volna, hagyott volna Kornélia mindenkit és mindent és ment volna vele, akár egy kutya. Némileg ő is felelősséget érzett azért, amit Kornélia elkövetett. Szégyent érzett ő is és kifejezhetetlen, megfélemezhetetlen gyűlöletet, megvetést és szájalmat is Kornélia iránt. Toroka egészen száraz volt és keze remegett a visszafojtott indulattól.

— Elszökött? — kérdezte látszólag nyugodtan és az asztal fölött Brunó felé hajlott.

— Egy félszemű fickóval szökött el, egy utolsó alakkal, Isten óvja meg minden bajtól, mert biztos, hogy el fog mellett zúlleni. Ez a félszemű fickó itt lakott velünk, egyébként nekem rokonom volt, nagybátyám, nem is volt már fiatal, ahogy most világosan látom, szélhámosságokból, nyilván tolvajlásokból, zsarolásokból és zsebtolvajlásokból élt. Csak most látom ezeket ilyen pontosan, — mondotta Brunó és hangjának ürességétől, kegyetlen tárgyilagosságától maga is megrémült.

— Így hát nem mulatok magával ma, Durand, — mondotta kis szünet után Brunó és az ablakhoz ment, ott nekidült félvállal a falnak és megállt.

— No, igen, hát akkor ma nem mulatunk. Maga sem, Brunó, de én sem, ezt komolyan elhiheti, — mondotta Durand és még mindig az asztalra támaszkodott. Mélységes gyűlöletet és utálatot is érzett, minden és mindenki irányában. Brunót is mélységesen megvetette, nem érzett iránta semmi szájalmat. Ahogy állt előtte, nyugodt lelkiismerettel leütötte volna. Így álltak szótlánul egy ideig.

— Ne vegye tőlem tapintatlanságnak, — mondotta ekkor Durand lassan és minden szót tagolva, nyomatékosan, — igazán nem szép talán tőlem, hogy eféle dolgot ma előhozok. Nagyon jól megértem a maga bánatát, nagy csapás ez, Istenem, bizony nagy csapás. Én embert ölnék, ha eféle dolog megtörtént volna velem. Dehát maga másfajta ember, ugylátszik, próbára teszi magát a sors, megkinozza, nagyon próbára teszi, hát Istenem! Engem ez a dolog azonban nem érdekelhet, legfeljebb csak annyira, hogy magával érzek Brunó, fogadja részvételemet. Ez olyanféle

dolog, mint a halál. Emlékszik azonban, van birtokomban egy kötelezvény, Kornélia aláírásával, — itt megnyomta a szót és megismételte, — Kornélia aláírásával, amelynek a beváltása nemsokára esedékes. Hát csak nem szeretném, ha valami komplikáció állana elő a beváltást illetőleg. Ezekután, hogy így történt Kornéliával a dolog, azt hiszem, maga előtt is érthető, hogy a lejáratig sem várhatók.

Egy perc szünet. Majd:

— Ha Kornéliát nem találnák vagy ha nem kapnám meg a pénzemet, minden valószínűség szerint arra is sor kerül, hogy az aláírás valóságát felülvizsgálják az illetékesek. Egy pillanatig sem kételkedem, hogy ha Kornélia itt lenne a kéznél, ne ismerné el aláírását. De tudja, eféle dolgokat, hogy megmagyarázzunk a törvény előtt, az a leghetlenebb. Hamis aláírás, meg egyéb eféle dolog, olyan dolog, amiben nem ismernek általában tréfát. Vigyázzon hát, mert egy percig sem biztatom, hogy nem teszem meg a szükséges lépéseket, — mondotta Durand fintorogva és lassu léptekkel áthaladva a műtermen kiment az előszobába.

Brunó néhány lépéssel elérte Durandot és megragadta a karját.

— Maga is nyomorult, Durand, — mondotta keserűen és eléje állott. Kint a folyosón várakoztak Durand vendégei, cigarettázva és türelmetlenül. Most azok is felfigyeltek. — Maga nyomorult, Durand, — mondotta fojtott hangon Brunó és megragadta barátját mellénél fogva. — Mindig tudtam, mindig éreztem, most meg világosan látom, hogy amióta csak ismer, mindig gyűlöl engemet. Lehet, hogy tönkre fog tenni, de ne felejtse el, hogy ezt megkeserüli, Durand, — mondotta kitépve Durand gomblukából a virágot és kezében morzsolgatta.

—Egyébként, — tette még hozzá bódultan és szédülést érzett, — azt hiszem, legjobban teszik, mindnyájan, — kiáltotta, — mindnyájan, ha innen eltakaródnak.

— Bolond, — mondotta szánakozó mosollyal Durand és karon fogott egy fiatal nőt, aki hozzá legközelebb állt és megindult a lépcsőn lefelé. — Ez egy szerencsétlen, nyomorult bolond, — mondotta még és könnyedén mosolygott, pedig üres volt és fájt, nagyon fájt a szive.

ANTAL HJALMÁR: T Ü K Ö R D A R A B O K

KÉT LITER BOR

*Két uccára hallik szomorú danája
Kusza, vörös haját vig szellő cibálja
Olykor kurjant egyet és köp a világra.*

FADÖNTŐK

*A kidöntött fának nehéz zuhanása
Rözszeszedő lányok csipője ringása
Rugalmas testüknek forró tapintása
Durva málélisztnak üstben rotyogása.*

KULTURKRÓNIKA

A JUBILÁLÓ ERDÉLYI MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG

Az irodalmi hivatalosság és az élő irodalom közötti viszony nem szorult ebből az alkalomból újabb kifejtésre. Vannak irodalmi társaságok és vannak írók. Az irodalmi társaságok felhívják magukra olykor a figyelmet azzal, hogy író is beválasztanak tagjaik sorába. Egyébként felolvasó üléseket rendeznek, mérsékeltabb vagy kevésbé mérsékelt látogatottság mellett és tagválasztó előkészületek alkalmával hallatnak magukról, azután visszasüllyednek a néma visszhangtalanságba.

Másként képzelték el ezt ötven évvel ezelőtt az alapítók s közöttük első helyen *Petelei* István, aki előbb írásaival vívott ki magának országos nevet és megbecsülést, hogy ennek súlyával próbálja külön központ köré tömöríteni az erdélyi részeket az ifjú ígéretek. Alapjában, Heltai Gáspárék óta, Peteleiben jelentkezett hosszú idők után először az irodalmi decentralizálás szükségének felismerése, a magyar főváros akkori elutult központosító törekvéseivel szemben. *Aranka* Györgyék és *Mikó* Imre a XIX. század első tizedeiben külön tudományos központ kifejlesztésén fáradoztak, Erdély külön történeti multjára és különleges geopolitikai adottságaira támaszkodva. Petelei azonban nem transzilvanizmust akart, a mai elhasznált és sokszor félremagyarázott értelemben. Egyszerűen jó irodalmat próbált csinálni Erdélyben is, mert „minél többhelyt gyúlnak ki a tüzek az oltáron, annál nagyobb lesz a világosság“. *Gyalui* Farkas, az *EMIT* ötvenéves jubileumára kiadott emlékfüzetében, hűségesen idézi egykori mesterének elgondolását: „Állítsunk mi is irodalmi társaságot. Válasszuk be oda a legérdemesebbeket. Tartsunk felolvasásokat. Menjünk évről-évre más városba egy-egy ünnepély megtartásáért. Ébresszük az érdeklődést az irodalom termékei iránt. Neveljük a közönséget. Erejünk tekintélyével szerezzünk hitelt a kezdő embereknek, kikben tehetséget látunk. Gyűjtsük össze a régi költészet remekeit és adjuk ki.“ A megalakulás után pedig az első alapszabálytervezet így foglalta össze a Társaság célkitűzéseit: „A magyar szépirodalomnak nemzeti irányú művelése Erdélyben. A cél eszközei: Költőink költői és szépprózai műveinek felolvasása. A népköltészet remekeinek gyűjtése, pályadíjak kitűzésével az e nemű munkásságra való serkentés.“ Ezt az utolsó mondatot azonban nem Petelei szövegezte. Az ő művészi érzékének bizonyára borsódzott a háta, mikor először olvasta: „az e nemű munkásságra való serkentés“-t.

A krónikás hűségére és a bibliografus pontosságára törekvő *Gyalui* Farkas dr. elmulasztott valamit. Nem kísérté figyelemmel, hogy az ötven év alatt mit valósított meg a Társaság mestere elgondolásából. Pusztán az alapszabályszerű célkitűzés melletti kitartást ellenőrizte. Ám ezzel kapcsolatban is elmulasztotta felvetni a kérdést: vajjon az ötven év alatt hány pályadíjat tűzött ki a Társaság a népköltészet remekeinek gyűjtésére és hány ilyenmű kiadvánnyal gazdagította azt a nagyértékű munkát, melyet előtte a Kisfaludy Társaságban *Gyalui Pál* és *Arany László* megindítottak? Ha végig nézünk a kiadványokat összefoglaló jegyzék címeinek felsorolásán, egyetlenben egyre bukkanunk. Ez is alkalmasint a derék *Seprődi* János költségén készült s a Társaság csak

„erkölsi“ támogatásul kölcsönözte oda nevét az általa gyűjtött és férfikarra alkalmazott „Eredeti székely dalok“-hoz. Sepródi János kibédi székelyfi létére csakugyan fanatikusa volt a népdal és népzene gyűjtésnek még Bartókék előtt. Minden követ megmozgatott, hogy fanatizmusának híveket szerezzen, uri gögijében egyeteménél és színházánál messzebbre nem látó, akkoriban szamosparti Athénnek nevezett Kolozsváron. Dühös vitákat állott az Erdélyi Múzeum Egylet folyóiratában is Fabó Bertalan-nal és diákjaival jobb ügyhöz méltó buzgalommal énekeltette négy szólamra magagyűjtötte székely nótáit. Csakugyan egyike volt a Társaság tagjai közül a tisztos, érdemes magvetőknek. De a Társaság magától kisujját sem mozdította meg az alapszabályszerű népköltési gyűjtés beindítására.

Brassai Sámuel az alapító Peteleinél még magasabbra nézett. Székfoglaló értekezésében, melyet a Társaság legelső kiadványa, a *Keleti Virágok*, teljes terjedelmében közöl „Hic Rhodus, hic salta“ címmel, egyenesen azt kívánja az ifjú erdélyi tömörüléstől, hogy csinálja meg mindazt jobban, amit a Magyar Tudományos Akadémia elhibázott vagy elmulasztott. Erdélyi Akadémiát szeretett volna kifejleszteni Petelei kezdéséből, aki pedig határozottan ragaszkodott a társaság szépirodalmi jellegéhez. De az akadémia-gondolat később, a főhatalmi változások után, ismét felütötte a fejét. Sokan emlékezünk még azokra a hírlapi cikkezésekre, melyek lehetetlennek tartották, hogy Erdélyben a magyarság Akadémia nélkül egyáltalán megállhasson és vagy az Irodalmi Társaságot vagy a Múzeum Egyletet okvetlenül akadémivá kívánták volna kikiáltatni. Ezeknek a jó uraknak tekintélyi okokból lett volna szükségük az akadémiasdira. Milyen jól festett volna a névjegyükön: „az Erdélyi Magyar Tudományos Akadémia tagja, stb., stb.“ Brassai Sámuel azonban, aki tele volt már tudományos címekkel, munkát akart akkor, belterjesebb, rendesebb és gyakorlatibb tudományos munkát s a maga részéről ő egymaga el is végezte csaknem valamennyi akadémiai szakosztály helyett a magáét.

Ilyen kitűnő emberekkel indult 1888-ban az Erdélyi Magyar Irodalmi Társaság. Petelei Istvánokkal, Brassai Sámulekkel, Hegedüs Istvánokkal, Kövály Lászlókkal, Ferenczi Zoltánnal, Finály Henrikkel, Szamosi Jánossal. Volt köztük csakugyan két fiatal népköltési gyűjtő: *Benedek Elek* és *Sebesi Jób*, de ők Gyulai-tanítványok voltak és a Kisfaludy Társaságnak gyűjtötték a legszebb székely balladákat. A tiszteleti tagok névsorában ott látjuk egyébként a Kolozsvárról elszármazott Gyulai Pált is. Az első elnök, *Kuun Géza* gróf, a korszak legkomolyabb archeológusainak egyike, ki mint mecénás is példamutató áldozatokat hozott az erdélyi közművelődésért. Beszédesen bizonyítják ezt az *EME* örökrészéül jutott nagyértékű algyógyi birtok és földmives iskola és a szászvárosi Kuun kollégium, mely ma református árvaház.

A kezdő időkben itt-ott még érvényesültek Petelei elgondolásai, bár jómaga rövidesen elbetegesedett és visszavonult Marosvásárhelyre, ahol később, egészsége javultával, újra kitűnő és magas színvonalú tevékenységet fejtett ki a Kemény Zsigmond Társaság elnöki székében. Ami az általa kívánt felolvasások megtartását illeti, ebben az utolsó évek hosszabb-rövidebb hézagaitól eltekintve, a Társaság nem maradt hűtlen alapítójához. Évente, a téli hónapokban, kilenc felolvasó ülést tartott, Gya-

lui szerint összesen 332-öt az ötven év alatt. A vidéki ünnepélyek sem hanyagolódtak el. A segesvári Petőfi-kultusznak, Ferenczi Zoltánnal az élén, egészen a háborús évekig a Társaság volt az ébrentartója. Nagynevű tagja, E. Kovács Gyula, a remek klasszikus színész, ott rogyott össze a segesvári tömegsiron, Petőfi legszebb versével ajakán. Igaz, hogy ez a Petőfi-kultusz nem volt ment azokban az időkben egy kis függetlenségi és negyvennyolcas-párti mellékszöngétől. Csak később, 1920 után talált rá igazi hivatására, különösen a centennárium évében, mikor a Társaság egy lelkes mecénás támogatásával népszerű kiadvány alakjában újra megjelentette Petőfi összes költeményeit és az ősz Benedek Elekkel megíratta a költő életrajzát „szép Erdély ifjusága számára.“

A Társaság ötven évének három termékeny korszaka volt. Az első lendület körülbelül Kuun Géza gróf haláláig, tehát 1905-ig tartott. Az első nyolc évben évkönyvet adott ki *Csernátoni Gyula*, majd *Ferenczi Zoltán* titkár szerkesztésében. Tíz füzetben kiadta a *Keleti Virágok*-at, mely havi folyóiratot pótolta. Azonban a sorozatos kiadványokkal nem volt szerencséje s ezért csak 1908-ban, *Kovács Dezső* titkársága idején szánta magát új folyóirat indítására *Erdélyi Lapok* címmel. 1913-nál ez a félhavi folyóirat sem élt tovább, de érdemes munkát végzett a maga szűk körében, bár bevezetőjében határozottan állást foglalt „egy tehetséges, de tulságosan vérmes fiatal írónemzedék“ öregeket és hagyományokat nem tisztelő türelmetlensége ellen. 1909-et irtunk akkor és a lecke az Ady-nemzedéknek szólt. Kovács Dezső adta meg később, alelnök korában a harmadik lendületet a társaság munkájának, mikor ebbe már *Kuncz Aladár* is belekapcsolódott. Három értékes irodalomtörténeti előadássorozatot rendezett három egymást követő évben a magyar líra, a magyar regény és a magyar dráma fejlődéséről és ugyanezeket az előadásokat a közeli Tordán is megismételték. Magának Kovács Dezsőnek e sorozatban tartott kettős Vörösmarty-előadása sokáig mély élményemléke marad azoknak, akik hallhatták. Igaz, hogy ezek a sorozatok „zsufolt házak“ előtt peregtek le és különösen a tanulóifjuságra maradandó benyomást gyakoroltak. Ekkor azonban már 1929-et irtunk s a fiatalabb író és irodalomtörténész-nemzedék is szerephez jutott a Társaság munkájában.

Hálatlanság volna megemlítés nélkül hagyni *Dózsa Endre* érdemeit, aki elnöki minőségben 1908-tól 1935-ig fáradhatatlan buzgalommal vezette a Társaság ügyeit és üléseit. Dózsa szép típusa volt a literátus alispánoknak, kiknek szemében az irodalom tisztelete nemes hagyomány volt talán Gyöngyösi vagy Kölcsey óta. Az író rangját talán saját cs. kir. kamarási rangjánál is többre becsülte s mai napig büszke rá, hogy Ady Endrét ő adta össze Boncza Bertával. Arra is büszke, hogy az Ady ellen dülő legkeményebb irodalmi háborúságok idején, szemben az általa is nagy tekintélynek vallott Rákosi Jenővel, Adyék oldalán foglalt állást. Írónak és közírónak talán nem volt eléggé jelentékeny, de rajongani az irodalomért kötelességének ismerte és meg voltak benne a vezető kvalitásai. Ő már tudatosította magában a Petelei által még meg se fogalmazott transzilvánizmust és 1902-ben már kemény vitát állott budapesti irodalmi tekintélyekkel a transzilvanizmus létjogosultsága mellett. Ez azonban — akkor még — csak folyománya vagy kísérezése volt csupán a budapesti és Kolozsvári egyetem között folyó állandó tekintélyi vetélke-

désnek. Ifju rugalmasságát és lendületét Dózsa késői öreg napjaira is megőrizte. A főhatalomváltozás utáni ernyedttétlenségben az ő cselekvőkészsége teremtett új lehetőségeket a Társaság munkája számára, az akkoriban feltűnedező ifju erdélyi írók bekapcsolásával. Már-már úgy látszott, hogy az Irodalmi Társaság csakugyan méltó lesz Petelei elgondolásához, mikor belső dilettáns erőfeszítések, oldalukon lévén a számbeli túlsúly, újra és újra gáncsot vetettek az élő irodalom termékeny és termékenyítő lendületének.

Ugyanez a harcok „fiatal” irónemzedék Dózsa Endre visszavonulása után 1937-ben, kardcsapás nélkül foglalta el a várat és ott maga kényelmére rendezkedhetett be. Elnökévé Kemény János bárót, a Helikon házigazdáját választotta, alelnökei Reményik Sándor és Tavaszy Sándor lettek. Gyalui Farkas erről az új korszakról csendes gúnnyal ennyit jegyez föl: „Az utóbbi 20 év alatt az *EMIT 86 felolvasó ülést* tudott tartani, közben legalább ötévi kényszerű szünetelés alatt. Ezenkívül több, mint ötven irodalomtörténeti előadást tudott tartani Kolozsvárott és a vidéken. Évenként *átlag hat felolvasó ülést* tudott tartani ilyen körülmények között is. Az új vezetőség alatt a Társaság eddig *két év alatt, csak két felolvasó ülést* tudott rendezni. Bizonyára tehát az új, fiatal vezetőknek is akadályokkal kellett küzdeniök. Reméljük azonban a legjobbat, az akadályok nélkül való ifju, buzgó munkásságot.” Mi még hozzátehetjük, hogy erre a két eszetndőre esett a Társaság ötven éves jubileuma is, melynek egyetlen szürke emléke a Gyalui Farkas által összeállított 36 oldalas füzet. Ugy látszik, a fiatal irónemzedék „beérkezettnek” érzi magát s nem látja ma már értelmét és szükségét a buzgólkodásnak Petelei István szellemében. Petelei ugyan beszélt valamit közönségnevelésről is. Ezt talán majd ellátják helyette a vidéki, sokkal kisebb multu és tekintélyű, de hivatásuk magaslatán álló irodalmi társaságok.

(Szentimrei Jenő)

ERDÉLYI FESTŐK. A festészet iránt érdeklődő kolozsvári közönségnek nagyon ritkán volt alkalma, hogy egyetlen hónap alatt két kiállításon is résztvehessen. Ha nem is egészen véletlen, mindenesetre meggondolkoztató, hogy napjaink tömörülési kényszere a harminchárom erdélyi festőt és szobrászt miért osztotta két kiállításra, hisz a megoszlást nemzedéki indokok csak igen körülményesen igazolhatják s iskola-különbségről is aligha beszélhetünk, mert mindkét kollektív kiállításon a legkülönbözőbb irányzatokkal találkozunk. Kétségtelen, hogy művészi felfogástól idegen, társadalmi vonatkozású disszimulációval állunk szemben, amire a Barabás Miklós-Céh fiatal kiállítóinak, mint kezdeményezőknek csak akkor lett volna joguk, ha együttesük művészi homogenitásának érdekében teszik. Ez azonban a művészi felfogás azonossága hiányá-

ban csak más, társadalmi természetű azonosság következtében történhetett meg s a fiatal kiállítók, akiknek nagyrésze ez alkalommal állított ki először, bizonyára nem gondolta végig az eshetőségeket, melyek bizony nagyon messzire vezetnek a színek és formák világától.

A Barabás Miklós-Céh fiatal kiállítóinak képein tárgyválasztás és megoldás tekintetében is erősen érezteti hatását az iskola. Merészebb formát és lendületet, mely a megtanulttól, a készenkapottól az egyéni látás és teremtés felé való elrugaszzkodásra mutatna, alig találunk. Ezek közül elsősorban Mak-kai Piroska falusi életet ábrázoló fametszeteit, Andrassy Zoltánnak a közvetítésnél megbicsakló problémakeresését és Kós András, tulstilizáltságuk következtében inkább dekoratívértékű népdal-illusztrációit kell kiemelnünk. A fiatal Szolnaitanítvány Balázs Péter két kiállított

képén a régebbi Szolnay hatása érzik s talán csak önarcképének kemény kifejezése jelzi önmaga megtalálását. Brósz Irma pasztelképei derűs, de sokszor nem eléggé gazdaságos szinhatásukkal tűnnek ki. Erdei Erzsébet négy arcképének egyszerű és merész plasztikája is az iskola hatása alól való felszabadulást jelzi. Piskolthy Gábor Savóvivő leánykái, a háttérből kissé kieső alakjaikkal és Tollas Julia Sirásójának mozdulata is komoly feladatokra alkalmas művészeket idéznek. A szobrászok közül Kósa Huba Ferencet kell elsősorban említenünk, akinek finom, szuggesztív márványfeje egyike a kiállítás legértékesebb darabjainak. Kós András faszobrai nem érik el grafikájának színvonalát. A Fehér ember plasztikájában pedig kétségtelenül erejét meghaladó feladatra vállalkozott.

A Magyar Kaszinó tizenhét kiállításának nagyrészt (Szopos, Gáll F. Peille, Dóczyiné Berde Amál) ismeri az erdélyi közönség, sőt a kiállított képek és szobrok egyrészt is látta már. A termék világitása azonban a kiállított képek sok kvalitását lerontja. Az itt kiállító fiatalok közül a Barabás Miklós-Céh kiállításáról kimaradt Zsombory Erzsébet és Takács Zoltán élénk nagybányai színeit kell megemlítenünk. A nagybányai színek egyébként csaknem teljesen hiányoztak a fiatalok kiállításáról.

A képzőművészetnek az érettség ellenére is elemibb és nyugtalanabb megnyilatkozásaival találja szemben magát a szemlélő a Helytartóság kiállítótermében megnyílt Szolnay-Szervátiusz kiállításon, ahol a két jól ismert művész legújabb munkáit mutatja be a kolozsvári közönségnek. Ha a Barabás Miklós-Céh kiállítói tulnyomórészt a szorosán vett szín és tágabb értelemben vett témakeresés csaknem teljes hiányát hánytorgattuk, akkor Szolnay és Szervátiusz újabb munkáival kapcsolatban az új problémák és új megoldások keresésének szüntelen és ideges vágyát kell kiemelnünk. A meg-nem-áporodást, a soha meg nem állapodást s a művészet mesterséggé való degradálódásának teljes hiányát.

Az új Szolnay-képek lágy színeikkel és raffinált, de sallangmentes édeségükkel kapják meg a szemlé-

lőt. Virágcsendéletei vesztettek darabosságukból s az egyszerű téma szinte keresett azonossága folytán kizárólag színproblémákká lényegültek. A tájképeknél általában kevés színnel dolgozó Szolnay itt mutatja be színskáláját. Tájai is egészen finomak és légiesek. Segesvár szigorú germán tornyait meseszűrűekké varázsolják lágy színei, virágos tavaszi fának a felhők fehérjével összefonódó lombjai pedig a táj és levegő könnyű és teljes harmóniáját sugározzák. Kiállított portréi közül két önarcképét ismeri már az erdélyi közönség. Az ujabbak közül a piroskötös lányka merész póza és különös szinkombinációja ragad meg.

Szervátiusz szobrai művészetének letisztulását jelzik. Székelyföldi fejének mély realizmusa egy nép lelkét lehel, a csiki népeletet ábrázoló reliefje pedig mesteri szintézise e nép életének. Főanyagát a fát egészen merész szobrászi feladatokra is bravurosan használja (Emré há, Kaszás). Az Olt és Maros című agyagvázlatának két finom nőalakja, amint a háttér gótikus fenyőjéből kiemelkednek, szuggesztív szimbolikájukkal kapják meg a szemlélőt s mutatják Szervátiusz művészetének kompozícióra való érettségét. (Kovács Katona Jenő)

A MAI FIATAL UJSÁGÍRÓ bizony sokat kinlódik. A sajtó helyzete súlyos, az előfizetők és hirdetőik érdeke szentség, a lap terjedelme korlátolt, a munkatársak száma csekély, holott az ellátandó rovatok száma sok, közben ide-oda szaladgálni is kell „anyagért” s a városközi telefont venni meg a rádiót, mert a kiadó sokat kíván, a szerkesztő pedig türelmetlen. „Elkészült már az a vacak?” — ez az állandó szólama. S a „vacak” szakadatlanul készül, a mesterségbeli igényesség meg kopik, még akkor is, ha a fiatal ujságíró pl. valaha költőnek készült. Mert valaha ezért ment erre a pályára. De azután ebből nem lett semmi. Kitért még a prózára, kísérletezett regénnyel, álmodott a szinpadról, de mindez már a múlt. A költő bedugult, elhallgatott. Most már csak ott ül évek óta a kopott

írásztal előtt egy maszatos, ragacsos, sivár szobában, mely a világon semmi másra nem hasonlít csak egy vidéki redakcióra. Ott ül, kiégetten, fanyarul, szinte mindent tud már a világról, bár jóformán sehol se tanult, senkise tanította, valójában olvasni is csak néha olvas, legfeljebb az események oktatták. A kisváros, az ország, a világ eseményei. Csak a rendőrség és egyéb sajtóirodák szelős, értelmükben azonban mégis tüntetően tömör közleményeiből vett évek óta naponta leckét. S mert erre a leckére — ez a mestersége anyaga — oda kellett figyelni, úgy hiszi, már mindent tud és ért: ujságíró, — s ez valami különös vidéki argó szerint valami olyasmit is jelent, hogy: „ő azután csak tudja!“ S e szerint a hite szerint áll is a világban. Semmi sem új és semmi sem fontos előtte. Valami igaza van is, legalább abban a körzetben, ahol él. Ott tényleg a fülébe gyónt és a szeme elé vetkezett mindenki: a kiadó, aki nyomoruságos részletekben fizet, a szerkesztő, aki nem tud írni, a kolléga, akit homályos ügyek tartanak, a bukott nagykereskedő, akit a kávéház csattogó nagy kőjátoszmáiból ismert, a sikkasztó közéleti férfi, akit alázattal interjúvolt meg feltűndöklésekor... Meggyónt minden látható és életet betöltő összefüggés, viszonylat és helyzet, pártok és programok, erő, hatalom, sziv, illúziók. Évről-évre minden neki gyónik ha egészen odahajol az eseményekhez s csak rajta mulik: látja-e mindebben a minden középkori moralitásnál nagyobb, nem egyházi, de történelmi, emberi, társadalmi moralitást...

Kevesen látják. Ujabbban az írás igénye mellett az eseményekkel szembeni őszinteség páthosza is kopik. Talán az ismétlődés, talán a kedély ironiája elsorvasztja, miért is a lelkiismeret is mind észrevehetőlenebb s ezzel együtt a tárgyilagosság ama minimuma, mely a megbízhatóság muzsája. Az ilyesmi egyre ritkább s az igazi írásmunkához szükséges ünnepi feszültséget is rég felváltotta a hivatás áldatlan körül-

ményei közt szorongó feszültség automatizmusa, mely száraz gözeivel kiszikkaszt minden valódi nedvet és nemes elborulást. Hiába járja az eseményből kor mezeit a szakadatlan változás, az ujságírók átlaga előtt patronokba bagatellizálódnak a dolgok: az őszinteség ihlete alig pár toll mögé huzódott. A többség már rég nem azt írja, amit gondol: a világ hamis kosztümökbe öltözik kezükben. A fiatal ujságíró, aki költőnek készült, mialatt végérvényesen elfoglalta helyét a vidéki redakció összefarigcsált asztalánál, mindinkább beletörődik egy lelki kétnyelvűségbe. Jó rég már az ujságíról formanyelve sem eredeti. Mestersége egykor áradóan bő formaköre pár széttagosított műfajra szűkült. A hirlapi írásformák kulturájának színvonalja is egyre esik s nemcsak a tiszta magyar mondat kultusza hanyatlik, de a hirlapi cikk-formák is romlanak s velük foszlik a tudás, a judicium és az izlés tisztelete és igénye. Mindezeknek mindenütt visszajár még az emléke. Mindezek nyoma még mindenütt felfedezhető. De ez már az egyre süllyedő fényvilágítása. Körülötte csak az árnyékok növekednek. Szemünk előtt változik el az ujság is. Védlés, avagy ujjaalakulás ez? Félt, hogy az — elmulás.

Minden bizonnyal a korra hártják a felelősséget. A kor tényleg hibás. Am minden kort az emberei elevenítenek meg, ők lehelnek bele lelket. S a kor arcán a fiatal ujságíró is dolgozik. (G. G.)

E. O. LAWRENCE. A Nobel-bizottság az idén is kísérelte, Ernest O. Lawrence, berkeleyi (Kalifornia) egyetemi tanárnak ítélte oda a fizikai díjat. A stockholmi Akadémia döntése nem érte egészen váratlanul Lawrence-t, mert tudományos működése elismeréseképp már 1937-ben két kitüntetést is kapott amerikai tudományos társaságoktól.

Lawrence tudományos működése igen változatos. A legjelentősebb eredményeket azonban az atomkutatás terén, a ciklotron tökéletesi-

tése körül érte el.

A modern fizikai kutatásoknak kétségtelenül legjelentősebb területe az atóm szerkezete, melynek teljes megismerése érdekében, különösen az utóbbi két évtized alatt, szakadatlanul dolgoztak elméleti és kísérleti téren egyaránt. Rutherford 1919-ben végzett kísérletei nyitották meg az atómkutatás új utjait. Rutherford kimutatta, hogy a nitrogén atóm magja, ha azt alfa sugarakkal „bombázzuk“, oxigén atómmaggá alakul s egyidejűleg egy hidrogén atómmagot bocsájt ki. Idővel azonban megállapítást nyert, hogy Rutherford módszere nem eléggé hatásos, mert a körülbelül egy milliónyi alfa sugárból, mely a gáz belsejébe hatol, alig 10-20 éri útjában az atómmagot. Másrészt nem irányíthatók s ami még nehezebb, nem áll rendelkezésre a besugárzás-hoz szükséges rádiummennyiség. A különböző kísérleti eszközök közül, melyek ezt a nehézséget igyekeztek kiküszöbölni, legalkalmasabbnak Lawrence, Livingstone-nal együtt 1932-ben felfedezett ciklotronja bizonyult. Ez a készülék Larmoor elveit ülteti gyakorlatba, melynek értelmében egy mágneses térben található elektromos töltés szögsebessége független vonalsebességétől. A készülék ára azonban rendkívül nagy, mert előállításához nem kevesebb, mint 65 tonna vasra és 9 tonna rézre van szükség. Elektromágnesének fogyasztása 39, áramszagatójájé pedig 70 Kw. A készülék tudományos értékére jellemző, hogy ennek ellenére minden nagyobb amerikai és európai fizikai intézet beszerezte. Igen jelentős szerep jut a ciklotronnak a biológiában és orvostudományban is. Itteni szerepét felbecsülhetjük, ha egy Röntgen-apparátussal hasonlítjuk össze. Ez utóbbi készülékben egy elektron kéve X-sugarakat állít elő, míg hogyha a ciklotron által kibocsájtott ionokkal bombázzunk némely könnyű elemet, neutron kévüket kaphatunk. Ezeknek a neutron kévéknek tulajdonságai a Röntgen-sugarakétól teljesen elütnek. Ez utóbbiak

átadják energiájukat azon anyagok elektronjainak, melyeken áthaladnak, az elektronok ezzel szemben útjukban egy viszonylag gyenge ionizálást hoznak létre. Ez a tulajdonság azért jelentős a neutronok alkalmazásánál, mert élőtesten áthaladva csak a hidrogén atomokkal való találkozásuk következtében veszítik el erejüket, másodrendű protonokat hozva létre. Lawrence és munkatársainak növényeken és kísérleti állatokon végzett kísérletei bebizonyították, hogy a neutronoknak biológiai hatása sokkal jelentősebb, mint az X-sugaraké. Ugyancsak bebizonyították ezek a kísérletek azt is, hogy e sugarak kiválasztó hatása nagyobb a Röntgen-sugarakénál, azaz hatékonyabban ölik el a szervezet beteg sejtjeit, mint az egészségeseket.

A ciklotron szerepe nagy a rádióaktív elemek létrehozásánál is. Ugyanis csaknem minden elemet rádióaktívá tehetünk. Az így kapott új elem kémiai tulajdonságai az eredeti elemével azonosak. Ha egy elemet rádióaktív változatával összekeverünk ez utóbbi követi azt bármilyen kémiai folyamatban.

Ma még nem láthatjuk tisztán az elemek ily módon rádióaktívá tett változatainak gyógyászati jelentőségét, az azonban már bizonyos, hogy a ciklotron alkalmazásával jobb eredményeket lehet elérni a Röntgen-sugarakénál. A jövő még sok meglepetést tartogathat számunkra az orvostudományban és biológiában a ciklotron alkalmazásával kapcsolatosan. Ami széleskörű alkalmazását illeti az orvostudományban, meg kell állapítanunk, hogy a készülék nagy árára való tekintettel, bizonyára inkább a gazdagok gyógyító eszköze lesz, akik egy ilyen kezelés költségeit meg tudják fizetni. Egyelőre megállapíthatjuk azonban, hogy a ciklotron feltalálásával és különböző kutatási területeken való felhasználásával Lawrence a modern tudomány egyik leghatásosabb kutató-eszközét ajándékozta az emberiségnek. (M. V.)

J AVAHARLAL NEHRU. Az indiai gandhista mozgalom új fordulata bizonyos csodálkozást váltott ki. Ismeretes, hogy az angol-német háború kitörésekor Gandhi, miután táviratot intézett Hitlerhez, amelyben védelmébe vette a lengyel népet, eléggé kifejezetten Anglia mellé állott. Az angol kormány nagy reményeket fűzött a váratlan lojalitáshoz, amit a hindu nép függetlenségének legnagyobb harcosa részéről kapott. Gandhi eljárása annál is jelentősebbnek látszott, mert az angol háborús kormányban Halifax lord is részt vett, aki, mint indiai alkirály, kiméretlen harcot folytatott Gandhi ellen. A kongresszus azonban valamivel tartózkodóbb volt, mint szellemi vezére, a Mahatma. Mindezekelőtt kérte az angol kormánytól, hogy határozza meg háborús céljait, valamint határozott nyilatkozatot India nemzeti függetlenségére vonatkozóan. A háborús célokat idővel megállapították, késett azonban a hindu nép jövőjét illető nyilatkozat. Ez a tény Gandhi részéről is bizonyos kételkedést váltott ki. Kiderült azonban, hogy nem annyira Gandhi, a hindu függetlenség tisztos harcosa, mint inkább helyettese, Javaharlal Nehru volt az, aki a most követett tartózkodást javasolta. Ő volt az, aki az elmúlt hetekben nyilatkozatot adott ki és leszögezte, hogy a hindu nép semleges marad a jelenlegi európai háborúban, mely véleménye szerint nem különbözik a többi multbeli imperialista háborúktól. A nyilatkozat feltűnést keltett és Nehru személye az európai érdeklődés középpontjába került.

Javaharlal Nehru egy gazdag indiai ügyvéd fia, aki a maharadzsaik különböző ügyekben és perekben való képviselőletéből mesés vagyont tett szert. Javaharlal Angliában, a Harrow-i és Oxford-i iskolákon tanult, mint más angol főúri újak és diplomáciai pályára készült. Háború után csatlakozik Gandhi mozgalmához. Ráveszi apját és egész családját, hogy vessék el az élet minden örömét és Mahatma erkölcsi-vallási felfogásának értelmében kizáró-

lag a hindu nép nemzeti felszabadulásáért harcoljanak. 1935-ben apját a kongresszus elnökévé választják. Ezt a tisztelet néhány év után fiának engedi át, aki ily módon Gandhi mozgalmának egyik vezető személyévé lesz. Befolyása évről-évre nő és Gandhi elveinek legfőbb végrehajtójává válik. Minden vallásossága ellenére rokonszenvez a szocialista eszmékkel. Sőt kapcsolatokat tart fenn a Kominternnel is, anélkül azonban, hogy annak gondolkodási és cselekvési elveit elfogadná. Egyébként ő is a passzív rezisztencia híve, amelyben a támadásnál és erőszaknál magasabb erkölcsiséget lát, erkölcsiséget, mely egyedül alkalmas a hindu nép erejének és szolidaritásának fenntartására. Ennek ellenére azonban a tiszta politika terén kifejezetten realista érzékről tesz tanúságot, mint Gandhi. Így az a véleménye, hogy India számára magától értetődő, hogy felszabadulása pillanatában hadsereget kell szerveznie, melynek kötelessége védeni a megszerzett szabadságot végső esetben fegyverrel is.

Javaharlal felfogása általában demokratikus és úgy véli, hogy India harca nem irányul az angol nép ellen, mely iránt rokonszenvet érez, hanem egyes imperialista érdekek ellen és a népek általános felszabadulásáért. Politikai nézeteiben a gandhista vallási-erkölcsi felfogás harmónikusan egyesül egy mérsekelt, haladó és demokratikus értelmű szocializmussal. (B.)

A PETRÓLEUM AZ ÚJ HÁBORÚBAN. Az új háború hatalmas hadigépezetét a petróleum fűti és mozgatja. Petróleum, illetve petróleum-termékek (benzin, Diesel olaj, gépkenő olajok, stb.) nélkül mozdulatlanságra kényszerülnének a hadihajók, tengeralattjárók, repülőgépek, tankok, gépesített tüzéség, a csapat, hadianyag, élelem és sebesült szállító teherautók, stb., de leállna a munka mindazokban a frontmögötti üzemekben is, amelyek feladata a szárazföldi, tengeri és légi haderők megfelelő hadfelszere-

léssel, motorokkal, lőszerrel, stb. való ellátása és utánpótlása.

Azok az államok, amelyek bármilyen oknál fogva hiányt szenvednek petróleumban, illetve nem juthatnak hozzá petróleum-termékekhez olyan mértékben, mint ahogyan azt hadiüzemeik, szárazföldi, tengeri és légi haderejük megkívánja: kénytelenek számos vonatkozásban csökkenteni hadigépezetük menetét és emiatt, előbb-utóbb, alig behozható hátrányos helyzetbe kerülnek olyan ellenfeleikkel szemben, amelyek petróleum-termék ellátása teljes mértékű.

Különböző szakértők (Laberthe, Friedensburg és mások) számításainak alapul vételével megállapítható, hogy Anglia, Franciaország és Németország háborús évi petróleumszükséglete megközelíti a 60 millió tonnát! (Ez a mennyiség kb. Románia nyolc évi termelésével egyenlő!)

A nagyhatalmak egy-egy háborús évi petróleum-termék szükségletének, valamint petróleum-termelésének, illetve petróleummal való ellátási lehetőségének ismeretében megközelítő képet kaphatunk a tényleges erőviszonyok felől is.

A háborús évi szükségletek a következők: Anglia 30, Északamerikai Egyesült Államok 70, Szovjetunió 25, Németország 20, Franciaország 15, Olaszország 12, Japán 15 millió tonna. (Valamennyi megközelítő pontossággal.)

Fenti szükségletekkel szemben a következő mennyiségek állanak a nagyhatalmak közvetlen rendelkezésére, az anyaország vagy a gyarmatok termeléseként: Angol gyarmatok 10, Északamerikai Egyesült Államok 170, Szovjetunió 30, Németország (a kb. 3 millió tonnányi mesterséges benzinnel és Diesel olajjal együtt) 4, Japán több, mint 1 millió tonna. Franciaország és gyarmatai kb. 500, Olaszország kb. 100 ezer tonna.

Ezek szerint az Északamerikai Egyesült Államok kb. 100, a Szovjetunió pedig mintegy 5 millió tonna fölösleggel rendelkeznek mindaddig, míg ipari és hadigépezetük fokozott tempója nem csökkentette ezt a fölös-

leget. A többi nagyhatalmak valamennyien jelentős mértékben, vagy teljesen behozatalra szorulnak. Így pl. Anglia kb. 20, Franciaország 15, Japán 14, Olaszország 12, Németország pedig több, mint 15 millió tonna behozatalra szorul, hogy ipari, szárazföldi, tengeri és légi hadigépezetét megfelelő módon elláthassa és felhasználhassa.

A legnagyobb részt tengerentúlról eszközölt petróleumbehozatal tekintetében valamennyi erre szoruló nagyhatalom közül Anglia (és a vele szoros gazdasági és katonai kapcsolatban lévő Franciaország) van a legkedvezőbb helyzetben, mivel nemcsak petróleumszállító flottája a legnagyobb a világon, hanem mert az évi 28 millió tonnát termelő Venezuela, a 9 millió tonnát termelő Irán (Perzsia), a 3 millió tonnát termelő Kolumbia, a 3 millió tonnát termelő Peru és a 2 millió tonnát termelő Argentína petróleum-vállalatainak jelentős része angol tőkeérdekeltség és mivel Amerikában elhelyezett hatalmas aranytartálékjai révén, Anglia jut hozzá az USA petróleum fölöslegének jó részéhez is. Ugyanakkor Németországot a nyugati szövetségesek javára megváltoztatott amerikai hadianyagszállítási törvény, valamint az angol hadiflotta egyre teljesebbé váló blokádja ugyiszólván százszázalékosan megfosztotta minden tengerentúli nyersanyag behozatal lehetőségétől. (Keleti Sándor)

HÁBORÚ ÉS SZOCIÁLPOLITIKA.

A háború, úgy a hadviselő, mint a semleges államokban nemhogy csökkentette a szociálpolitikai kérdések jelentőségét, de nagy mértékben növelte. A háború mély változásokat hozott az összes államok gazdasági és társadalmi életében s ez szükségszerűen kihat a szociális intézményekre is. Ebben a vonatkozásban elég felhoznunk, hogy a nyolc órás munkanap általános bevezetése, a munkásbiztosítás elterjedése, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal felállítását mind a világháború okozta erjedés következményei. Amíg a

világháboruban a hadviselő felek rögtönözték a háború kívánta szociális intézkedéseket, a jelenlegi háború ebben a tekintetben is felkészülve találta a hadviselő országokat. Még békeidőben gondoskodtak a gazdasági mozgósítás mellett a szociális intézményeknek és törvényeknek a háborúhoz való alkalmazásáról. De még így is a háború a problémák egész sorát veti fel s azok megoldása igen komoly teher. Milliós és milliós termelőt vontak ki a mezőgazdaságból és iparból, ipari centrumokat üritettek ki, határokat zártak le, számtalan előre nem látott vámintézkedést foganatosítottak, vállalatokat költöztettek az ország egyik végéből a másikba, sőt még külföldre is. A háború a mezőgazdasági termelés és a bevetett területek csökkenését eredményezi, kedvez egyes iparágaknak s teljesen megbénít másokat. Súlyos zavarokat szül a háborús országok külkereskedelmében, válságba juttatja a szociális intézményeket, stb. Mindezek a káros elváltozások azután komoly társadalmi tüneteket idéznek fel, amelyek orvoslását a háborús szociálpolitika kíséri meg.

A háborús gazdálkodás egyik legégetőbb problémája a munkanélküliség. Első pillanatra paradoxként hat a munkanélküliség lehetősége háború idején, amikor száz és százezer hely üresedik meg a hadbavonultak miatt. Am a munkanélküliség nemcsak mennyiségi, de elsősorban minőségi kérdés s a háború éppen ezt a jellegét fokozza. Míg egyes iparágak teljesen leállnak, addig a hadiiparban nagy hiány mutatkozik szakképzett munkásokban. A menekültek, repatriáltak serege is növeli a munkanélküliek sorait. A minőségi munkanélküliség nagy mértékben lépett fel a világháborúban s Japánban is a Kína elleni háború folyamán. A háborús munkanélküliség csökkentése szoros összeműködést követel az arcvonaltól és a mögöttes országrész között, valamint a munkaezők megfelelő elosztását s a munkanélküliek szakszerű átképzését.

Kihat a háború a munkaidőre is. A megnövekedett szükségletek csak a munkaidő felemelésével elégíthetők ki. Az előrelátó országok már békeidőben intézkedtek a munkaidőt szabályozó kollektív szerződések, törvények háború alatti felfüggesztését illetően. Ez történt a világháborúban is, amikor az összes hadviselő országokban a maximumig fokozták a munkaidőt. Végül azonban ez a termelés csökkenéséhez vezetett, mert a kimerült munkások nem tudták megtartani normális termelési kvótájukat. S bár ezt a kérdést ma Angliában és Franciaországban meg lehetős óvatossággal kezelik, mégis a munkaidő a hadviselő országokban már is jelentősen emelkedett.

A női és gyermek-munkaező nagy arányú bevonása a termelésbe szintén a háborús gazdaság egyik fontos tünete. Ma a női munkaező alkalmazása igen széles alapon történik s így az ezzel kapcsolatos problémák egész lénciatát veti fel.

Ezek a problémák elsősorban technikai természetűek. Meg kell találni a női munkaező megfelelő alkalmazási módját olyképpen, hogy a termelés ne csökkenjen, viszont a gyengébb munkaező is lehetőleg kimerve legyen. A női munkaező nagyfokú alkalmazása azonban szociális probléma is. A nő teljesen kiszakad a család köréből: — s ez nagyszámú bölcsődék, gyermekkertek és éttermek felállítását igényelni. De felvetődik ezzel kapcsolatban az egészségügyi intézkedések egész sora, a női munkások fokozottabb technikai kiképzésének, átrétegesítésének kérdése is.

A munkabér szabályozása a harmadik égető és megoldásra váró problémája a háborúnak. A termelés csökkenése egyes iparágakban, főleg a tömegszükségleti cikkek terén, drágaságot eredményez. Az ehhez járuló behozatali nehézségek miatt úgy a háborús, mint a semleges országokban a reálbér napról-napra esik. Természetesen a kormányok ma már nem igen nyulnak az infláció eszközéhez s az élelmiszerárak hatásági ellenőrzésével igyekeznek a

drágaság növekedését fékezni.

A világháború gazdasági történetéből, amely a Carnegie Alapítvány kiadásában jelent meg, számos idevonatkozó tanulságot meríthetünk. (Szerelemly László)

METEOROLÓGIA ÉS HÁBORU. A „Revue des Questions de Défense Nationale“ oldalain „Meteorológia és háború“ címen írt cikkében Rouch sorhajókapitány az időjárásjelentések fontosságát emeli ki a hadvezetésben. „A modern harcászatban — írja — a légköri viszonyok ismerete elsörendűen fontos. Az aviatika szerepe mindinkább nő a háboruban, ténykedése azonban semmivé csökkenhet, ha a légköri adottságok kedvezőtlenek. A tűzéség csak vaktában lövöldözhet, ha nem látja a célpontot s ha nincsenek meteorológiai megfigyelői s nem számolhat az elemek járásával. Száraz, vagy az esőtől elmosott utak az ütközetek körülményeit teljesen megmásíthatják aszerint, hogy elősegítik-e, vagy feltartóztatják a csapat- és fegyverszállítást, a nehéztűzéség előnyomulását. A mérgezgázak használatának sikere is attól függ, hogy helyes volt-e az időjárásjelentés, vagy hamis... Korántsem közömbös körülmény, hogy a gyalogsági roham esőben, hóban, vagy száraz időben történik. Tengeren a légköri viszonyoknak még nagyobb a fontosságuk: a köd, a vihar nemcsak megváltoztathatja valamely tengeri ütközet kimenetelét, hanem gyakran meg is akadályozhatja magát az ütközetet. Julien de la Gravière admirális mondja Nelsonról, hogy barométerével nyerte meg csatáit. Ellenségeit egyszerűen az időjárás viszonyosságaira bízta. Ma ugyanugy, mint a vitorláshajózás korában elengedhetetlen a légköri áramlatok ismerete.“

Az időjárás elsősorban érdekli a hadvezetőséget, miután a támadások időpontjának meghatározásához ezt számításba kell vennie. Ahhoz azonban, hogy a modern hadá-

szat céljaira felhasználhassa, az időjárás körülményeket néhány nappal előre kellene jelenteni. A támadás megkezdésének napját és óráját a hadsereg már napokkal előbb tudja és ezért a parancs kiadása után a hadvezetőségnek nemigen áll módjában azt megváltoztatni: miért is ebből a szempontból a „véletlen“, a szép, vagy rossz idő dönti el az eshetőségeket.

A meteorológia tudománya ma még alig képes néhány napra előre megállapítani az időjárást. Óráról-órára teszi jelentéseit: huszonnégy órára előre rendes, harminchat órára előre rendkívül kedvező körülmények között.

A legujabbkori háborúkban — mint ismeretes — hatalmas méretűek a támadások. Ezenkívül, — mint 1914-1918-ban is — annyira elszigeteltek egymástól, hogy képtelenség órájuk idejét néhány nappal előbb meghatározni s ezért a támadási parancsot csak röviddel az ütközet előtt adják ki. Az ütközetek közül különösen a tengeri hadműveleteknél fontos a nagy változékonyság, miután a haditengerészet ereje éppen abban áll, hogy állandóan készen áll a támadásra. A huszonnégy órára előre szóló időjárásjelentések ezen a téren tehát rendkívül hasznosak. Különbösen is a hadműveletek nagyrésze alig tart huszonnégy óráig. Egy-két óras pergőtűz esetében elég annyit tudni, hogy az idő ezalatt az egy-két óra alatt kedvező marad-e, vagy sem. Egy négy-öt órára szóló küldetéssel megbízott bombázó légitrajtnak teljesen elegendő, ha indulása előtt tájékoztatják az időjárásról.

Rouch sorhajókapitány több érdekes példát sorol fel arról, hogy a meteorológiai jelentések mennyiben befolyásolták az 1914-1918-as háború egyes akcióit. Az első sommei csata alkalmával pl. az ellentámadások idejét az időjárásjelentések alapján többször megváltoztatták. — Az ostendei part blokálását a meteorológiai jelentések nyomán rendelték el az utolsó pillanatban. — A London elleni német Zeppelin-

támadások azért buktak meg, mert a németek nem rendelkeztek megfelelően pontos időjárásjelentésekkel.

A széljárás rendkívül fontos a lövés irányának kiszámításánál: a szél eltéríti a lövedéket, a sebessége pedig csökken, ha a légáramlás növekszik.

Fontos az is, hogy a pilóták ismerjék a szél tengerszín fölötti magasságát. A repülőtámadások nagy része azért nem sikerült a mult háboruban, mert a repülők nem tudták kiválasztani a kedvező magassági légréteget, ahol a szél segítségükre lehetett volna. Hasonlóképp latba esik a tengerszín fölötti légréteg hőmérsékletének ismerete a vízirepülők számára. Amint tudjuk, a troposzféra és a sztratoszféra legalacsonyabb rétegeiben a hőmérséklet a magassággal csökken. A csökkenés azonban nem szabályos. Az 1917 október 19.-i Zeppelin-támadás elsősorban az alacsony hőmérséklet miatt hiúsult meg.

Rouch kapitány elmondja, hogy a sommel harcok folyamán egyik hajnalon, a gyönyörű szép időjárás ellenére nyugtalanság fogta el. Némi megfigyelés után az a vélemény alakult ki, hogy Bretagne felől rossz idő közeledik. S tényleg reggel kilenc órakor már bizonyos volt, hogy vihar fenyegeti a francia partokat. A Pointe-Saint-Mathieu-i szemafór megfigyelőjének telefonjelentése alapján megtudta, hogy ott már rossz az idő. Azonnal jelentette ezt Weygand vezérkari ezredesnek, majd Foch marsallnak, aki a támadást le is fujta. A délfelé meginduló eső még másnap is esett. Az északnyugati francia hadszíntér sártengerré változott pár óra alatt...

Amint látható: a meteorológia alkalmazásának lehetőségei a háboruban számosak és változatosak. A hathatós támogatáshoz természetesen a katonai meteorológiai szolgálat szervezetének kiépítése szükséges, ami persze korántsem egyszerű. Míután a meteorológiai jelenségek legnagyobb része helyi érvényű, ezért a helyi megfigyelők

hálózatának, illetve kerületi vezetőinek szoros együttműködést kell létesíteniük a legfőbb meteorológiai és katonai szervvel, illetve parancsnoksággal. A meteorológus sohasem lehet a parancsnokság szemében ismeretlen próféta, hanem közvetlen dolgozótárs, aki tudományos adalékaival, megfigyeléseivel bizonyít. Jósolataiban tévedhet, de az esetek legnagyobb részében ismeri ezek értékét s majdnem mindig meg tudja mondani, hogy teljesen bizonyos-e, vagy sem „jóslata” helyességében. Hogy a meteorológusnak szoros kontaktusban kell állnia a hadsereggel, hogy hajóznia kell, ha a tengerészetnek akar szolgálatot tenni s személyesen kell résztvennie a repülőrajokban és követnie kell a tüzéséget a tűzvonalba, — az magától értetődik. (Márk Viktor)

A „HADÜGY”, ILLETVE A „HADSEREG” SZOCIOLÓGIAI VONATKOZASAI. A háború eszközei a hadsereg és a fegyver. Az első formáját és összetételét illető változások szociálpolitikai és gazdasági természetűek, a második fejlődését a technika és a gazdaság határozza meg. A technika természetesen mélyreható befolyást gyakorol a hadseregre (illetve a flottára), valamint a hadvezetésre. Mind a kettő (hadsereg és fegyver) szoros összefüggésben áll az egyetemes kultúrával s az emberiség erkölcsi és lelki fejlődésével, egyes esetekben pedig a különböző népekkel. Társadalom, művelődés, hadügy és hadvezetés állandó kölcsönhatásban állnak egymással.

Szociológiai szempontból a hadügy fejlődésében négy szakasz különböztethető meg. Az első a **harcos népek**, a második a **lovagi hadseregek** (katona-rendek), a harmadik a **zsoldosok**, a negyedik pedig az **általános hadkötelezettség szakasza**. A harcoss népek korában, legyen kisebb vagy nagyobb a törzs, nem veszi ki részét a katonáskodásból valamennyi fegyverfogható férfi. Így pl. az északamerikai indiánok körében önkéntes katonai alakulatok

szerepelnek s hasonlókra bukkanunk Ausztráliában is. Ezen a fokon tehát a személyi alkalmasság elve érvényesül. A magasabb földművelő népeknél, ahol a felszerelés is jelentősebb, nem mindenki szerezheti be vagy állíthatja elő s azonkívül a munka kötelez, a katona feladata és becsülete csak a gazdagabbak osztályrésze (hoplites, equites), a többiek lassan, mint szolgák, vagy félszabadok kimaradnak úgy a hadseregből, mint a tanácsból. A gazdag nemes embert és földbirtokost viszont a szolgája elkiséri a háborúba, minek következtében ezek elszakítják a fegyver használatát. Kalandvágyó emberek csakhamar felajánlják ilyentermészetű szolgálataikat pénzért, vagy eltartásért s ezért nagyon korán kialakul a zsoldosok mindinkább növekvő jelentősége. Már a görögöknél szerepelnek, a rómaiaknál pedig, a császárság korában, egyenesen nagy szerepet játszottak. Európa és Japán feudális urai mind tartottak ilyen hadiszolgákat, akik lassan magasabb és szabadabb társadalmi osztályba emelkedtek (samúrai, lovagok). A középkori és ezután fejedelmek a nem egészen megbízható nemessegen kívül ilyen, hasonlóképp zsoldban álló vezérek alá rendelt zsoldos csapatokra támaszkodtak (condottieri, Landsknechte). Ezek a laza szervezetű kisebb-nagyobb csapatok távol álltak a néptől s ezért eltartó gazdájuk könnyen a nép ellen használhatta őket. A fejedelmeknek állandó és minden időben harckész katonaság szükségletét igen soká ez a forma elégítette ki.

A zsoldos csapatok fejlődése és jelentősége különböző körülményektől függ. Ilyenek: az államterület növelése, a belső hatalom megerősödése a nemesség leverése révén, az államkincstár növekvő gazdagsága, amely lehetővé tette a haditechnika és hadvezetés fejlődését. Mindezek a tényezők állandó és gyakori katonaságot követeltek. Ahol a városok a kézműipar és kereskedelem révén jólétre és önállóságra emelkedtek, ott a polgárság

(az olasz és a flandriai középkori városok), a céhek tagjai bizonyos értelmű néphadsereget alkottak, úgy, ahogy ez a paraszti Svájcban s később a hollandoknál a nemesség, illetve az idegen származású uralkodók elleni harcban kialakult. Ezekben a néphadseregekben (a későbbi általános hadkötelezettség előfutárában) ragadható meg az az erő, ami a fejedelemmel a nemesség erejét megtörte, jóllehet sokan ezt a puszkapor feltalálásának tulajdonítják, holott ez csak a 16. és 17. században érvényesült általánosan. Ki kell emelnünk azonban, hogy a fegyveres polgárok is igénybe vették a hivatásos zsoldos katonák szolgálatait.

A zsoldosok többnyire nyers, kalandos, hontalan emberek. A háborúkat ebben az időben még kevésbé rendszeresen s többnyire megszakított időközökben viselték. Néha a condottieri szándéka inkább az ütközet kikerülése volt, mint véres áldozat árán a győzelem kivívása. Ha a zsoldosokat kiváló vezér erős fegyvellemmel tartotta kezében s gazdag zsákmányra volt kilátás s még az a körülmény is fennforgott, hogy csak harc árán biztosíthatják életüket, úgy hihetetlen teljesítményekre voltak képesek. (A conquistadorok pl. Közép- és Dél-Amerikában.)

Az államok növekvő integrálódása, a lakosság létszámának és jólétének emelkedése s az ezzel együtt járó rendre és teljesítő képességre való törekvés mellett nem maradhatott el a katonai ügyek mélyreható változása sem. A fő ok azonban a nemzeti tudat kifejlődése. Az államfenntartó nép a katonai szolgálatot, a saját maga megvédése miatt, kötelességének érezte s a nemzeti állam elég erős volt e kötelezettség keresztülvitelére. E célból, több-kevesebb szabályszerűséggel válogatták a fiatal embereket (főleg parasztokat), vagy pedig önkénteseket toboroztak: az önkéntes hadseregek és flották mindenütt az utóbbi eszközhöz folyamodtak. A francia forradalom is eleinte önkéntes-hadseregre tá-

maszkodott s csak később szélesítette ki sorait a sorozás. Ez utóbbi emelkedett ezután elvvé minden kulturállamban, úgy, hogy csak a válogatás szigorában, a tartalékok jellegében s a besorozottak százalékában állapítható meg különbség. Napoleon szívesen vett hadseregébe idegeneket s a gyarmatos államok Európán kívüli háborúikban rendszeren színes csapatokat használtak fel, fehér tisztek vezetésével. Nagy a jelentősége szociális, gazdasági és katonai szempontból a szolgálati idő tartamának. A cári Oroszországban gyakran szinte az egész életen át tartott, a színesek szolgálati ideje a francia hadseregben kétszer, sőt négyszer olyan nagy, mint a fehéréké. Jelenleg a legrövidebb Svájcban, hosszantartó hadgyakorlati periódussal. Ennek a rendszernek gazdasági és egyéb előnyei nyilvánvalók.

A „néphadsereg“ kifejezés normális időkben ezek szerint tulás, miután a nemkatonáskodók száma mindig igen nagy. A „néphadsereg“ ténye csak egész különleges esetekben valóság (pl. az ukrainai kozákok, a történelemből ismert „granicárok“.)

Különbség teendő a reguláris és irreguláris csapatok között. A második spontán keletkezik, nem tartozik a reguláris hadseregbe s a saját szakállára harcol (guerilla). Erős oldala a szabadság s valami nagy cél iránti lelkesedés, a szükségyszerűség tudata, a bátorság s a lakosság segítsége. Hátrányai: a gyakorlatlanság, a fogyatékos felszerelés, a magasabb vezetés s az egység hiánya. A reguláris hadsereg támogatása és segítsége nélkül nem sokat érnek s csakhamar szetszóródnak.

Minden vonatkozásban nagy jelentőségű a tisztek, általában a katonai vezetők társadalmi eredete és állása: nem csekély mértékben u. i. ez határozza meg a hadsereg helyzetét a nép, illetve a nemzet egészében s viszonyát a politikai vezetéshez. Bajorországban pl. egész a XX. század elejéig a tisztek jórészt más

társadalmi osztályba tartoztak, mint Poroszországban, megfelelően azoknak az eltéréseknek, ahogy e két államban a nemességet és polgárságot kezelték. Angliában a flotta a főfegyvernem, miért is a flotta tisztikara, ellentétben a szárazföldi hadsereg tisztikarával, a legmagasabb társadalmi rétegekből kerül ki. Hollandiában a helyzet fordított.

Kezdetben a legügyesebb ember volt a katonai vezető, majd a legnagyobb rangú törzsfő s a fejedelem. A nemesség mindenütt a katonai vezetéssel párhuzamban alakult ki s csak a gazdasági és társadalmi fejlődés magasabb fokán jelentkezik a hivatásos katonatiszt típusa: a tengerészetnél jóval előbb, mint a hadseregnél. A tisztekkel szemben magasabb igényeket, úgy a tudást, mint a származást illetőleg a bonyolultabb fegyvernemek megjelenése s a katonai ismeretek fejlődése következtében támasztottak. A mai hadseregek nagysága miatt igen fontos a szerepe a hadbiztosági szerveknek, úgy, hogy az ide beosztottak értékelése is megnőtt.

Jóllehet a hadsereg, legénységét és tisztikarát illetőleg, a nép egy részét teszi, társadalomtudományi értelemben mégis külön csoport s élesebb elemzés esetén a nagy egyesületek körébe sorolandó. Három szempontból azonban — a modern hadseregek — lényegesen különböznek ezektől: 1. állományuk kettős, vagy hármas felosztása: legénység, altisztek, tisztek; 2. e három rész különböző társadalmi osztályokhoz való tartozása. s végül 3. ama mérték révén, ahogyan ezek a katonasághoz, másrészt pedig a néphez tartoznak, mert hiszen nagyon különböző a kiválogatásuk módja.

Minden hadseregben szigorúan keresztülvitt hierarchia uralkodik, ami az egész lényege, szerkezete abszolút mértékben megköveteli s nélküle nem érheti el célját. A hadseregre jellemző továbbá, hogy ez a hatalmas erőeszköz, mégis csak eszköz, nem pedig öncél; az államot, illetve a nemzetet szolgálja s ennek alárendelt, mint ahogy abból is vé-

tetett. A hadsereg önállósulása csak rövid időre s ekkor is csak részben lehetséges, különben a polgári munkához idomul. A „militarizmus“ a hadsereg önálló politikai hatalomra való törekvését jelenti, amikor a szerv az „egész“ funkcióját sajátítja ki.

A hadsereg számos, hozzátartozó, magasfokú differenciált részből

áll. Megjelenésében erős integrálódás és nagyfokú differenciálódás játszanak össze. A fegyelem, azoknak a súlyos követelményeknek megfelelően, melyek elé komoly körülmények közt a hadsereg kerül, sokkal szigorúbb, mint bármely más társadalmi csoportban, kivéve egyes szerzetesrendeket. (S. R. Steinmetz)

V I L Á G S Z E M L E

Olaszország szerepe

tisztázódott valamennyire Ciano gróf beszéde következtében, amelyet sokan a mult hó legfontosabb eseményének tartanak. A tisztázódás természetesen viszonylagos. Továbbra is kérdőjel, hogy Olaszország milyen utat követ a jelenlegi háborúk folyamán, hogy semleges marad-e vagy beavatkozik, hogy semlegességét Németország vagy ennek ellenfelei által hagyja-e inkább kihasználni és hogyha beavatkozik, teljesíti-e a Berlin-Róma tengely vonalába eső azon kötelezettségét, hogy a nyugati „plutokráciák“ ellen megsegítse természetes szövetségét (sorstársát „proletárállami“ mivoltában), vagy megismétli az 1914-es páfordulást. E két lehetőségen kívül sokan egy harmadikról is beszélnek: hogy végtére Olaszország maga is hasonló közeledést fog megkísérelni a szovjet-német blokk felé. Azonban Olaszország egyéni-nemzeti szempontjából amely mégis csak a legfontosabb nézőpont az olasz kormány politikájában, mind a három lehetőség egyformán nagy előnyöket nyújthat. Míg a nyugati hatalmak érdekét szolgáló magatartással Olaszország régóta hangoztatott Földközi-tengeri és közkeleti követeléseit kívánja érvényesíteni, addig Németország megsegítése Olaszországot is részesítheti abban az új világfelosztásban, amely a német győzelem vagy félgyőzelem esetén napirendre kerülne. Amí a harmadik eshetőséget, egy német-szovjet-olasz összefogás kilátásait illeti, ez az ideológiai eltéréseket figyelmen kívül hagyva, a két előbbinél is realisabbnak tűnhetik, amennyiben különösebb megerőltetés nélkül és talán még a most folyó háború keretén belül, (tehát a nyugati hatalmak végleges legyőzése nélkül is) mindazon érdekszférák békés felosztásához vezethet, amelyek a három nagyhatalom hatalmi körébe esnek: a Dunától Mezopotámiáig, sőt talán azon túl: Indiáig...

Ciano gróf beszéde mindhárom lehetőségre utalni látszik, bár egyik mellett sem akar dönteni.

1. A nyugati hatalmak mellett foglal állást, illetve azok érdekeit szolgálja Ciano gróf beszédének az a része, amelyben a bolsevizmus terjeszkedésével helyezkedik szembe, ami ugyan, mint maga az olasz félhivatalos kommentárjában kijelenti, „nem jelent egyet az Oroszországgal szembeni ellenséges magatartással“.

Ugyancsak a nyugati hatalmak propagandájának kedvez mind-

az, amit Ciano gróf a mostani háború kitörésének előzményéről mondott el. Bár ezen a helyen formálisan pálcát tör a nyugati hatalmak „mezevsége“ felett, amellyel Mussolini utolsó békitő kísérleteit megakadályozták, ugyanakkor leleplezi az olasz-német viszonyban előállott változások titkát és azt a titkot, hogy Németország a háborút éppúgy Olaszország megkérdezése nélkül határozta el, mint ahogy az oroszokkal való együttműködést is Mussolini tudta nélkül hozta létre.

2. Németország érdekének kedvez mindazon kívül, ami már a fentiekből is kitűnik, elsősorban Ciano gróf beszédének történelmi bevezetése, a versaillesi-békeszerződés és a nyugati demokráciák imperiálizmusa ellen kimondott éles ítélete és újbóli kinyilatkoztatása annak a követelésnek, amelyért Németország maga háborúba is indult és amely ki nem mondottan is nyilvánvalóan a világ új imperialista felosztásának a követelését foglalja magában.

3. A harmadik, a német-olasz-szovjet hármás megoldás irányába ugyan semmi sem mutat abból, amit Ciano mondott, legfeljebb az arra irányuló kifejezett célzás (amelyet az olasz sajtó kommentárjai nyilatokban is kifejtettek), hogy Olaszország nem kívánja megvalósítani azt a dunai és balkáni blokkot, amelyet sokan kifejezetten szovjet-ellenes, sőt németellenes irányúnak képzelnek el és meglegedett annak kijelentésével, hogy a Balkánon és a Dunavölgyében keletkező bármilyen változás közvetlenül érdekelné Olaszországot. De ha ennek a harmadik megoldásnak az irányába csak ennyit mondott az olasz külügyminiszter, annál többet jelent ebből a szempontból az is, amit nem mondott: 1. Hogy egy szót sem szolt pl., bár beszéde szinte néhány órával a genfi szovjet-kizáró határozat után hangzott el, erről a kizárásról és meg se említette a finn-orosz viszály kérdését, amellyel kapcsolatban az olasz sajtó igen heves antibolsevista propagandát fejt ki. És 2. hasonlóképp hallgatott Ciano gróf arról a szoros barátságról, amely Bulgária részéről a szovjetekkel szemben megnyilvánul s amelynek következtében a bolgár sajtó ma már minden nemzetközi kérdésben a szovjet sajtóval ugyszólván azonos hangon emlékezik meg s amely a bolgár kormányt arra készíti, hogy igen messzemenő koncessziókat tegyen légi és más egyezmények formájában a szovjetek délnyugat-európai önvédelmi intézkedéseinek.

Miben rejlik tehát mégis a „tisztázódás“ Olaszország magatartásában? Fentiekből kitűnik, hogy Olaszország nyitva hagyja a jövő lehetőségek számára az ajtókat. Ez a taktikai vonal nagy bizonytalanságban tartja mindazokat, akiket érint.

Bármennyire nem lehet jósolni s különösen egy kormány vagy állam jövőbeli magatartását és tevékenységét előrelátni, ez esetben mégis valószínűnek látszik, hogy az olasz kormány rövid időn belül határozni kénytelen valamilyen irányban.

A legkézenfekvőbb haszna Olaszországnak csak Kelet felé származhatnék, a Földközi-tenger keleti felében és a Balkánon. Ebből valamennyire arra is következtetni lehet, hogy körülbelül milyen irányban fog haladni Olaszország várható akciója. A napokban keltett feltűnést az az éles polémia, amely egyik legbefolyásosabb angol külpolitikai folyóirat s az olasz kormány diplomáciai sajtószóvivője között támadt a Földközi-tengeri szupremácia kérdésében és

amelynek során az angol folyóirat nyíltan Anglia és Franciaország számára követelte a Földközi-tengeri szupremáciát és pedig azon a címen, hogy csak így lehet megakadályozni Olaszország szövetkezését Németországgal és a Szovjet-Unióval...

A nyugati háború

negyedik hónapja, néhány heti viszonylagos szünetelés után újból felélénkült és kiélesedett. Ha a szárazföldön, helyesebben a két egymás elé merevedett beton-vonal között ugyszólván semmi sem történik, annál keservesebb küzdelem folyik a tengeren és levegőben.

Ezen a téren legkimagaslóbb esemény kétségtelenül az Admiral Graf von Spee német csatahajó hősi harca és pusztulása. Természetes, hogy a két fél mindegyike magának vindikálja a győzelmet, de az igazság az, hogy mindkét fél teljesítménye egyformán jelentős. Ha igaz az, amit Churchill mond, hogy egy bujdosó és leskelődő hajó felkutatása a nagy Óceánon annyit jelent, mint szénásszekérben egy tű után kutatni, ennél is nagyobb teljesítménynek látszik, ellenséges hajóktól nyüzsgő tengeren harcolni, szembeszállni és partot érni. És viszont: amilyen hősi dolog reménytelenül harcolni és elbukni, éppoly érdemtelennek látszik egy hosszutávú ágyúkkal felszerelt és maximális sebességű ellenséges hadihajót idegen tengereken pusztulásba kergetni.

De bármilyen kimagasló és feltűnő ez az esemény és hadi teljesítmény, a tengeri háború lényeges és jellegzetes része az a mindennapos, fáradságos „szintelen“ és „zajtalan“ küzdelem, amely főleg az Északi-tengeren folyik. Ennek a harcnak aktívabb szereplője Németország, amely egyfelől az angol hadihajók pusztításával igyekszik enyhíteni az ellene folyó blokádharcot, másfelől pedig az Angliát kiszolgáló kereskedelmi hajók elsüllyesztésével akar ki nem mondott blokádöt érvényesíteni Angliával szemben.

A harc legfőbb nehézsége, hogy az igazi blokád, úgy ahogy azt a régebben megállapított szabályokból ismerik (egy partvidék ellen hadihajók felállításával biztosított állandó zárlat) — nincs. Az állandóan Németország partjai előtt posztoló hadihajók számára a tengeralatti háború mai technikája a biztos és gyors pusztulást jelentené. Anglia mai blokádja tehát u. n. „papírblokád“, amely előbb a Németországnak szánt áruk lista szerint való eltiltásából, majd a Németországból származó összes áruk tengeri szállításának tilalmából áll. Ezeket a tilalmakat nem a part-hosszában felállított hajóágyúk erejével, hanem az összes tengeri utakat ellenőrző hadiflottája segítségével hatja végre. Ezért a blokád elleni harc is az összes tengeri utakon, az egész katonai és kereskedelmi flotta ellen folyik és ugyanakkor, ellenrendszabályként, Anglia ellátásának megakadályozására — a semleges államok kereskedelmi hajóinak pusztulását is maga után vonja.

A háború eszközei ma már nem annyira a tengeralattjárók, mint az u. n. „mágneses“ aknák. Ennek az oka kétségtelenül abban van, hogy a tengeralattjárók elleni élet-halál harcban, — amely már a múlt világháborúban nem kevesebb, mint 12 millió kereskedelmi hajótonna elpusztításához vezetett és 1917-ben majdnem Németország javára döntötte el a háborút, — az ebből okult angol-francia hadvezetőség oly nagy mértékben kiterjesztette a tengeralattjárók elleni-harc eszközeit, hogy azok se-

gitségével a mostani háborúban a tengeralattjáró harc az első sikeres hetek után lényegében sikertelennek mondható. Míg a háború első két hetében a tengeralattjáró- és akna-háboru folytán nem kevesebb, mint 131.000 tonna angol hajót süllyesztettek el, addig ez a szám a következő négy hétben mindössze 48 ezer, vagyis előbbinek mintegy hatodrésze! Ugyanígy arányban csökkent a harcban álló tengeralattjárók száma. Emeltett időszakban, helyesebben az első három hónap alatt meg nem cáfolt angol és francia adatok szerint összesen 40-50 tengeralattjárót süllyesztettek el az angolok és franciák. Ebből a mennyiségből a német hajóépítész, amely autentikus becslések szerint átlagban heti két tengeralattjárót bocsát vízre, eddig legfeljebb 25-30 tengeralattjárót tudott pótolni. De nemcsak ez a veszteség, hanem főleg az a kétségtelen perspektíva, amely a tengeralattjárók mind gyorsabbi pusztulását és a tengeralattjáró harc mind nagyobb eredménytelenségét mutatta, készítette a német hadvezetőséget arra, hogy a harc sulypontját a harcnak erről a formájáról a mágneses aknákkal való operálásra helyezze át. Ezzel az új eszközzel a harc újból nagyon kiélesedett. December első felében a német akna és torpedók révén elsüllyesztett hajók tonnatartalma megint mintegy 100.000-re emelkedett, amelyből több, mint 50.000 tonna angol-francia, csaknem ugyanennyi pedig semleges hajó. Ugyanakkor azonban megindult az angol-francia tevékenység ennek az új, eddiginél sokkal veszélyesebb harcieszköznek kiküszöbölésére. Hogy ez sikerül-e, még kérdéses. Egyelőre csak a harc kiszélesedését és kiélesedését regisztrálhatjuk, amely, mint láttuk, nemcsak a helyszínen, hanem a hajóépítő műhelyekben és kutató-laboratóriumokban is lázasan folyik és úgy az egyik, mint a másik irányban igen súlyos veszteségeket helyez kilátásba. Minden békehit ellenére messze vagyunk még attól, hogy ez a harc, amely ma már eléggé egyenlő erővel folyik, valamelyik fél győzelméhez vihesen. Mint kezdetben is látható volt, a harc vonal az *arcvonalról* áttevődött a hajóépítő műhelyekbe és laboratóriumokba, ezeken keresztül pedig a szorosabb értelemben vett gazdasági, ezen át társadalmi-politikai területre és a főkérdés mindinkább:

Ki bírja tovább?

Ami a gazdasági tartalékokat illeti, a nyugati hatalmak ezen a téren mind nagyobb fölényben vannak, tartalékaik ugyyszólván kimeríthetetlenek. Ezt Németország csak az oroszországi segítség intenzívebb megszervezésével ellensúlyozhatja és ebből a célból már igen tevékeny tárgyalások és készülődések vannak folyamatban. Mint a harc többi szakaszain is a nyugati hatalmak ezen a vonalon is ellencsapással igyekeznek Németország megsegítését akadályozni. Ilyennek tekinthető az az aktív szerep, amit Anglia és Franciaország Finnország harcbevételében játszanak és a finn ellenállás további felfűtésében és megsegítésében tovább is játszani fognak, ami által nyilván azt akarják elérni, hogy az orosz erőforrások (katonaiak és gazdaságiak) ebben a „külön háborúban“ köttessenek le. Hasonló célokat követ — sokkal nagyobb arányokban — az angol-francia diplomácia dunai-balkáni, olaszországi és közelkeleti tevékenységével, amely egy olasz-szovjet, vagy egy török-szovjet különháború körvonalait engedni sejtetni, amikor Weygand tábornok terveiről: a kaukázusi szovjetpetróleumtelepek bombázásáról és a török-arab hadseregek fel-

vonulatásáról olvasunk sűrűn ismétlődő híreket. Mindezek régi álmok, annyival is inkább, mert ahogy Szovjetországnak nem érdeke, hogy nagyobb háborúba hagyja magát provokáltatni, éppenugy nem érdeke ez Olaszországnak sem, még kevésbé a kisebb közeli államoknak és — legalább egyelőre — a nyugati hatalmaknak sem, hogy Németország hadiereje mellé még egy olyan hatalom erejét állítsák hadba maguk ellen, mint a szovjetkolosszus. Eléggé illusztrálja ezt az a mód, ahogyan Anglia és Franciaország az általuk háborúba biztatott kis Finnországot segíti. Sajtójuk teljes világapparátussal hirdeti a finn hadsereg hősiességét, fűnek-fának a segítségét kérik a finnek részére, miáltal a finneket is további harcra buzdítják. A *Times* sajnálkozását fejezi ki afelett, hogy Anglia és Franciaország nem küldhet hathatós katonai segítséget és a legtöbb, amit lehetségesnek tart, az, hogy: „...van a mi arzenáljainkban sok olyan, a múlt háborúból megmaradt ágyunk és gépfegyverünk, amelyeket a nyugati harcra nem használhatunk, de a finn harctéren bizonyára még használhatók lesznek.“

Az angol-francia fölény kétségtelen, de épp olyan tagadhatatlan, hogy a háború igen nagy nehézségeket okoz a hadviselő nyugati államokban is. Ezt jelzik elsősorban azok a szigorú takarékosági rendszabályok, amelyeket Angliában különösen a hus és vajfogyasztás racionalizálásával, Franciaországban pedig a nagy árdrágulás leküzdésére foganatosítanak. Ugyancsak erre jellemző Paul Reynaud francia pénzügyminiszter legújabb beszéde, amelyben többek között ilyen részleteket olvashatunk: „Önök bizonyára azt kérdik: csak nem akarjuk (az élelmészeti megszorításokkal) Németországot utánozni? Csak nem akarjuk Németország legyőzésére nálunk is ugyanazt bevezetni, aminek leküzdésére harcra-indultunk? Vajjon szabad-e feladnunk háborúnk erkölcsi igazolását azért, hogy a háborút magát folytathassuk? Hol a különbség köztünk és Németország között? A különbség azonban abban a gyakran elfelejtett kis tényben van, hogy nálunk van szabadon választott parlament, amely a szabad nép nevében a szükségessé vált politikát helybenhagyja. Lehetséges, hogy ez a háború, amely benuulás-félével kezdődött, általános tűzvészszel fog végződni. Megtörténhetik, hogy a legfelebbebb napokban szabadság-eszményünk csak sziveinkben élhet majd tovább“. „Franciaország — fejezte be Reynaud beszédét — sok nehéz órát megélt már, de soha ilyen komoly órákat, mint a maiak“. A beszéd sok kitételének persze súlyos politikai értelme is van, amelyeket azok, akiket illet, bizonyára meg fognak érteni, de a pénzügyminiszter beszéde egészében mégis a gazdasági nehézségek jele.

A francia és angol kormányok nem egyeztek meg Oroszországgal. Ebben sokan, Angliában és Franciaországban nemcsak a mai nehézségek okát látják, hanem a háború okát is, hiszen nyilvánvaló, hogy ha az angol-francia-szovjet katonai összeállítás létrejön, a mai háborúra sem kerül sor. A munkanélküliség növekedése e háborúban különösen a semleges államok területén — jellegzetes és abban leli magyarázatát, hogy míg egyrészt a kíméletlen gazdasági és blokád-háború, valamint a bevezetett takarékosági rendszabályok igen nagy mértékben lecsökkentették a fogyasztást, különösen a tömegek fogyasztását s valósággal megbénították a nemzetközi kereskedelmet, addig a háborús eszközök fogyasztásában és termelésében, a passzív háború következtében nem állott be emelkedés, sőt pangás jelentkezik.

A finn-orsz viszály,

amely, mint a spanyol-kérdés két táborra szakította a világ közvéleményét, azzal a különbséggel, hogy míg a spanyol kérdésben az egyik oldal Léon Blum helyeslése mellett a támadókkal szemben való be nem avatkozást hirdette és a másik oldal a népi köztársaság megmentését követelte, most fordítva: az egyik a szovjet beavatkozása elleni támadást szervezi, míg a másik a finn „demokrata népi kormány“ elismerését és a be nem avatkozást követeli. Nem célunk e vitában egyik vagy másik fél pártjára állni áthidaló kísérletet tenni, hanem csak regisztráljuk az ellenfelek álláspontját.

— Agresszió. Egy védtelen kis népet orvul megtámadott egy erős-zakos nagyhatalom! — halljuk az egyik oldalon. — A finn kormány minden jogos követelést teljesített, ma is békét ajánl, de a szovjetimperializmus Finnország leigázását tűzte ki céljául.

— Agresszióról szó sincs — felelik a másik oldalról, — hanem arról van szó, hogy Finnországban évek óta idegen nagyhatalmak intrikálnak, betonoznak, építenek, fegyverkeznek, hogy adott pillanatban innen kiindulva szárazföldi, légi és repülőúton támadhassák Leningrádot és Moszkvát. A szovjetkormánynak csak az a követelése volt, hogy megszállhassa azokat a pontokat, amelyekről ágyuzni lehet Leningrádot vagy amelyek ellene irányuló légi és tengeri támpontul szolgálhatnak. Nem agresszió ez — mondják, — hanem védekezés...

— Finnország függetlensége van veszélyben! — kiáltják amazok, — sőt, minden kis állam függetlenségéről van szó, hiszen ha így megy, akkor holnap...

— Finnország függetlenségét — felelik erre — a szovjetek nem bántják, hiszen 1. Finnország mindmáig is csak bizonyos nagyhatalmak nyulványa és 2. a szovjetek máris támogatnak egy finn népi kormányt, amelyet erőszakkal távolítottak el annakidején és amely akár, mint demokratikus népkormány, akár, mint a szovjetszövetség tagja, megtarthatja teljes függetlenségét...

— De ez a kormány a nép által megválasztott parlamenti kormány! — hozzák fel az előbbi véleménnyel szemben. — A Kuusinen-kormány pedig kívülről alakított emigráns-kormány.

— Szó sincs róla! — felelik a másik táborból. — A finn népnek nem volt szabad választása 1919 óta, amikor ugyanez a Kuusinen forradalmi kormánya vezette, amely kormányt ugyanez a Mannerheim tábornok német csapatok segítségével űzte el. Amikor pedig a finn nép kissé felféledt és kezdte elfelejteni azt a mintegy 10.000 halottját, amelyeket Mannerheim tábornok áldozataiként temetett el, ismét 27 kommunista képviselőt küldött a parlamentbe. Ezeket azután Mannerheim lappo szervezetei erőszakkal távolították el, de jó részük éppen ott van a Kuusinen kormányban, tehát...

— Finnországnak mégis demokratikus kormánya van, mert a többség dönt. Az a 27 nem számít és az se, hogy valamikor 10.000 halott volt. A finn paraszt nem akarja a szovjetet, minden csepp vérével védi mostani államát, a finn munkás lelkesen dolgozik a Mannerheim-vonal megépítésén, szervezetei felhívásban kérik a világ segítségét a szovjet-erőszak ellen, elismert vezetőjük éppen Tanner...

— Lári-fári! — kiáltja a másik. — A finn alkotmány már kezdetében nem volt demokratikus, mert a munkásság és a szegény parasztság jó része ki van zárva a közéletből... Ami pedig a finn parasztot és munkást illeti, amely lelkesen harcol Mannerheim tábornok vezetése alatt és a Tanner vezetése alatt álló szakszervezeteket, ezt hagyjuk, ezekről addig nincs mit beszélni, amíg Finnországban ostromállapot van, hiszen a kis szociáldemokrata munkásság is csak úgy lélegzik, hogy vezetői annak idején elismerték a lappo puccsjogát...

— A világ közvéleménye a finnek oldalán van — kiáltja az első — és a Népszövetségben mégis csak győzött a jog és méltányosság. Végre a Népszövetség is megmutatta, oly sok hánytorgás után, hogy megvédi a kis államokat a támadóval szemben. Anglia, Franciaország, Amerika, az összes demokratikus államok hivatalos és társadalmi segítséget küldenek...

Sokan érzelmi alapon tárgyalják az ügyet: — Milyen szimpátikus, békés nép a finnek! Sportolók, iskolázók, vendégszeretők, jó gazdák.. Ez mind igaz, — értenek egyet amazok. — De az oroszok sem éppen vadak.. Az analfabetizmust likvidálták, iparosítanak, építenek, sportolnak.

— Nem hisszük — tamáskodik az előbbi és idézi a svájci Weltwoche tudósításait, amelyek szerint a vörös katonák még oly primitívek, hogy éjjel tábortüzeket gyujtanak, kitéve magukat minden támadásnak, a foglyok pedig többnyire lefagyott lábakkal érkeznek Helsinkibe...

— A tábortüzeket azért gyujtják, — érvelnek amazok, — mert biztosak a dolgukban, a lefagyott lábakat illetőleg pedig: Finnországban szörnyű nagy a hideg ilyenkor...

Az eltérések persze nemcsak a véleményekben, hanem a tények megállapításában is megnyilvánulnak. Ezért, aki csak a tényekkel számol, jobban teszi, ha a hivatalos jelentések mindkétoldali regisztrálására törekszik és bevárja a végét. (B. Z.)

HELYREIGAZÍTÁS

Lapunk decemberi számában az 1077 oldal felülről számított 9. sorában az „Igy pl. egy-két csatahajóból álló flotta“ kezdetű mondat helyesen a következőképp hangzik: Igy pl. egy két csatahajóból, öt cirkálóból és tizenkét torpedórombolóból álló flotta, stb.

Ugyancsak előző számunk 1026. oldalán Szentmiklóssy Lajos cikkének harmadik bekezdésében az „Ugyanaz a rokonsági terminológia stb.“ kezdetű, valamint a következő mondat helyesen: Ugyanaz a rokonsági terminológia összefér úgy apai, mint anyai ágon számított rokonsági viszonyokkal. Az apaági család rokonsági terminológiája kialakulhat már, stb. — Az 1027. o. második bekezdésében a „Következőleg a férj és feleség stb.“ kezdetű s a következő mondat pedig helyesen: Következőleg a férj és a feleség minden házaspárnál, különböző nemzetségből származik, a nemzetségi rend mellett s így maga a horda vagy falunépség is különböző nemzetségek tagjaiból tevődik össze. Lehetséges ugyan emellett is, hogy legalább a társadalom tagjainak a többsége ugyanabból a nemzetségből kerül ki, stb. — Az előző számunk 1026. valamint jelen szám 19. oldalán irt Zichy Géza gróf helyesen Zichy István gróf.

SZEMLE, BIRÁLATOK

A 'KÖZÖNSÉG' TÖMEGLÉLEKTANA

A berlini egyetemen Kohler professzor arról volt híres, hogy minden új eszme és irányzat ősi eredetét kutatta s legtöbb előadását így kezdte:

— Schon die alten Griechen und Römer... Le Bon tömeglélektanáról is kisütötte, hogy annak lényegét Platon már harmadfélezer évvel ezelőtt ismertette, mikor megállapította, hogy csak az egyén lehet okos, a tömeg mindig „sokfejű állat.“

Valami sok értelme az efféle öskutatásnak nincs, de annyi kétségtelen s erre már többen rámutattak, hogy Le Bon megállapításai majdnem kivétel nélkül fellelhetők jóval előtte élt írók, államférfiak, költők műveiben. Am az első összefoglaló tömegpszichológiát mégis Le Bon írta s így az ő nevéhez fűződik a tömeglélektan megalapozásának dicsősége.

Közel ötven éve, hogy a *Psychologie des foules* megjelent s bár sok oldalról érte bírálat, sőt támadás is a francia tudós elméletét, nem sokat haladt azóta a tömeglélektan tudománya. Sokan igyekeztek a freudizmus segítségével kimélyíteni Le Bon elméletét, ezek a kísérletek azonban nem sok eredménnyel jártak. Magának Freudnak *Massenpsychologie und Ich-Analyse* című könyve, melyben atavisztikus hordaérzésre igyekszik visszavezetni a tömeglélek kialakulását, a nagy lélekbuvár egyik leggyengébb munkája.

Le Bon csak az egy helyen összeverődött embersokaság lélektanát vizsgálta s csak úgy mellesleg említi, hogy léteznek lélektani tömegek is, melyeknek alkotó elemei nincsenek fizikailag együtt. Utána Tarde már élesen különböztet a tömegek között s elválasztja a szorosan vett tömegtől, — a *foule*-tól a *public*-et, a közönséget, vagyis azt az emberközösséget, amilyent például egy eszme, egy mozgalom hívei, egy ujság olvasói, a rádió hallgatóközönsége, vagyis nem fizikailag együttlévő emberek alkotnak. Érdekes, hogy a tömeglélektannal foglalkozó újabb szociológusok nagy része Tarde nyomdokain inkább a *public*, a közönség, mint a *foule*, a tömeg tanulmányozásával foglalkozik. André Joussain most megjelent könyvében (*Psychologie des masses*. Paris. 1939. Flammarion.) *massen*nak nevezi a térben nem együttlévő sokaságot. Magyarul — jobb híjján a *közönség* szót használjuk a *public*, a *masse* megjelölésére.

Joussain szerint a szorosan vett tömegek lélektanát Le Bon jórészt kimerítette, arról nincs sok új mondanivaló. A tömeg magatartására nem bír fontossággal az alkotó elemek faja, származása, értelmiségi foka. A tömeg pillanatnyi hatás befolyása alatt cselekszik s az, ami a tömegelekben összetevődik, a tudattalanból feltörő ősi indulatok, érzések, vágyak, szenvedélyek ma is jórészt ugyanazok, mint amilyeneknek megfigyelése alapján Platon megállapíthatta, hogy a tömeg: sokfejű állat. A „közönség“ azonban szerinte egészen más megítélés alá esik. A fizikailag egyidőben nem együttlévő s csupán szellemi vagy érdekkapcsolatokkal összefűzött sokaság, a „*masse*“ más lélektani tényezők hatása alatt érez, gondolkodik és cselekszik, mint a Le Bon leirta tömeg, — más törvényszerűségek uralkodnak a tömegen, mint a közönségen.

A 'tömeg' és 'közönség' közti különbség szerintünk nem oly mélyreható, mint ahogy azt Joussain állítja. Kétségtelen, hogy a közönség magatartása inkább függ tagjainak értelmiségi fokától, mint a tömegnél.

Abban is igaza van Joussainnek, hogy a közönség nincs kitéve az azonnali állásfoglalás és cselekvés kényszerének, mint a tömeg, — lassabb folyamat, míg kialakul a közösségben közös érzület és magatartás. A tömegnek nincs ideje se a megfontolásra, se a sok mérlegelésre, — írja Joussain — míg a közönségnek erre bő alkalma nyílik. Ez nyilván így is van, de nagy kérdés: felhasználja-e a közönség az időt a megfontolásra, mert fizikailag nincs pillanatnyilag együtt másokkal, kiknek közelléte, hangja, hangulata, magatartása hatna rá, — függetlenül tudja-e magát azok hatásaitól?

Szerintünk csak fokozati különbség áll fenn 'tömeg' és 'közönség' között. A felelőtlenség érzete, a szuggerálhatóság, a lelki járvány, az anonim hatás hatása épp úgy kimutatható a közönségnél, mint a tömegnél. A közönségre vonatkoztatva is áll az, amit Le Bon a tömegről megállapított, hogy abban az *öszönös én* érvényesül a *fölöttes énnel* szemben. A közönség valójában nem más, mint szétszóródott tömeg, — a tömeg pedig: egybeverődött közönség.

Joussain nagyon kevésre értékeli a közönség értelmiségét. Hivatkozik egy amerikai közvéleménykutató intézet megállapítására, mely szerint „az átlag polgár értelmiségi foka egy 13 éves gyermek értelmiségi fokának felel meg“. (I. m. 145. o.) Ezért van az, hogy a közönség sohasem érti meg a kor nagy szellemeit. A közönség izlésének inkább a cirkusz felel meg, mint a színház, inkább Zerkovitz, mint Beethoven, inkább Courts Mahler, mint Roger Martin du Gard. Nagy alkotók oeuvrejéből, csak annak hire jut el a közönséghez s hogy mégis átmegegy a köztudatba az igazi nagy alkotók neve, az kizárólag a közönség hiszékenységének és tekintélytisztelőtének köszönhető. A közönség egyszerűen elhiszi, hogy valóban nagy ember az, ki a Nobeldíj kitüntetésében részesül.

A közönségnek nincs logikája és igazságérzete — mondja Joussain. „Az igazságszeretet mindig csak kiváltságos kevesek privilégiuma marad“. A közönség jelszavak után igazodik. Mennél több illuziót kelt valamely jelszó, annál nagyobb a tömeghatása. Ha két szöveg közül egyik reális ígéretet tartalmaz, a másik viszont valami távoli illuziót kelt csupán, úgy feltétlenül az utóbbinak lesz tömegsükere. Nem igazságokkal, hanem megtévesztésekkel mozgatták mindenkor a tömegeket. A közönség, a tömeg elfordul a kellemetlen igazságoktól s inkább isteníti a tévedést, ha annak elég ereje van ahhoz, hogy elcsábítsa. A reklám titka, úgy az üzleti, mint a politikai propagandáé: az illuziókeltés.

Joussain szerint a közönségnek nincs erkölcsi érzéke, teljesen amorális. Ezt szerinte legjobban bizonyítja a büntetésekkel szembeni magatartása. Régi tapasztalat, hogy a közönség bizonyos mértékben rokonszenvet érez nagystilú bűnözőkkel, szélhámosokkal szemben, valósággal „szurkol“ értük, ha valami szenzációs gaztett után sikerül a tettesnek kerekét oldani. (A 'tömeg' ebben a tekintetben morálisabb: azonnal a tettes ellen fordul.) A közönség e sajtósági magatartásának magyarázata az elfojtott ösztönökben, a tudattalan mélyén szunnyadó antiszociális érzületben keresendő. Az ügyes gangster, a milliókat sikkasztó szélhámos megcsufolja azt a jogrendet, melyhez a közönség csak kényszer folytán, ösztönei elfojtásának fájdalmas áldozata következtében alkalmazkodik. A bűnöző legtöbbször azt teszi, amit a tömegember is szeretne elkövetni, de attól saját cenzurája visszatartja.

Hogy pedig mégis megtorlást követel a közönség, annak oka szintén

kézenfekvő. — Szegény vagyok, de becsületes, — hangoztatják gyakran az emberek. Az ilyen mondásokból kicsendül az elfojtott indulat hangja. Mért szabad másnak több, mint nekem? Ha én fájdalmas lemondással visszatartom magam a bűnözéstől, tegye azt más is. Ha meg nem teszi, bűnhődnie kell! — Ilyen ambivalens a közönség lelki beállítottsága a bűnözéssel szemben: egyrészt rokonszenvet érez a tettessel szemben, másrészt a bűn megtorlását követeli.

Le Bon óta a legtöbb lélektannal foglalkozó szociológus, a demokrácia ellen foglal állást. Joussain még tovább megy, nemcsak elítéli a népi uralmi rendszert, hanem a parancsuralmat tartja ideális kormányzati formának.

A parancsuralmak térhódításának egyik oka szerinte az, hogy a parancsuralom tisztább és etikusabb életformát nyújthat az embereknek, mint a liberális demokrata éra. Az „aki birja-marja“ elvén alapuló liberalizmus mellett a megélhetésért folyó féktelen versenyben mindenkinek, akarva-nemakarva alkalmazkodnia kell a verseny szabályaihoz. Maga a rendszer is telítve hazugságokkal, a termelés célja nem a szükségletek kielégítése, hanem a profit. Nem a legkiválóbbak, hanem a legravaszabak, a leginkább alkalmazkodók érvényesülhetnek csak e rendszer mellett. Nem az ér el eredményt, aki becsületes munkával jó árut termel, hanem, aki a lehangosabb reklámmal dolgozik. Aki ebben a társadalomban etikusan akar viselkedni, feltétlenül elbukik. Meg kell tehát érteni — mondja Joussain — ha sokan s köztük kiváló szellemek is, sóvárógvá várnak egy parancsuralmi rendszert, mely kiküszöböli a társadalomból ennek az állati küzdelemnek minden viszásságát s egyben biztosítja a szellemi elit érvényesülését.

Joussain nyilván Belzebubbal akarja kiüldözni az ördögöt. A társadalmi etika hiányát egy olyan rendszerrel akarja pótolni, mely még kevésbé alkalmas az erkölcs uralmának biztosítására, mint a meglévő. „A szellemi és erkölcsi erők malmának biztosítása a társadalomban“ — ismerős hang, a fasiszta törekvések közismert erkölcsi takarója. A hang a kollektivisták Jákobé, a kéz a fasiszta Ézsaué. Uralmi kisebbség érdekében gyakorolt parancsuralmak alatt az élet kényszereselekedetek sorozata, hol nyílik ott alkalom az etika gyakorlására? Kényszer és erkölcs egymást kizáró fogalmak.

Joussain könyve mindenesetre érdekes, gondolatébresztő, sok ellentmondást kiváltó könyv, de vajmi kevéssel viszi előre a szociológia egyik jelentős ágát, a Le Bon óta zátonyra került tömeglélektant.

(Turnowsky Sándor)

AZ ATÉRTÉKELT RENAISSANCE. A szellem értékítéletének különös ellentmondását tükrözi, hogy míg a múlt tényeit az idő múlásával egyre tisztultabb, körvonalazottabb alakban képes megfigyelni s összefüggéseit a valóságnak megfelelően felismerni, addig a ma eseményei jobbra bizonytalan, ködösen vagy zavartként jelennek meg vizsgálódásában. A

ma mindig eltakarja arcát, legalább is annyira, hogy rejtve tartja másnap változatalt, tetteinek csak pillanatnyi hatását láthatjuk, de eredményeiről csak késői hónapok szólhatnak tárgyilagos ítéllettel. Bár a visszatekintő történetírás előnyös helyzetével gyakran élt vissza, a távlatot inkább ferdítésre, mint tisztázásra használva, még gyakrabban esett szándéktalan tévedésekbe,

ami kártékonyabbnak bizonyult a ferdtésnél. Mert a ferdtés többnyire gyanakvással járt s kihívta maga ellen az újraértékelést, de a tévedés rendszerint megfelelt a kor eszményeinek és a szellem ellenállás nélkül fogadta nézeteit.

Funck-Brentano könyvét, a *Renaissance-t* olvasva (Athenaeum) lépten-nyomon tévedések korrekci-vumaiba ütközünk. A művelődés e nagy korszaka elveszti egyedülálló varázsát, amellyel belopta magát a művészetekért rajongó lelkekbe, sőt megnyirbálva jelenik meg a szellem-történet egyik legfényesebb fejezete — a humanizmus is.

Sokban hozzásegít e mű, hogy el-tűnjünk a fogalmak másulásának útja felett s óvatosabban nyuljunk azokhoz a nézetekhez, melyek a múlt idők világszemléletének meg-ingathatatlan követelményeiként tűntek fel. Az erasmusi humaniz-mus értékelése, — mely napjaink szellemtörténetében új-renaissanceát érte meg, — még a kételkedők között is csak módszerbeli ellenvetéseket szült, de felmerült-e határozott for-mában, hogy az erasmusi humaniz-mus már születése pillanatában el-fordult az embertől és eszmei maga-tartása az emberiség ellen való hitvallás jegyében fogant?

A szavakkal való játék gyakran megrontja nemcsak a gondolatokat, hanem a fogalmakhoz fűzött törté-melemszemléletet is. Mit jelentett hát humanizmus a renaissance ko-rában, ha nem a nép szolgálatát, mit fejezett ki szellemében, ha nem a humánusot és hová tartott, ha nem a tömegek felé?

A renaissance-humanizmus erő-teljes visszahatásként jelentkezett a középkor szellemi élete és felfogása ellen, mely a skolasztika terméket-lenségével csak teológiát művel, Istenből meríti alkotásait és Isten-nek szolgál a művészet összes sik-jain. A humanizmus ezzel ellentét-ben az ember felé fordul, szerelmei-vel és vágyaival törődik, társadalmi és lélektani problémáit kutatja és műveltségének felszabadítását hir-deti. Mindezekre az antik művelő-

dés nagyszerű eredményeinek fel-tárása sarkalja, amely pogány-val-lásos jellege ellenére minden alko-tásában mélyen „emberi“ probléma-kat hordoz. Mit fejez ki e szerint a renaissanceban a humanizmus? „Manapság így mondhatnánk: A humanista műveltség termékeinek, tehát a szépirodalomnak, jelesen a görög-latin szépirodalomnak tanul-mányozását.“ (56. o.)

A visszahatás nem volt ment a tulzásoktól, sőt éppen a tulhajtások rontották meg szellemét. Az antik irodalom és művészetek terjesztése, felkutatása és fordítása együtt járt a nemzeti és népi hagyományoktól való eltávolodással, művészi és iro-dalmi termékeinek lebecsülésével és megvetésével. „A humanisták nem irnak másnak, csak az emberiség színe-javának.“ S amikor harcosan állástfoglalnak a skolasztika ellen, egyidőben a nép ellen is fellépnek. A kultúra, amit a nép is megért és elfogad, eleve hitvány és közönsé-ges a humanisták szemében. Dante, Boccaccio vagy Petrarca műveiről csak csufondárosan tudnak szólni, mert köznyelven irtak, amit a nép is értett és olvasott. Erasmus pl. így foglalja össze „humanista“ nézetét a lenézett nép felől: „A jó fejedelem hivatása, hogy semmit ne csodáljon meg, amit a köznép felmagasztal. Az igazi fejedelem álljon távol a tö-meg alantas véleményétől. Hitvány és hozzá nem méltó dolog volna, ha a néppel érezne.“

Ez a szellem uralja a renaissance ugyszólván összes művészeinek és íróinak szemléletét, sőt meghódítja az egyház főpapjait is. A humaniz-mus így a szellem arisztokratáinak elkülönülő mozgalma a néptől és annak a művészi iránynak meleg-ágya, amelyből később az önelvű (l'art pour l'art) műszemlélet élet-rekelt. Igen jellemző az antik ha-gyományok kritikátlan imádatának méreteire, hogy Ronsard és du Be-lay, a kor legnagyobb francia köl-tői, akiket szintén elragadott a gö-rög-latin kultusz, csak azért irták remekműveiket francia nyelven, mert neveltetésük hiányossága

miatt, ifjúságukban nem tanultak meg kellő tökélytel latinul és görögül. Így fanyalodtak arra, hogy műveiket a legtökéletesebb franciasággal alkossák meg.

„A humanista nemcsak, hogy nem osztja már a nép eszméit és érzéseit, hanem megvetéssel sujtja magát a nép nyelvét is, ezt az ő kifejezése szerint vulgáris nyelvet s szándékosan elkülöníti magát ... közkeletű nézeteitől és érzéseitől, mindazok érzéseitől, akik dolgoznak és akiknek „kék a körmük“... A nagyokat a kicsiktől ezentul nemcsak a vagyon és a társadalmi helyzet választja el, hanem mindaz, ami az élet ékessége és illata, a költészet, az ének, a szépség kultusza...“ (78-79. o.)

Ez a humanizmus bizonyára nem az, amit korunk humanistái, mint szellemi magatartást felmagasztalnak, sűrűn idézve a renaissance-humanizmus legnagyobb alakjának, Erasmusnak emlékét. Mert nemcsak művészeti sikon tagadott meg ez a „humanizmus“ minden közösséget a néppel és tekintette teljesen elhanyagolhatónak az emberiséget, hanem politikai, illetve társadalmi vonatkozásban is. A Mediciek, mint a kor legnagyobb humanista uralkodói és legnagyobb önkényurai, akik a legvéresebb terrorral semmisítették meg politikai és üzleti ellenfeleiket, világos jelképei ennek a humanizmusnak. S a Mediciek ehhez képest, még „néppártiak“ is voltak. A terror és a vérengzések, a szabadságtiprás és Dante száműzetése azonban nem akadályozza a Medicieket, hogy a kor szellemében való humanisták legyenek, azaz ápolják az antik kultúrát, pártolják a nekik szolgálni kész művészeket, vagyonokat áldozzanak műemlékekre, sőt olykor, ha kifizetődött, kereskedjenek is velük.

A renaissance elvakult fölényében megtagadott minden közösséget az elmúlt századok művelődésével, mindazt, amit a művészet és irodalom az ókor és renaissance között alkotott, „barbarizmus“-nak tekintette. Funck-Brentano művének tör-

ténelemzése itt is helyreigazít a figyelemre érdemes adalékokkal szolgál a középkori alkotóművészet értékeiről.

„A középkorban művészeti téren teljes volt az egység, az alkatrészek közötti összhang. A renaissance érvényre jutatta az egyéniséget... Egészen a renaissanceig a művészet az egész népnek termeltek, éppen, mert munkájuk a néplelekből serkent. A költők azért énekeltek, a festők és szobrászok azért dolgoztak, hogy a nép használatára gondolatokat és érzéseket fejezzenek ki, melyek őket és a népet egyaránt áthatották. Az önmagáért művelt szépség, az öncélú művészet, a pusztán művész voltánál fogva hasznos művész eszméje nem létezett és senkinek sem jutott eszébe. A XIII. század székesegyházait díszítő nagy szobrászok közül egyetlenegynek neve sem maradt ránk. Amit mondtak, azért mondták, hogy megmondják és nem hogy ezen, vagy azon a bizonyos módon mondják el. A renaissance kitárta a kaput a művészsörényű festő és az 'irodalom' előtt... Ezt a roppant elszegényedést hozta nekünk a renaissance: a művészet elveszti kapcsolatait a néppel. (189. o.)

S tegyük hozzá: a művészet a néppel való kapcsolatait századok múltán sem tudta még helyreállítani.

Nem méltatható eléggé a Funck-Brentano alkalmazta társadalomtudományi módszer, amely minduntalan az összefüggések feltárására törekszik és a felszín alatt rábukkan a rejtett mozgatóerőkre. Különös figyelemmel a materiális-gazdasági eredők szerepét tisztázza és megjelöli helyüket a történelmi változások formálásában. A reformáció mozgalmairól szólva, felfejti szellemi eredőin kívül a gazdasági tényezőket, amelyek meghatározták jellegét. „A reformáció közvetlen okai gazdasági természetűek“. A dogmák csak az az alap, „amelyre ráhímeződtek a különböző országoknak, a különböző tartományoknak a társadalmi és gazdasági helyzet

szerint alakuló érdekei, vágyai és szenvedélyei." Egész Nyugatot hatalmas gazdasági válság rázza meg, amely elsősorban a polgárság és nemesség jövedelmeit csökkenti. Ezért van a reformációnak fellépésekor haladásellenes jellege. A válság terhelt a megrendült Egyház a nemesek és a polgárság, később a népvállaira háritotta át, ami kiélezte az osztályok szembenállását.

Az ellentmondások kísértetiesen hosszú raja elevenedik meg e lapokon. Érzelmek és eszmék zürzavara taszítja romlásba az „ujjászületés" korát. Semmi sem bizonyos többé, erkölcs és hit egyik napról a másikra változik vagy cserél gazdát. Az Egyház mocsárban él, Luther viszont, a lélek szabadságának hírnöke, elátkozza Kopernikust „vétkes és felforgató" tanaiért. A műtöbbet jelent az embernél és az igaz humanista eltámassza az embert, hogy leboruljon a kő előtt. Ezzelők szónokok igázzák hatásuk alá a tömeget, szabadságról és egyszerűségről prédikálva, rabságba és anarchiába döntve virágzó népeket és kulturákat. Országhatárok semmiülnek meg, gazdasági és „világnezeti" háborúk váltják egymást. A reformáció türelmetlenségbe torkol, máglyák gyulnak, amelyen mű és ember egyaránt lángok martaléka lesz. Apokaliptikus idők. Az ujjászületés több romot hagyott, mint a felszínre kutatott antik századok.

Kísértetiesen időszerű olvasmány ez a könyv. (Robotos Imre)

AZ UJ ISKOLA ALAPELVEI.
(Dr. Nic. Apostolescu, Organizarea practică a scoalei noi)
A modern pedagógia elvei a gyakorlat terén, elsősorban az elemi iskolákban, Romániában mind nagyobb tért hódítanak. Maga az új hivatalos 1938-39. évi tanterv is számol ezekkel az elvekkel és gyakorlati megvalósításokra törekszik. Nicolae Apostolescu legújabb tanulmánya mindenekelőtt ezt az új neveléstani felfogást ismerteti. Három pontban véli felfedezni a modern iskola különbségét a régivel szemben: A

tanuló egyéniségével való mind szélesebb számotvetés, a gyermek önálló cselekvésre nevelése és a mindennapi élettel való szorosabb, közvetlenebb kapcsolatok; ezek azok az irányelvek, amelyeket az új iskola elsősorban követ. Apostolescu külön részt szentel mindhárom irányelv gyakorlati vonatkozásainak. A tanítás egyéniesítése, a gyermek egyéniségével való számotvetés gyakorlati alkalmazása az új tanterv által is megkövetelt „egyéni izek" pontos kidolgozásából áll. Ezek az egyéni izek részletekig menő aprólékossággal mindenekelőtt a gyermek társadalmi körülményeit dolgozzák fel (családi helyzet, szülők foglalkozása, keresetük, lakás minősége stb.), de kiterjednek a szülők, nagyszülők egészségi, valamint egymásközi viszonyaira is (megértés, veszekedés, stb.). A társadalmi körülmények mellett aprólékosan vizsgálja a gyermek bio-fizikai megnyilvánulását: test-alkati felépítmenyét, érzékszervei működését, izom-erejét, reakcióit s a lefolytatott pszichotechnikai vizsgálatok alapján a lelki folyamatok (emlékezőképesség, képzelőerő, megfigyelés, stb.) minőségét is. A modern iskola első problémája ezek szerint ezeknek az izeknek, valamint az ezek kitöltésére szolgáló lélektani vizsgálatoknak a tökéletesítése.

Néhány saját kutatás folytán nyert részleteredmény ismertetése után a gyermeki cselekvés problémáját tárgyalja N. Apostolescu. A régi iskolában a gyermek mozdulatlanul ült a padban, passzív módon meghallgatta az előadott leckét, több-kevesebb fáradtsággal megtanulta azt és alkalomadtán — a kihallgatáskor — igyekezett azt a tőle telhető legjobban visszaadni. Az új iskolában a gyermek persona agens, cselekvő személy. Nem elmondják neki a leckét, hanem ő maga jön rá a dolgokra, saját érzékszervei útján; nem a tanító dolgozik előtte, hanem ő maga vesz részt teljes lelki és testi felépítményével mindabban, ami tanításként körötte történik. Hogy tökéletesen megfelelhessen ennek a kö-

vetelménynek, a tananyag így nem tárgyakra fog oszolni, mint ezelőtt, hanem a fokozatosan fejlett érdeklődési körökből alakul ki.

Minden osztályban a gyermek korának megfelelő érdeklődési kör anyagát szélesíti ki valamennyi tárgy. Például az első osztály első trimesztere: az osztállyal, a második a szülői házzal, a harmadik az udvarral és kerttel foglalkozik. A második osztály érdeklődési köre az ucca, a szántóföld, a szőlőskert, istálló, az állattenyésztés, amit a különböző tárgyak, egészen a rajz és énekig, dolgoznak fel és szélesítenek ki. Mindezek szellemi feldolgozásának folyamata gyökeresen elüt a régi mechanikus tanítási rendszertől. A tanító vezetésével a gyermek a saját maga munkája által ismeri meg a valóságot. Amit megismert, azt önmaga dolgozza fel, az újabb ismeretek szerzése céljából kísérletezik s adott esetben önmaga alkalmazza a magáévá tett ismeretet. A megismerés, feldolgozás és alkalmazás e hármas cselekvő egységének eredményeit már W. A. Lay és O. Decroly kellőképpen hangsúlyozták, gyakorlati alkalmazásuk sem késett már a modern iskolában s a kellő eredmény sem maradt el.

A cselekvően tanulás pár részletkérdésének tárgyalása után Apostolescu az új iskola harmadik alapelvének: a társadalmi élettel és a közösséggel való érintkezés problémájának szenteli figyelmét. A régi iskola teljességgel kiszakította a gyermeket a társadalmi élet szövevényes szálaitól meghatározott mindennapi életéből, nem készített elő a felnőttkori életre, sőt még a legegyszerűbb társadalmi folyamatokat is elvonatkoztatta a gyermek életéből. A ma iskolája — főleg a társadalomtudomány hatása alatt — újra értékelt az osztály, az iskola társadalmi szerepét. Nemcsak tanítani, de a társadalmi keretek közt lefolyó életre elő is kell készíteni a gyermeket. Natorp s Kirschensteiner u. n. 'társadalmi neveléstana' elsősorban ezt a célt követi. Apostolescu az iskola keretein belül élő gazdasági szö-

vetkezetek, műhelyek, testnevelési egyletek, iskolák közti versenyek és levelezések eredményeinek ismertetésével újlag alátámasztja a társadalmi formákkal való gyermekkori kapcsolat hatalmas értékét. (Fekete Ferenc)

BABITS MIHALY: KERESZTÜLKASUL ÉLETEMEN.

(Nyugat kiadás.) Tanulmányok és jegyzetek, jobbára ismerősek a Nyugat közelmúlt számaiból. Együtt mégis új fényt tükröznek, melyben az író mai arcéle élesen kirajzolódik. Talán egyetlen más könyvében sem úgy, mint éppen ebben. Látszatra szeszélyesek a körvonalak, de éreztetik a biztos kezet, mely az irányt ujjában hordja s a részletvonalakból végül is határozott, erélyes vonással emeli ki a legjelentékenyebbet, a legpontosabbat, az egyedül megfelelőt. Az elefántcsonttorony költőjének szokták mondani Babitsot, mert nem hajlandó alászállani pártusák vásári tülekedéseibe. Valójában pedig csak az a „büne“, hogy nem akarja, talán nem is tudja, feladni a részletért az egészet, a fáért az erdőt. Féltékenyen őrködik önmagában a költő mindenkor szuverénitása fölött és ez nem póz, nem is beállítás kérdése nála. Több: életnek célja és értelme. Vagy amint újabban kifejezik: magasrendű hivatástudat. Ebből következik az ellene ugyancsak jogtalanul emelt „hidegség“ vádja. De azért, hogy valaki igyekszik fölötte maradni a dolgoknak, nem következik még, hogy hidegen is hagyják a dolgok. Sőt hovatovább, mindjobban átszillan irásain a fojtott belső tűz, mely formáit átvilágítja és bemelegíti. Minden tárgy, amelyhez nyúl, személyes élménnyé forrósodik. Széchenyi-tanulmánya, Kölcsey-tanulmánya és a kötet disze, a Vörösmarty-essay, fehérén izzanak, a belső tűz és a holtta dermedt nemes fém találkozásának magas hőfokán. Pedig az író nem lelkesedik, mégkevésbé lelkendezik. Eleméz, leszűr, megállapít. Eszközel ugyan azok, mint bármely irodalomtörténészé, de itt a költő vezeti az iroda-

romtörténész tollát s keze alatt ki-
virágzanak ködbevont, rég elsüllyedt
tájak.

Az újabban agyontaglott Szé-
chenyi-problémához is saját meg-
jegyzései vannak s ezek új távlatok-
ba emelik a „felelősség politikusa-
nak“ vagy „politika felelősének“
messze a hétköznapiok kisajátító ma-
rakodásai fölé emelkedő alakját.
Mennyire érteni és magyarázni tudja
Babits a száz év előtti idők pesszi-
mizmusát a mai élet kegyetlen is-
métlődéseiből! S mennyire el tudja
választani az akkori lényegét a mai
tulzások és kinövésök vadhajtsái-
tól! Széchenyiben például a naciona-
lizmus tudatos megteremtőjét látja
s egyben a nacionalizmus sodrába
került áldozatot. De a „legnagyobb
magyar“ nacionalizmusa távol volt
attól, hogy a nemzeti létet az emberi
élet egyetlen méltó formájának tart-
sa. „Ez a nacionalizmus nem egészen
olyan, ahogy ma szokás érteni... A
mai nacionalizmus ellentétbe állítja
a nemzetet, egyik oldalon az embe-
riséggel, másfelől az egyénnel, az
egyén önzésével... Az ő nacionaliz-
musa az emberiségből indul ki, az
emberiséget akarja gazdagítani. És
az egyént is csak gazdagítani akar-
ja... Esze ágában sincs elnyomni az
egyén önzését“. Sőt, inkább erre az
önzésre, az egyén és a nemzet érdek-
közösségére akar építeni, egészen a
liberális angol gazdaságtan szellemé-
ben“. Hasonló finom és pontos meg-
különböztetésekkel intéz el egész sor
forrongó „nagy kérdést“. Nem agi-
tál, még csak nem is kívánja meg-
győzni a maga igazáról az olvasót.
Egyszerűen leszögez, megállapít.
Ezért olyan súlyosak, szinte cáfolha-
tatlan erejűek a megállapításai.

Mi köze mindennek a kötet címé-
hez? Miért Keresztülkasul az élete-
men? A magyarázat egyszerű. Mind-
az, amit átélt, akár közvetlen élmény,
akár olvasmány-élmény alakjában,
felsorakozik itt szeszélyes egymás-
utánban és akart rendszer nélkül is
rendszerbe illeszkedik. A költőn,
mint prizmán keresztül bomlanak
alkotó színeikre az élet fényei. Aho-
gyan saját gyermekségét szemléli, a

családi házat, ahonnan kinőtt, né-
hány családi szokást és családi vo-
nást előtérbe hozva, ahogyan Foga-
rast látja, kezdő tanáréveinek első
állomását és Esztergomot, hol életé
delén túl fölleli a csöndes szemléld-
és révét, mindezekben nem Szek-
szárd, nem Fogaras és nem Eszter-
gom érdekel bennünket, hanem Ba-
bitson keresztül városok és tájak,
szokások és emberek, a külön világ,
az ő világa, mely mindnyájunké lesz,
ha átadjuk magunkat mondatai ha-
tásának.

Igen, a mondataiban van a titka
ábrázolási és megelevenítési módsze-
rének. Mondataiban és mondatainak
egymásba kapcsolódásában. A tuda-
tosan került nagy szavak helyén a
sima, egyenletes előadás fölényében
a vásári hangosság fölött. A bizton-
ság nyugalmában. Ez az író az írás
törvényét nemcsak tudja, nemcsak
érzi. A törvény már vérebe ment át.
Nem érzi szükségét, hogy a mások
dalát fujja kórusban másokkal. Arra
sem tart számot, hogy az egész világ
az ő hangja után igazodjék. Kissé
rezignált magánosságban, kissé le-
mondó taglejtésekkel, csak annyit
akar kifejezni az életből, ami szoro-
san rátartozik, aminek megmunká-
lása egyedül reá vár. Ez a munka-
mező éppen eléggé kiterjedt. Egy
emberélet hossza talán elegendő sem
volna megművelésére. De Babits az
átélés és magáévá tevés intenzitásá-
val maradéktalanul megoldja felada-
tát. Így válnak ezek a szétszórt és
különböző oldalról bevilágító írások
pályafutásának maradandó mérföld-
köveivé. Időkkel, szenvedésekkel,
testi-lelki gyötrelmekkel kikényszeri-
tett vallomások, korszerűek s még-
sem egy korszaknak szól az érvé-
nyességük. Nem ezeknek a suta és
torz időknek, nem az önmaguk ira-
mától megszédült és megvadult na-
poknak beszél, bár hozzájuk is szól,
mert kikerülhetetlen nem szólania.

Erre legjellemzőbb „A tömeg és a
nemzet“ címen, Ausztria bukása ide-
jén született elmefuttatása. Ötheti
súlyos betegségből lábadozva kény-
telen beleszólani a fajkérdés egyre
fenyegetőbben közelítő fogalomzava-

rába. „Itt fajok és osztályok küzdelme folyik, amelybe én nem állhatok bele, mert nem állok sem faji, sem osztályalapon. Én még egy régi, szellemibb korból jöttem, mely előtt legszentebb kapocs a nemzet kapcsa volt, szellemi kötelék. Ez a kor megveti a szellemet és a szellemi kapcsolatokat... semmi közöm ehhez a századhoz“. Ez az írás nyugodt, pózmentes kiállítás mindazon értékek mellett, melyeket a XIX. század magyar liberalizmusa virágoztatott ki, melyben „a szabadság pogány szeretete egyesült a béke és igazság krisztusi hitével... A legtisztább keresztényi érzés sugallta: az ember szeretet s az emberi lélek szabadságának tisztelete“.

Igy lett a Holnapos és Nyugatos forradalmár Babitsból „konzervatív“ költő és hozzá képest „modern haladók“ a — nyilasok. De az is lehet, hogy a mai „haladás“, nem egyéb vak és elfogult reakciónál. Az író ezzel a haladással szemben szolgálatának vallja az örökös népe erkölcsi hagyományai fölött. „A kezdődő barbárság lármája között ébren tartani a lelkiismeret sajgó nyugtalanságát“ — ez az ő hivatása.

Ezek a megállapítások nemcsak a mának szólanak, nem a korszellemnek, mely jön és letűnik. Az író hivatásának egyetlen és örökérvényű meghatározása, mely független a korszellem áramlásaitól. Babitsnak ez a könyve valóságos lelki acélfürdő, melyből hárman lépnek ki a végén megtisztultan és megizmosodva: az író, az olvasó és az igazság. Török Sophie nagyon komoly és a költő Babits arcát meleg fénnel bevilágító tanulmánya zárja a kötetet „Költészet és valóság“ címmel. Méltó kiegészítője a könyvben foglalt írásoknak. (Szentimrei Jenő)

MAKKAI SÁNDOR: **MAGYAROK CSILLAGA** (Révai kiadás, Budapest). Az ősi magyarok honfoglaló törzsei mintegy száztíz nemzetségének mindegyike önálló állam volt az államban. Ezek a tör-

zsek a Dunán át-átcsapva, végigvágatták, söpörték, sarcolták Nyugat felé a kontinenst. Az ilyen portyázásokhoz fejedelmi engedély nem volt szükséges: a nemzetségek hadnagyai maguk parancsoltak zászlóik fölött. Az augsburgi csatavesztés után, ahol a már megerősödött és harcmodorukat eltanult németek szilárdabban állottak ellent, a magyar portyázók kelet felé fordultak. Géza fejedelem azonban belátta, hogy a nép az állandó háborúskodásban elvérzik és ezért, a vérszerződést önkényesen megváltoztatva, erélyes intézkedésekkel megszüntette a törzsi vezérek tulkapásait és a szomszédokkal békét kötve, igyekezett a nemzetségeket letelepíteni és így leszoktatni a sok vérbe kerülő portyázó életmódról. Azoknak a harciasok között is legharciasabbaknak, akik Vérbulcsu, Lél, Botond zászlai alatt sarcolták végig Európát, földet mért ki a Duna és Tisza között; mindenfelé várakat épített, amelyek a fontos pontokat uralták és a várakba, a környék parancsnokló urául, saját ispánjait ültette. A megkezdett munka már tíz évvel Géza halála előtt többé-kevésbé befejeződött. Ezért Szent István csupán apja megkezdett munkáját szélesítette ki, fejezte be és vitte ama tető alá, amelyet a koronás királyai bíró, a pápa és a nyugatiak által is elismert, állandó határokkal körüljelölt keresztény Magyarország jelentett. Ennyi a történelem.

Makkai „Fegyverrel és tudományal“ című, nemrégiben megjelent, nemzetpedagógiai művéről a Korunk decemberi számában olvashattunk kritikát. A bírálat írója találozón jegyezte meg a magyar pedagógiai irodalommal kapcsolatban, hogy: „... annak publikálói változatlanul mennyire idegen befolyás alatt állnak ma is.“ Továbbiakban említést tesz a bírálat arról, hogy Makkait, nemzetpedagógiai műve megírásakor, tagadhatatlanul a régi eszmény, a német idealista filozófia vezette.

Nos, ez a befolyás, a „Magyarok csillagá“-ban, most már történelmi

vonatkozásban is, erősen érezhető. Itt viszont nem a német ideálista bölcsélet hatása érezhető, hanem a kalaplevétel a német történelmi mítosz előtt.

Szent István apja hatalmas munkáját fejezte be. Letelepítette, földművelésbe törte a magyar nemzetségek nomád élethez szokott népét, földszeretetet oltott belé és leszoktatta ősi életmódjáról s megszüntette a portyázások okozta szükségtelen, a népi fennmaradásra életveszéllyel járó vércsapolásokat. Ez az igazi érdeme Géza fejedelemnek és Szent Istvánnak. Az ő művük, hogy a magyar nép fennmaradhatott, míg a népvándorlás Kelet-Európát pusztító népei a bulgárok kivételével, valamennyien szétszórdtak, felszívódtak. Ez az igazi érdeme Szent Istvánnak és semmiesetre sem az, hogy a német lovagokat udvarába vette, számukra földet hasított ki a nemzetségek legelőiből és buzatábláiból s az emiatt kitört népi felháborodást véresen torolta meg. Már pedig Makkai könyve épp ezt bizonygatja. A német lovag alakja a hű Vecelin felmagasztalt figurájában összpontosul. Vecelin kétizben is megmenti István életét, másodszor éppen akkor, amikor az Istvánra törő „pártütő” Koppány fejét hasítja ketté a veszprémi csatában.

A német hittérítők, akik a kereszténység előharcosai voltak kelet felé, már Géza alatt bejöttek az országba. De velük együtt jöttek a német lovagok is, akik kivétel nélkül csak jótulajdonsággal bírnak Makkai könyvében, ahol nyoma sincs a vidéki nemzetségek lázadásainak, szó sem esik a vezérek pártütéséről, népi megmozdulásokról, amelyek nem annyira a kereszténység, mint inkább az új urak elleni tiltakozások, akik behozták magukkal a Nyugat feudális szokásait, adókat, pápi tizedet s nem utolsósorban a jobbágyságot.

A könyvnek az a része reális (elütően a többitől), amikor a halálos beteg Géza, Istvánnal beszélget: „Idénezz, Bajk, erre a te bolond

fajtdra. Azt hiszi, pedig már elégét próbálta hiába, hogy nyargalhat tovább, a világ végéig, öve, ragadozva... Bulcsu is ezt tette... S hol van?... Atcsapott rajta a keresztény Duna... Ottó, a császár letaposható volt mindjárt a győzelem után... és én aztán ajándékot küldtem neki bosszú helyett és izenetet: keresztény akarok lenni népemtől... Miért hajtottam ötezer férfit és asszonyt a keresztvíz alá, miért keresztelkedtem meg magam is és miért lettél te a keresztiségben István?... Hogy, aki rádtámad, azt pogánynak kiálthasd s aki veled lesz, azt mind kereszténynek. A német abban a pillanatban kiirtana, amint alkalma, módja adódik rá. Szent pofával és bus örömmel taposni kásává az istentelen pogányt... Ezért kell idegen lovagokkal s keresztény zsoldosokkal mened lázadó önvéredre, Bajk. Én végeztem, te folytasd.“

Itt reális Makkai könyve, de mint ha csak védekezésként volna ez, mert ez a rész még Géza elgondolásait fedi, de István már másként cselekszik. István már csakis a kereszténységért, csakis a németekért, indul hadba Koppány és később a lázadó vajdák ellen. Szent István megalkuvása a nyugati kapukat fenyegető német páncélosokkal szemben tudatos megalkuvás volt. Ez a tény és István király minden tette, akármilyen véres és igazságtalan is, elfogadható és magyarázható. Ezt megállapítani, elemezni, bírálni lehet. De csak feldicsérni a keresztet kifogásként hordozó páncélos hatalmat, amellyel megalkudni volt kénytelen, ez nem történelem, hanem egyszerűen — politika. A Makkai-féle nemzetpedagógiai könyv bírálója is azt írta, hogy: „az elképzelés, az új olasz és új német totális államrendből a konzervatív magyar nevelőkhöz igazodva, a „nyilas” ideológiába való közvelen besiklás veszélye nélkül, de azzal szemben már meglepő rokonszenvvel, még — papíron — megvalósítható.“ A következő Makkai könyv nyílt kiállást hoz talán? (Aszódy János)

FÖLDI MIHÁLY: MENEKÜLŐK. (Athenaeum-kiadás). A mai városi értelmiség érzelmi és észmei zavarosságának szemléltető példája ez a jól megírt könyv. Tulajdonképpen nem is a fő- és mellék-hősök sikerült vagy kevésbé sikerült megrajzolásáról s az érdekesen pergeső történet fordulatos meseszövése-ről van benne szó; a regény két „menekülője“ nem személyével, nem egyéni életével hat ránk, hiszen maga az író is jelképnek szánta őket, két társadalmi osztály szimbólumának.

A kis Hegyi Eszter és a nagyvilági pénzvezér, Jánosi Mihály találkozásában, surlódásaiban, összecsapásaiban próbált Földi Mihály mai társadalmi helyzetünk visszasságaira mutatni. A leány, akinek apját öngyilkosságba kergeti a kiméretlen felmondás, a cég legfőbb tulajdonosának, a milliomos Jánosi Mihály-nak életébe sodródik. Az érett, családos férfit gondolkodásra készíti Eszter helyzete, a lesujtott kispolgár tragédiája, aki oly kiméretlenül vergődik a tőke karmaiban — s oly lelkiismeretfurdalása támad, amely rövid időn belül nemcsak a világgal, de egész lényegével ellentmondásba kergeti. Inkább az érzelmek embere, mint a hüvös észé; mi mást tehet, mint, hogy menekülni akar ebből az erkölcsstelen társadalomból s maga sem tudja, hová?

A szép Hegyi Eszter is „menekül“. Látja, hiába harcol önnön tisztaságáért és becsületéért, mindenért fizetség, ellenszolgálat jár, még legjobb barátai is becsapják, kihasználják; — miért éppen ő legyen az „ártatlan bárány“ ebben a szennyes akolban? Az első jöttmentnek odaveti testét és lelkét, pénzért, ruháért, életmódért s az ő „külön“ tragédiája, hogy ebben a társadalmi „emelkedésben“ is a lecsúszást és a lejtő legalját látja. Hova juthat ő, akit minden ereje elhagy s az egyensúlyt el nem érheti? Egy rosszul sikerült öngyilkosság után végképp lemond a tiszta élet lehetőségéről, mignem a mindennel meghasonlott Jánosi Mihály magával viszi őt egy isten-

hátamögötti vidékre s örökre elmenekülnek mindenből, ami a világhoz köthetné őket.

Földi Mihály könyve így válik negatív értelemben egy kilátástalan sorsu társadalmi réteg egyedül lehetséges útjának megmutatójává. (Berkó Sándor.)

NAGY ISTVAN: VÉKONY AZ AJTÓ. (Három elbeszélés. Munkás Athenaeum kiadása. Kvár. 1939.) Mint igazi szatirikusnak, Nagy Istvánnak témája mindig egy és ugyanaz: a társadalom. Bármilyen részlethez nyúl, mindig az egészről van szó és ha helyel-közel a részletmegírásban valóságérzékünk tulásról panaszkodik, vigasztal igazságtudatunk, miután felfogtuk, hogy az általános sikon mégis csak így van ez. Az igazi szatírának épp ez a jellegzetessége: a konkrété-valóságoson tulmenően figyelmeztet arra, ami társadalmilag lehetséges. Kiindulópontja az az alapézés, hogy ha nincs is éppen így, ez mégis lehetséges, elképzelhető — és ez is éppen elég. Jonathan Swift ezen a határon is messzi tulment, amikor a munkanélküliség és tömegnyomor enyhítésére azt ajánlja: engedtessek meg a gazdagoknak, hogy gyerekhusból süttesenek pecsenyét és a szegényeknek, hogy gyermekeiket e célra eladhas-sák; a gazdagoknak kellemesebb lesz, biztosítja az író, a szegények is hozzájutnak a kívánt keresethez és a társadalom is megszabadul a felesleges szaporulattól... Abszurd elgondolás — és mégis az igazat mondja meg az akkori társadalomról, amelyben a szegény angol nép milliói utszélen pusztultak, csak azért, hogy a felső rétegnek „kissé kellemesebb“ legyen az élet.

Nagy István nem megy el idáig (az abszurdumig) a példalózásban. De történetei mégis reflektor-példák, amelyeken át megismerhetjük társadalmunkat, egész mai korunkat. Ime:

Jani, a munkáslegény (a Vékony ajtó c. elbeszélésben) elveszi Mi-

hály munkás leányát, de — vékony az ajtó... A vékony ajtó miatt nem jut hozzá, hogy feleségének valóságos férje legyen...

Más:

Hadiárvákat adnak ki kosztba (az Enyedi prikulics), a kis testvérkéket egymás karjaiból tépik ki a kosztpénzre éhes asszonyok. Jani, a tizenhárom éves igen nagy evőnek tűnik, senkinek se kell, hát egy emberevő „prikulics“ karmai közé kerül.

Végül a legfőbbképpen a könyvecske utolsó története:

Lezsnjó, az öreg csavargó munkás, akinek végre sikerül egy klinikán felfedeztetni, hogy a benne lakó „ördög“ — malária; de nem jut odáig, hogy gyógyíttassa, mert az ehhez szükséges szegénységi bizonyítványt élete végéig nem sikerül megkapnia.

Tulzás volna azt állítani, hogy az ilyen jelenségek nálunk éppen mindennapiak, általánosan elterjedtek; talán azért is utal maga a szerző utolsó legkiválóbb történetében valami távoli, pontosan meg nem határozott „hegyvidékre“. Nem mindennapi történetek — de annál jellemzőbb példázatok.

A három írás szuggesztivitása, egész művészi mivolta is éppen a demonstráció céljait szolgáló történet-konstrukció kerektségében, a stílus meggyőző folyékonyágában rejlik.

Példázat, konstrukció, retorika — szubjektivitás — nem szabadulhatunk attól a megérzéstől, hogy Nagy Istvánnak ezek a főkválitásai. Hogy ezek határozzák meg már egész kialakult írói karakterét, hogy tehát a szerző legkiváltképpen: szatirikus. Erre utal szindarabja, külvárosi rajzai és köziról tevékenysége után most már ez a füzet is. Ezt mutatja minden írásának több sajátja: a szónokiaságig menő liraiság, a keserű humor, stb. Szeretnők, ha ezt végképpen tisztázná magával a szerző is. Mert ha egészben véve kitűnő történeteinek hibáiról is beszélni érde-

mes, úgy ezek főleg onnan származnak, hogy a kiválóan kritikai, szatirai tárgyat realiztikus részlet-elemzéssel igyekszik feldolgozni és mivel nem jut el az ehhez szükséges igazán művészi helyzet- és ember-megjelenítésig, a kísérlet csak zavarja a történet különben hibátlan szerkezetét.

Vagy-vagy.

Ha tévedtünk volna, ha Nagy Istvánban van rá készség, hogy a művészi ember- és helyzetrajz minden eszközének felhasználásával teljes társadalmi rajzot adjon — ha van rá készség és arra van inkább tehetsége is, akkor erre az utra kell térnie, de akkor a szubjektív beállítottságból kell engednie, be kell állania — mint igazi realista elbeszélő — a tárgy mögé...

Biztos, hogy Nagy István ezen a válaszon épp úgy nem fog eltévedni, mint ahogy nem tévedt el mindazon, ami eddig is írói és emberi feljutásának útjában állt. (Köves Miklós)

KODOLANYI JÁNOS ELBE-SZÉLESEL.

(József, az ács. Athenaeum kiadás. Budapest, 1939.) Az öreg, rokkant koldus besántikál a zalai kismemesi kúria udvarára, megáll a veranda előtt, de el se rebbegheti alázatos kérelmét a verandán üldögélő család felé, mert az Istent nem ismerő, szívtelen kényúr, a „nagyapa“ botját felemelve ráripakodik és szolgájával kergetteti ki az udvarból. Akkor ott a veranda asztala mellett a „kisfiú“ a harag és a méltatlankodás keblét repesztő érzésével küzdve, lassan felegyenesedik, úgy érzi, hogy a mennyezetig nő, szeretne valami retteneteset kiáltani, hogy az egész világ meghallja, mély lélegzetet vesz, — de kiáltása talán soha sem hangzik el... Nem tudjuk meg. A kép: a zalai kúria, a zsarnok nagyapa, az öreg koldus és a kiáltani készülő kisfiú képe eltűnik, ahogy jött: a nyugtalan félálom látomásában. „A sánta koldus... — réved vissza az író. — Ki a sánta koldus? S miért kellett megnőnem a mennyezetig?

S mit akartam kiáltani, mit? Csakugyan, kiáltani kellene, valami nagyot, valami borzalmasan nagyot, amit mindenki megértene s amit magam is megértenek végre... Meg kellene mondani valamit az embereknek, valamit, ami bennem van kisfiú korom óta s amit el akartak bennem fojtani, hiába". (Vallomás). Ebben a néhány mondatban Kodolányi maga adja a kezünkbe emberi és írói mivoltának kulcsát. Írásai-ban egy finomvonású gyermekarc dereng föl, egy megbántott gyermeklélek sajgását érezzük, amelybe az igazságtalanság s durvaság látványa kitörölhetetlenül belevésődött. A felnőtt művében a gyermeki tiltakozás gesztusa teljesedik ki, az író azt az elfojtott kiáltást akarja elkialtani s a lélek mondhatatlan, magányos kinlódását igyekszik érthető jelekkel kifejezni. Azok a megbántott, érzékeny kisfiúk, iskolából elcsavargott kamaszifjak és úricsaládjukkal meghasonlott sihederek, akikkel oly sűrűn találkozunk elbeszéléseiben, érezhetően az író legszemélyesebb és elhatározó erejű élményéből születtek. (Az apa és fiú, Fekete május, Fűjd!, Küszöb, Atyai hajlék). Ifjú hősei a forradalmi események lélekváltságában szembefordulnak családjukkal, az értetlen, dölyfös apákkal és kéztördelő nagynénikkel, de amikor a kinti félelmetesen kavargó világ teljes erővel rájukzúdul, zavaros érzéseiktől elfúlva, megtántorodnak az otthon küszöbén. A vidéki úrfiú, az eszméktől felgyúlt, lelkes diákifjú s a kissé regényes „népbarát“ csenevész és tétova lelki típusát élményszerű igazsággal és finom, jellemző vonásokkal rajzolja meg.

Kodolányi Jánost több-kevesebb joggal és némi politikai mellétekintettel a „népi“, sőt „népies“ írók közé szokták sorozni. Pedig ezek a címkék nem sokat mondanak írói jelleméről. Ennek a népiesnek az írásait valami fátyolozott úri érzékenység s a városi élet élményei szövik át. Egyéni hangú prózája annak az új magyar realizmusnak a tövén sarjadt, amely Ady, Móricz és Szabó

Dezső kemény magyar életkritikájának és hiteles erejű népszemléletének hatása alatt fejlődött ki. Kodolányi a magyar valóság feltárásában Móricz Zsigmond realizmusát fejleszti tovább — új élményekkel, új szociális szempontokkal és ideges, modern érzékenységgel. Elbeszéléseiben a forradalmi idők megrázó epikus emlékei villannak fel és vesznek bele a dunántúli falvak mai süllyedését rajzoló tragikus életképekbe. A világ, amely ellen ifjú hősei gyümölcstelenül lázadtak, a forradalmi hullám elvonulása után, jól-rosszul helyreállt. A sorsukra hagyott falvakon a sorvadás, az egyke s a fekete nyomoruság pusztít. A lelkiismeret szélütötten kúszkodik, hogy szóra nyissa ajkát és belekiáltsa szavát az országos siketségbe. Benedek András, a lezüllött író, akárcsak a Vallomás gyermek hőse, akit a felháborodás óriássá növeszt, „valami retteneteset“ szeretne kiáltani, egyetlen szóért kinlódik, melyben minden fájalmát kikiáltsa, de az ő ajka is némia marad: „Ujra és újra megnyitotta száját. Valami retteneteset akart mondani, kiáltani akart, hogy necsak ez a két nő itt, hanem az egész ország hallja és megértse. Egyetlen szót csak! Egyetlen egy szóttagot! Csak annyit, hogy: jaj! Csak egy jajt...“ (Zsákucca).

Az író keserű érzéssel jegyzi fel a magárahagyott nép nyomorát, magapusztító dühét, a szellem szomorú züllését s a lelkiismeret tehetetlen vergődéseit. A kép, amelyet elénk tár lenyügző sötét erejével. A kísérteties hatású Fegyvertelen hőse. Bartos András a falusi korcsmába betévedt sofőrök egyikében az orjói fogolytábor egykori lázadó katonáját véli felismerni. Részeg megvilágosodása egy pillanatra felrázó háttérét festi a vigasztalan falusi nyomoruságnak. (Korvin Sándor)

K Ö N Y V K I N A L E G U J A B B K O R I T Ö R T E N E T E R Ő L. (Gustav Amann: Geschichte Chinas in neuester Zeit, Bd. I. Sun-Iatsens Vermächtnis; Bd. II.: Chang-kajsek u. d. Regierung d. Kuomintang, Bd. III.

Bauernkrieg in China. — Heidelberg: 1939.) Szerző szerint, aki hosszú évek óta él Kinában és jóbarátja volt Sun dr.-nak, Sun nem annyira politikai, mint inkább szociális forradalmár volt, jölehet forradalma a dinasztia bukásával és alkotmányforma cserével kezdődött. Sun u. i. — szerző szerint — nagyon jól tudta, hogy egyedül politikai törekvésekkel lehetetlen abban a Kinában népmozgalmat teremteni, ahol a széles néptömegek sohasem érdeklődtek kellőleg politikai kérdések után. A kínai ember, beleértve még a középrétegeket is, minden kormánnyal és államformával megbékül, ha az rendet és nyugalmat biztosít számára, nem említi, hogy a kínaiak életfelfogásában mindig jelentkezik valami fatalisztikus közönyösség. Szerző nem kutatja, honnan ez a magatartás. Rajzában viszont ezen a ponton mégis felhozza, hogy a kínaiak sohasem szüntek meg küzdeni a jobb életállapotokért, amikor úgy vélték, hogy a kínai bürokrácia „megsértette az ég által rájuk testált bizalmat“. Ez volt a mélyebb oka az utolsó dinasztia megbuktatásának is. Sun-jatszen így az ősrégi kínai államvezetés eszményének értelmében cselekedett, amikor pártprogramja közepére a népjólét gondolatát tette. Különbözik mint orvos is főtevékenysége a kínai nép tömegében pusztító járványok leküzdésére irányult, melyek évről-évre a kínaiak millióit pusztították ki. Ugyanakkor lángoló hazafi volt, aki mindenáron egy új, szabad és független Kinát akart. A tragikus sorsában az, hogy bár 1925 márciusában bekövetkezett halálakor az új Kína politikai alépitménye már elkészült, szociális programjából szinte még semmit sem valósíthatott meg. Erejét és idejét pártharcok és hatalmi versengések emésztették föl. Azt sem szabad elfelejteni, hogy Kína nem egy nagy népmozgalmat következtében lett köztársaság, hanem ugyyszólván máról holnapra egy maroknyi értelmiség és katonaság

ségtségével. A kínai polgárság és a falusi parasztság hosszú ideig távol állott Sun dr. törekvéseitől. Ezért fordult Sun a városi és falusi szegénység felé s orosz mintára szervezte ezeket tömegmozgalmakká. Kína egyes részeinek így bekövetkezett szovjetizálását azonban már nem érte meg. Utódja, Csang-kajcssek szakított ezzel a politikával (1927) s az egész mozgalmat polgári-demokratikus irányba terelt s ennek megfelelően Kína felépítésében is egész más elemekre támaszkodik, mint elődje.

A második kötet többek közt a nagy északi hadjáratot s a Kucmintangon belüli harcokat tárgyalja, s a történeti eseményekben egész a Mandzsu-konfliktusig s ennek kihatásáig (1933) halad.

A harmadik kötet az 1932-1935. évek krónikája. A kötet központjában Csang-kajcssek küzdelme áll a kínai vörös hadsereg ellen, amely több középkínai tartományban, a Jangcse folyótól délre, főleg a nehezen megközelíthető hegyvidékeken, erős politikai és katonai támaszpontokat épített ki. Ezen a helyen szerző részletesebben kitér a kínai élet szociális vonatkozásaira. A kínai parasztságnak kevés a földje, jölehet a parasztság a lakosság 80%-át teszi. A munkakereső emberek nagy száma miatt Kinában az emberi munkaerő sokkal olcsóbb, mint az állati. A születések száma is nagy. Kína agrárviszonyait modernizálni kell, abban az értelemben, — állapítja meg szerző — ahogy Sun-jatszen elképzelte. — A kötet — krónikaszerűen — 1935-tel zárul, közepette olyan eseményeknek, melyek csak jóval később kerültek nyugvópontra.

Áttekintve szerző hatalmas munkáját, meg kell állapítani, hogy anyaga nem minden tekintetben állja ki a pragmatikus história irás bírálatát. S bár az anyag rengeteg ismeretadalekot tartalmaz Kína legutóbbi évtizedeiből, az egyoldalú beállítás nem egy helyt szembeeszkö. Ezt különben még német rész-

ről is megállapították s ami külön érdekesség, a második kötet előszavában, Karl Haushofer, az ismert geopolitikus. Haushofer írja itt, hogy „Amann nem mindenben tud igazságot szolgáltatni“. S bár Amann a harmadik kötetben több helyreigazítást tesz, könyvét mégsem módszere, hanem csak tárgya teheti ajánlhatóvá. (Bólyai Zoltán)

A Z AMERIKAI SZINHAZ is elfáradt. Nézd át az amerikai lapokat, magazinokat — csupa középszerűség, még nagyszabásu látványosság sem akad. Az egész elmúlt évben nem mutattak be az amerikai színpadokon kiemelkedő alkotást s mintha még a külső kilátás szokásos fénye is megfakult volna. Nagy-dráma, tragédia, klasszikusok? Mintha nem is léteznének. Színházigazgatókat, közönséget szinte csak a revük érdeklik. Olyan revü is azonban csak egy-kettő ha akad, mely tényleg „beüt“. Ilyen volt nemrégiben pl. a „Gombostű és a varrótű“ című, amelyet két éven keresztül játszottak szakadatlanul. Erdemes megemlíteni, hogy ezt a revüt nem hivatásos színészek, hanem a nőruha munkások egyesületének tagjai játszották. Hasonlóan nagy sikere volt egy dramatizált riportnak. Egy évig ment a newyorki Szövetségi Színházban. Általában a színpadi formák Amerikában is tovább bomlanak és lazulnak. A filmszerű színpadi konstrukció már nem tünet, hanem állandóság. S ha valaha még (avangardista szellemű szerzők) a film szerkezet dráma-bontó vékonypénzűségét mélylélektani

problematikával próbálták ellensúlyozni, ma már uralkodó a képsorozatokból álló darabokban a bűnügy. Elhaltak az európai színpadi törekvések, kiszikkadt Amerikában is minden színpad-művészeti kezdeményezés. Ami ilyenirányu törekvés akad, az is inkább üresség. S ha azelőtt tömegével bukkantak fel ujszerű és ötletes rendezők, ma igen könnyű a számontartásuk. A múlt év folyamán mindössze egy új rendező neve merült fel: Orson Welles-é. Ő volt az (és ezzel szerzett nevet magának), aki dramatiszálta H. G. Wells „Marslakók a földön“ című regényét. További teljesítménye Macbeth rendezése, ebben azonban az újdonság annyi volt csak, hogy a főszerepet egy néger színész játszotta. Hogy azután a Julius Cézárt és Büchner Dantonját modern ruhákban adta elő, az mind igen érdekes, de a színpad történetében a legkevésbé sem váratlan vállalkozás. Meglepő a munkájában és amerikai vonás csak az volt a Danton tömegjeleneteiben, hogy a színészek papírmasé maszkok mögül beszéltek s ezeknek a maszkoknak az arckifejezése rávetítés révén változott. Ez a művelet bizonyára bonyolult s talán igézetes is. a színpadi technika lehetőségétárának azonban igen szerény bővítése s korántsem a színpad egészére kiható cselekedet. Így nem is igazi gazdagodás. Gazdagodás már alig akad. Ismétlés, részletekbeli ujtás, egy-egy friss ember: csak ennyi a novum. A többi: tipikus Amerika, illetve tipikus nagyváros, tipikus vállalkozó kultúra. (B.)